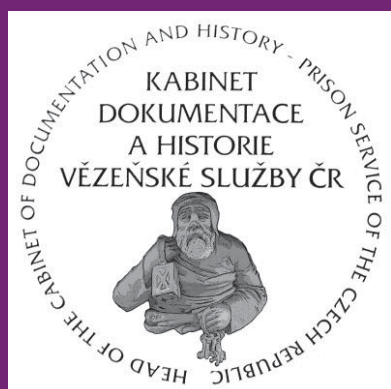

Historická penologie

VYDÁVÁ VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR – AKADEMIE VS ČR

2/2021, ročník XIX

**PLATIDLÁ, MZDY, CENY A NÁKUPY
VO VĚZENSKÝCH ZARADENIACH STREDNEJ A VÝCHODNEJ EURÓPY
V DOKUMENTOCH SLOBODNEJ EURÓPY Z ROKOV 1951 AŽ 1956**

Historická penologie – vychází pololetně

Vydává: Akademie Vězeňské služby ČR,
Máchova 200, 471 27 Stráž pod Ralskem

Šéfredaktor: PhDr. Ondřej Hladík

Redakční rada: PhDr. Aleš Kýr, Alena Kafková

Poštovní adresa redakce:
Kabinet dokumentace a historie VS ČR,
Soudní 1a, 140 67 Praha 4

email: ohladik@grvs.justice.cz

Náklad: 150 výtisků

ISSN: 2533-803X (Print), 2533-8048 (Online)

Evidenční číslo: MK ČR E 22732

Tisk: VS Tisk PRAHA-PANKRÁC,
Soudní 988/1, 140 57 Praha 4

Obálka: Věznice Jilava, Rumunsko (foto: KDH)

Obsah

Úvod	2
Charakter a štruktúra dokumentov z Archíve otvorenej spoločnosti	3
Československo	5
▪ Sústavy väzenských platidiel	5
▪ Menová reforma 1953 vo väzniciach	12
▪ Výkonové normy, stravovanie, mzdy a nákupy trestancov v kantíne	14
o Stravovanie	14
o Mzdy väzňov	18
o Nákupy v kantíne	22
Polsko	24
Maďarsko	31
▪ Nákupy v kantíne	36
▪ Zloženie stravy	37
▪ Príjem balíkov s potravinami	39
Bulharsko	40
▪ Poznámky k režimu v bulharských väzniciach	41
▪ Mzdy väzňov	41
▪ Zloženie stravy	43
▪ Nákupy v kantíne a peniaze	47
▪ Príjem balíkov a peňazí	48
Rumunsko	49
▪ Mzdy civilných pracovníkov a väzňov	50
▪ Kantíny a príjem balíkov	51
▪ Zloženie stravy	52
Sovietsky zväz	53
▪ Mzdy väzňov	54
▪ Nákupy v kantíne a príjem v balíkov	54
▪ Zloženie stravy	55
Celkové zhodnotenie	56
Tabulkové prílohy	60
Obrazové prílohy	64
Prehľad literatúry a prameňov	70

PLATIDLÁ, MZDY, CENY A NÁKUPY VO VÄZENSKÝCH ZARADENIACH STREDNEJ A VÝCHODNEJ EURÓPY V DOKUMENTOCH SLOBODNEJ EURÓPY Z ROKOV 1951 AŽ 1956

Zbyšek Šustek

Úvod

Odmeňovanie práce trestancov peniazmi a emisia osobitných väzenských platidiel sú špecifickou a málo prebádanou oblasťou dejín hospodárstva, peňazí i samotného väzenstva. Jeho počiatky siahajú na začiatok 19. storočia.¹ Súvisia so snahami o humanizáciu výkonu trestu a od polovice 19. storočia s uplatňovaním progresívneho výkonu trestu. Jeho účelom bola aj náprava a vzdelávanie odsúdených. Už rakúske trestné zákony z roku 1852² a 1873³ im ukladali pracovnú povinnosť, ktorú mohli plniť aj vzdelávaním sa, a zároveň umožňovali väzňov motivovať peňažnou odmenou za dobrú prácu. Väznica v Samosújvári vydala v 70. rokoch 19. storočia prvé známe väzenské platidlá v habsburskej monarchii.⁴ Podobné prístupy poznáme aj inde, napríklad v Taliansku.⁵ Naopak v zvlášť cynickej podobe „odmeňovanie“ zaviedli nacisti v koncentračných táboroch a židovských getách.⁶

O väzenských platidlách v ČSR a Maďarsku a ich používaní vzniklo viacero prác.⁷ Čiastkové informácie obsahuje aj historicko-penologická⁸ a memoárová literatúra.⁹ Napriek tomu sú ich znalosti neúplné, najmä z počiatku 50. rokov.

¹ Oldřich HLADÍK, *Proměny vězenského stravování*. Historická penologie, 2010, roč. 3, s. 33.

Zdeněk BAUER, *Jáchymovské tábory – peklo, ve kterém mrzlo*, Praha 2019.

Jiří PADEVĚT, *Průvodce. Komunistické lágry, Tábory nucené práce, nápravně pracovní tábory, pracovní útvary vězňů a internační místa duchovních 1948-1962*, Praha 2019.

² Zákon č. 121 trestní o zločinech, přečinech a přestupcích pro císařství rakouské vydaný dne 27. května 1852. Říšský zákoník, částka XXXVI.

³ Zákon č. 119 o zavedení řádu v trestních procesech z 23. 5. 1873. Říšský zákoník, částka VIII.

⁴ Pál BALATON – Károly LEÁNYFALUSI – István TAKÁCS, *Börtönpénzek, büntetőintézeti süksépgénzek Magyarországon*. Bedő Papírrégiség kiadványai, Budapest 2001,

⁵ O. HLADÍK, *Studijní cesta JUDr. Vladimíra Solnaře – Itálie*, in: Historická penologie, č. 6/2008, s. 43-60.

⁶ Zbyšek ŠUSTEK, *Quittungen der Bank der jüdischen Selbstverwaltung im Ghetto Theresienstadt*, in: Slovenská numizmatika, 13/1993, s. 93-124; Tenže, *Prémiové poukázky“ v nacistických koncentračných táboroch*, in: Zberateľ, 10, 2000, č. 12, s. 14-16.

⁷ Josef NEJEDLÝ, *Razítka na vězenských platidlech*, Příloha Sběratelských zpráv, č. 96 Hradec Králové 2000; Tenže, *Měnová reforma ve věznicích*, in: Příloha Sběratelských zpráv, č. 123, Hradec Králové 2008; Tenže: *Měnová reforma ve věznicích*. České vězenství, 2013, roč. 21, č. 3, s. 29-35; Z. ŠUSTEK, *Väzenské peňažné poukázky v Československu 1949-1992*, in: Numizmatika, č. 29/2020, s. 137-224; Tenže: *Väzenské peňažné poukázky v Československu 1949-1992* in: Historická penologie, č. 2/2020, s. 2-108; Jaroslav ŠŮLA, *Platidla československých věznic 1948-1992*, in: Příloha Sběratelských zpráv, č. 74, Hradec Králové 1994; Miloš ZELINKA – Rudolf RUS – Stanislav RENNEN, *Několik otázek sběratelů táborových a ústavních poukázek*, Sběratelské zprávy ČNS, pobočka Hradec Králové, 84, Hradec Králové 1998; P. BALATON – K. LEÁNYFALUSI – I. TAKÁCS, tamže.

⁸ Lubomír BAJCURA, *Nástin periodizace dějin vězenství v českých zemích v letech 1945-1969*, in: České vězenství, roč. 6, č. 2-3/1999, s. 10-138; Ludmila PETRÁŠOVÁ, *Vězenské tábory v Jáchymovských uranových dolech 1949-1961*, in: Sborník archivních prací. 46/1994, Praha 1994.

Nové alebo upresňujúce poznatky z tejto oblasti boli nedávno objavené v elektronickom Archíve otvorenej spoločnosti (Open Society Archive) pri Stredoeurópskej univerzite v Budapešti. Ide o zápisy výsluchov, ktoré Slobodná Európa v 50. rokoch robila s emigrantmi z ČSR, Poľska, Maďarska, Rumunska, Bulharska a ZSSR, ktorí prešli tamojšími väznicami a zajateckými tábormi.

Cieľom tejto práce je tieto údaje utriediť, ukázať ich rozmanitosť, porovnať ich a zasadiť do kontextu známych poznatkov o odmeňovaní práce väzňov a o úlohe, akú v ich živote hralo. Účelom práce nie je opis iných, často tragických stránok života väzňov, hoci dokumenty o nich obsahujú veľa údajov. Tieto aspekty sú len miestami naznačené na dokreslenie otrasných podmienok v zahraničných väzeniach.

Charakter a štruktúra dokumentov z Archívu otvorenej spoločnosti

Tematicky pestré dokumenty referujú o pomeroch v priemyselných podnikoch, roľníckych družstvách, vzdelávacích a kultúrnych inštitúciách a o zásobovaní. Majú rozsah 1 až 20 strán. Mnohé sú podrobnými situačnými správami. Sú kritické voči vtedajším režimom, používajú propagandistickú rétoriku, ale aj oceňujú pozitívne javy. Väčšina pochádza z prvej polovice 50. rokov.

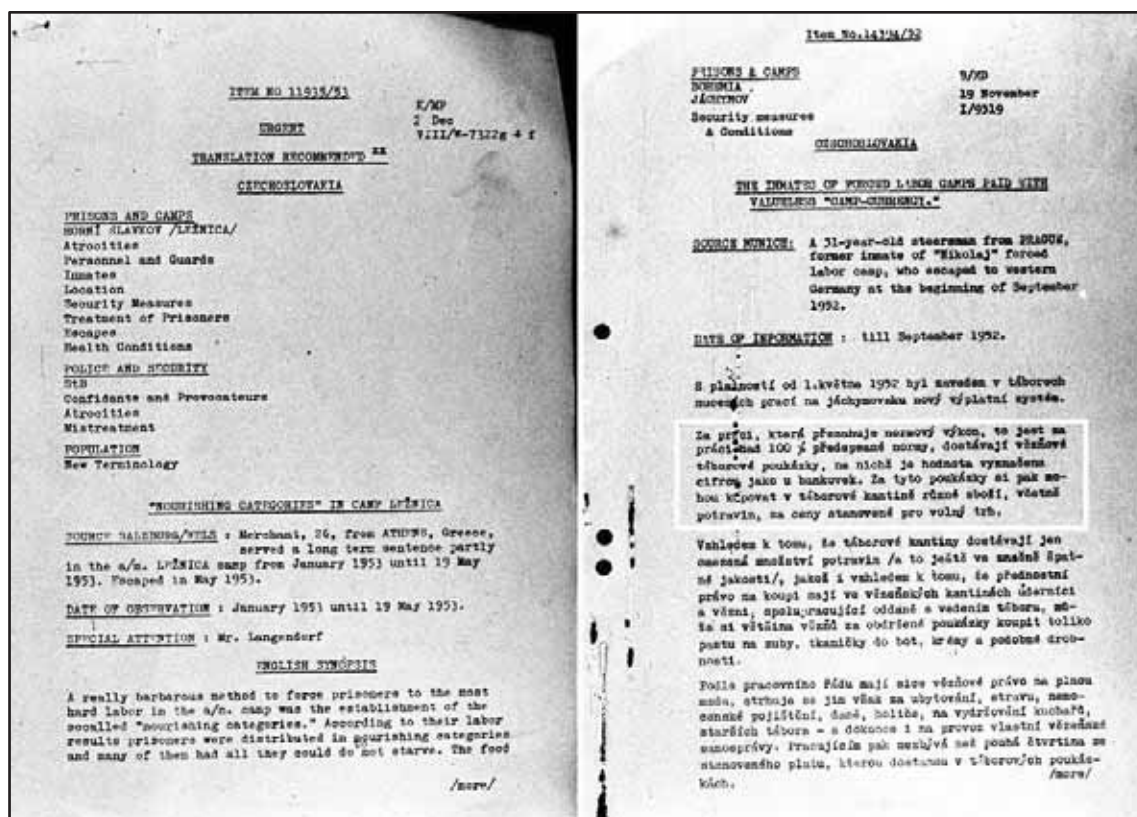
V úvode dokumentu je jeho anglický názov, tematické zaradenie pomocou kľúčových slov a číselných kódov, údaje o výsluchu, súhrn obsahu a zhodnotenie spoľahlivosti informácií a ich použiteľnosti vo vysielaní (Obr. 1). Autori tu upozorňujú na zhody a rozpory s inými výpoveďami, prípadne výpoveď spochybňujú. Ich nespoľahlivosť vysvetľujú aj respondentovou neznalosťou jazyka (22-ročný utečenec z tábora Prokop).¹⁰ Nasleduje text v pôvodnom jazyku výpovedi (čeština, slovenčina, maďarčina, poľština, nemčina, angličtina). Výpovede z Rumunska a Bulharska sú v angličtine, zriedka vo francúzštine. Na konci sa niekedy opakuje anglické zhodnotenie údajov (potvrdené, spoľahlivé) a upozornenie na zhody či rozpory s inými zdrojmi. Prvé výpovede o nejakej téme sú označené ako „nepotvrdené“. Údaje v anglickom výfahu a texte v pôvodnom jazyku sa niekedy líšia.¹¹ Nespoľahlivé sú aj niektoré údaje o povolaní a veku, napr. „34-ročný študent.“ Problematický býva preklad reálií. V prípade ČSR nie sú rozlíšené trestno-pracovné tábory pre odsúdené osoby a tábory nútenej práce pre osoby, ktoré len úrady označili za nepohodlné. Pri iných štátoch splýva v angličtine rozdiel medzi trestaneckými a zajateckými tábormi lebo slova

⁹ Napríklad František BÁRTÍK, *Tábor Vojna ve světle vzpomínek bývalých vězňů*, Praha 2008.

¹⁰ "Conditions in the "Prokop" Pit in Jachymov", 17 September 1953. HU OSA 300-1-2-38773; <http://hdl.handle.net/10891/osa:d2a9e7c3-fc8b-40c6-b727-9b57ff0888db>, Tento a všetky ďalej citované dokumenty boli navštívené 7. až 15. 2. 2021. Kvôli množstvu opakovaných citácií tých istých dokumentov a úspore miesta je dátum návštevy uvedený len tu.

¹¹ Napríklad údaje o amnestovaní väzňa 10. 5. 1955 a jeho úteku na západ začiatkom roku 1955. The "Barbora" Mine in Jachymov", 16 November 1955. HU OSA 300-1-2-63855; <http://hdl.handle.net/10891/osa:79525407-9382-4408-8472-048d16e55bdb>

„prisoner“, sa často strieda so slovom „inmate“, chápaným ako synonymum. Vypočúvaní však boli len repatriovaní zajatci.

Obr. 1. Ukážka prvých strán záznamov výpovedí emigrantov z ČSR z archívu rozhlasovej stanice Slobodná Európa. Vľavo výpoveď 26-ročného obchodníka z Atén o táboroch na Jáchymovsku, vpravo výpoveď 31-ročného kormidelníka z Prahy o obehu „bezceenných“ peňazí v Jáchymovských táboroch (foto: archív autora)

Respondenti boli prepustení a uprchnutí väzni, vojnoví zajatci a civilné osoby, ktoré legálne i nelegálne emigrovali alebo boli vyhodení. Výpovede sa sústreďujú na životné podmienky, ubytovanie, stravu, náročnosť a organizáciu práce, režim v táboch, opis jeho zariadenia, správanie dozorcov a na vzťahy medzi väzňami. Mená vypočúvaných sú zamlčané. Uvedený je len ich vek (22 až 37 rokov), povolanie, čas, dĺžka a dôvod uväznenia. Menovite sú uvedení velitelia táborov a dozorcovia s ich charakteristikou alebo spoluväzni s údajmi o povolaní a dôvode trestu. Respondenti neboli typickí kriminálni zločinci. Do väzenia sa dostali kvôli pokusu o útek na západ, udaniu suseda, neplneniu dodávok v poľnohospodárstve alebo nekorektnej likvidácii ich živností. Jeden sa stal prevádzkačom, lebo nevedel v cudzine nájsť prácu.

Výpovede riešia aj vzťah náročnosti práce, výkonnosti, stravovania, výšky mzdy a jej podielu vyplácaného väzňom ako vreckové a nákupmi v kantíne. Všímajú si aj platidiel, ktoré sa pri tom používali, alebo spreneverami peňazí väzňov. Zväčša nevybočujú z rámca údajov z memoárovej literatúry alebo oficiálnych dokumentov, zhrnutých v historických prácach, ale prinášajú nové detaily alebo upresňujú známe poznatky, v ČSR najmä o väzenských platidlách z táborov pri uránových baniach,

v cudzine o iných spôsoboch organizácie odmeňovania väzňov, ich stravovaní a možnosti doplniť nepostačujúcu stravu nákupom alebo balíkmi od príbuzných.

Československo

Sústavy väzenských platidiel

K prelomu 40. a 50. rokov sa stále viaže nejasnosť používania platidiel v táboroch, v ktorých pracovali nemeckí zajatci prevezení do ČSR zo ZSSR. Zo spomienok bývalých väzňov z roku 1948¹² je zrejmé, že zajatci dostávali symbolickú finančnú odmenu 2 Kčs denne (prispôsobenú výkonnosti) a mohli robiť menšie nákupy (liter piva 6 Kčs, cigareta 1 Kčs). Túto informáciu v záznamoch Slobodnej Európy upresňuje 27-ročný emigrant a bývalý úradník n.p. Jáchymovské doly. K prelomu r. 1951 a 1952 uvádza, že zajatci dostávali mzdu 5 Kčs denne,¹³ čo bola cena vytrhnutia zubu. Takáto mzda nemohla stačiť na nákup čohokoľvek na prílepšenie. Úhrada náročnejšieho zdravotného ošetrovania mohla zajatca zafažiť na dlho dopredu.

Z výpovedi však nevyplýva, či sa tieto platby uskutočňovali úverovo, zákonnými peniazmi alebo väzenskými platidlami. Výpoveď totiž ani náznakom nezmieňuje používanie siedmych nominále poukážok v hodnotách 2 až 200 jednotiek s menom Jáchymovských dolů n.p., známych v šiestich farebných mutáciách (Obr. 2), ale bez ďalších údajov.¹⁴ Napriek tomu treba tieto poukážky stále hypoteticky spájať so začiatkom emisie väzenských platidiel v ČSR alebo s úvahami o ich zavedení.

Prvými preukázateľne väzenskými platidlami boli anonymné poukážky tvaru I (Obr. 3) v hodnotách 0,50 až 50, bez textov a konkrétne uvedenej menovej jednotky (Kčs).¹⁵ V citovanej práci sú datované len relatívne. 31-ročný Juhoslovan,¹⁶ väznený od júna 1951 do februára 1952 vo Vykmánove a na Barbore a v máji 1952 vypovedaný z ČSR, ich obeh datuje prinajmenšom od polovice r. 1951 do začiatku r. 1952. Výstižne ich opisuje ako „poukážky červenej farby veľkosti zápalkovej škatuľky v hodnotách 1, 10, 20 a 50 Kčs, za ktoré je možné nakupovať v kantíne“ (Obr. 4). Nespomína však nominále 0,50, 3,50 a 5 Kčs, ktoré tieto poukážky obsahovali. V tábore mal mzdu 50 až 80 Kčs mesačne. Preto vo výplate nemohol dostať žiadne vyššie nominále, známe u poukážok nasledujúcich emisií. Je ale nepravdepodobné, že by o existencii vyšších nominále nevedel, ak by boli. Jeho výpoveď teda možno chápať ako nepriame potvrdenie, že najvyšším nominále anonymných poukážok

¹² F. BÁRTÍK, *Väzenské peňažné poukážky v Československu 1949-1992*, s. 23.

¹³ "Some 5,000 German War Prisoners Work in Jachymov Uranium Mines", 17 April 1952. HU OSA 300-1-2-18329; <http://hdl.handle.net/10891/osa:2df4e3e7-c4fd-43db-b991-f1def22fbb87>

¹⁴ Z. ŠUSTEK, „Prémiové poukážky“ v nacistických koncentračných táboroch, s. 161-163.

¹⁵ Tamže s. 162 a 164.

¹⁶ "Conditions and Personalities in the Vykmánov, Barbora and OTK Camps of the Jachymov Area", 12 June 1952. HU OSA 300-1-2-21114; <http://hdl.handle.net/10891/osa:4144cc92-1465-48f0-a7d9-67b1652b4ddf>.

tvaru I bolo 50 Kčs. Okolnosť, že nespomína rovnako graficky riešené, ale rôznofarebné anonymné poukážky tvaru II,¹⁷ v hodnotách 0,50 až 100 jednotiek (pozri HP 2020/1 s. 58), potvrdzuje, že tieto poukážky sú mladšie a že začiatkom r. 1952 ešte neobiehali. Žiaľ, žiadna z výpovedí anonymné poukážky tvaru II. nespomína.

Obr. 2. Jednostranná poukážka v hodnote 2 jednotiek n. p. Jáchymovské doly
(foto: archív autora)

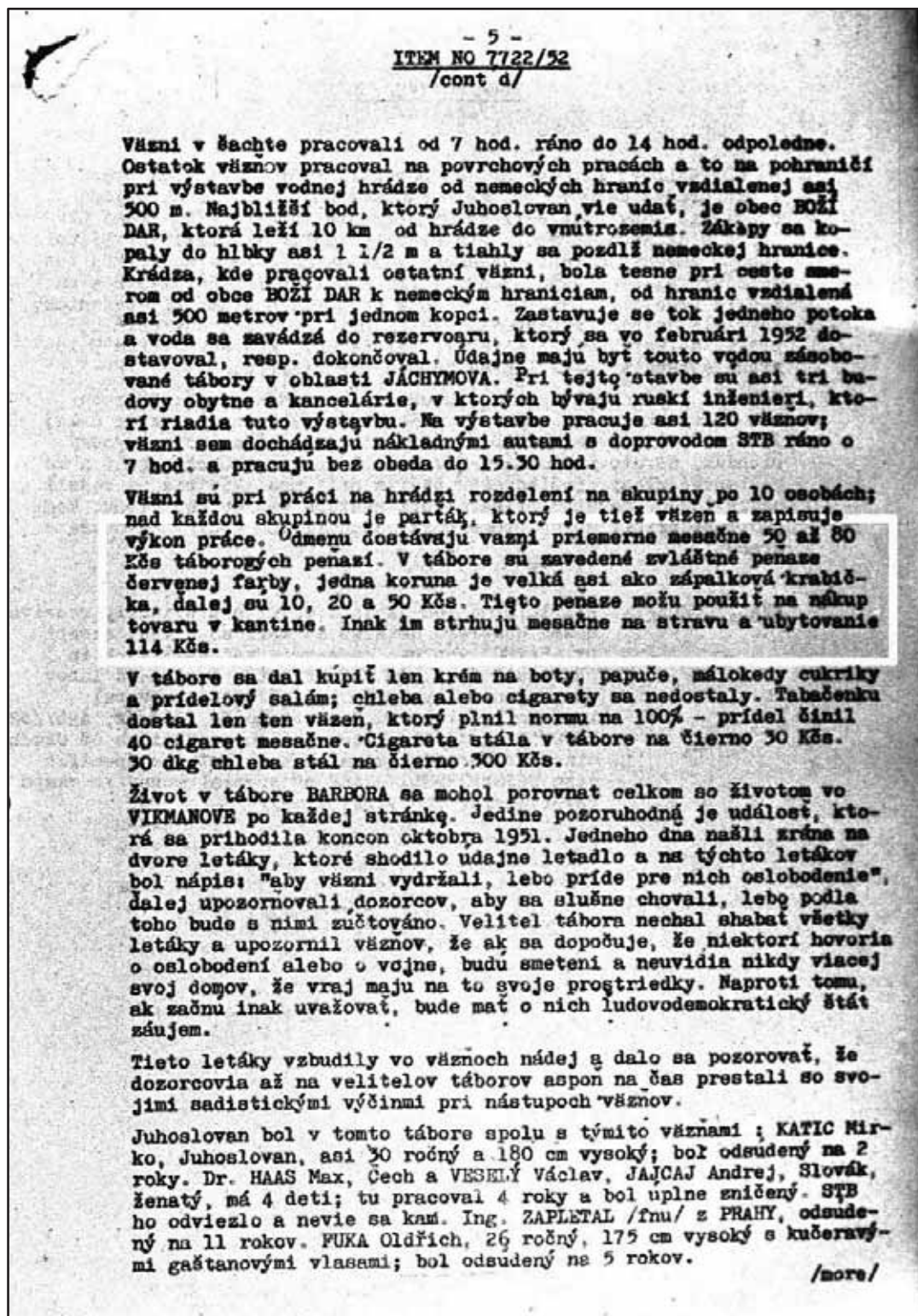
Obr. 3. Anonymná väzenská poukážka v hodnote 50 jednotiek (Kčs), tvar I., z Väzenského ústavu Ostrov,
averz a reverz rovnaký (foto: archív autora)

Grécky občan, 26-ročný obchodník,¹⁸ väznený v oblasti Jáchymova 3 roky, z toho v tábore Ležnica od januára do mája 1953, uvádza úplne neznáme improvizované táborové poukážky (Obr. 5), ktoré opisuje takto: „StB vydalo strojom písané poukážky, ktoré boli orazítkované a platili iba v trestaneckom tábore. Vydané boli nasledovné peniaze v trestaneckých poukážkach: 0.50 Kčs, 3,50 Kčs, 5 Kčs 10 Kčs, 20 Kčs, 50 Kčs, 100 Kčs, 500 Kčs a 1000 Kčs.“ Ide o úplne nový poznatok. Jeho interpretácia je ale problematická. Z rozsahu (20 s.) i kvality výpovedi vyplýva, že respondent bol inteligentný a mal dobrú pamäť. Nie je teda pravdepodobné, že by nerozoznal poukážky vyrobené tlačou (všetky poukážky známe z jáchymovských táborov

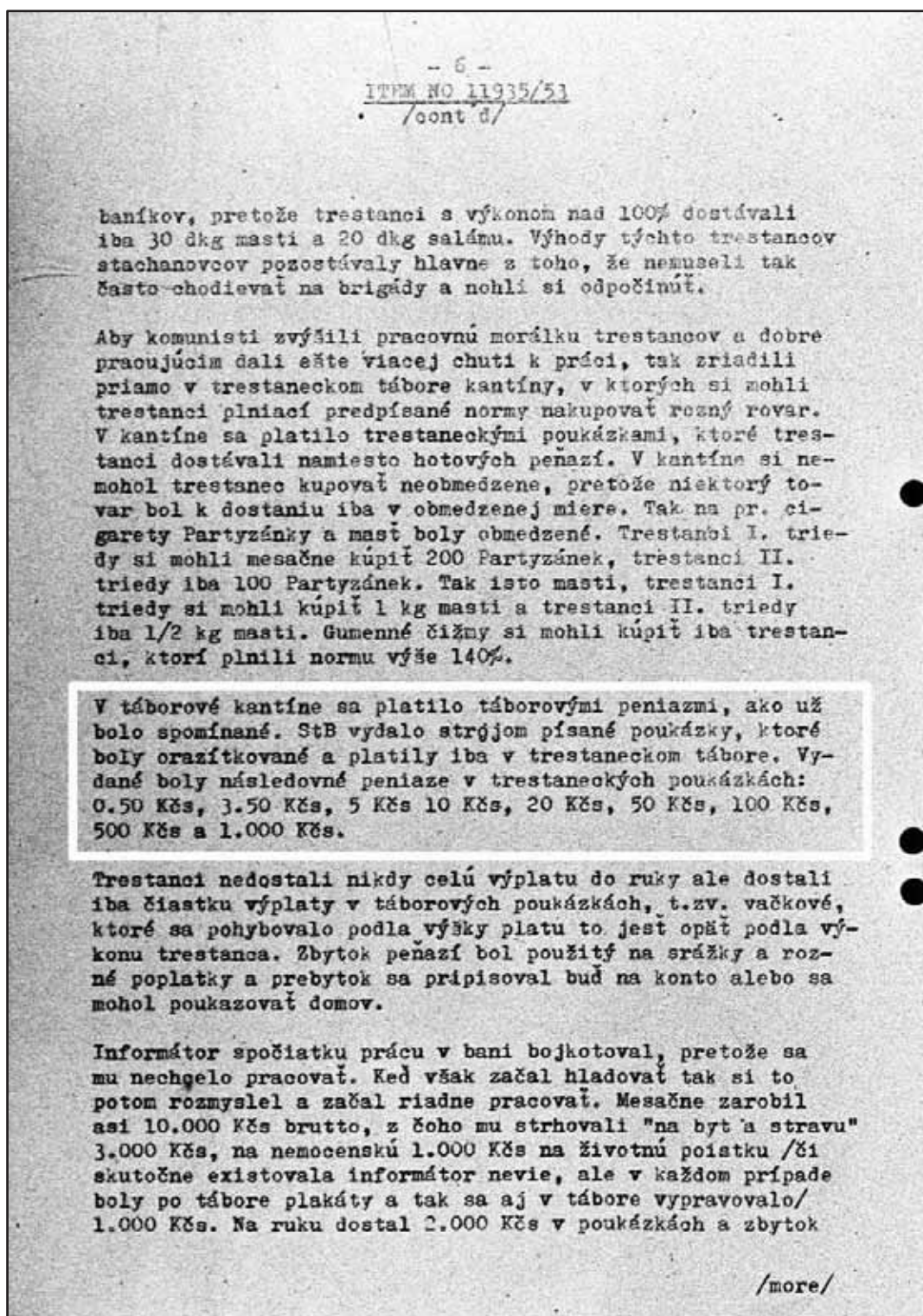
¹⁷ Z. ŠUSTEK, *Väzenské peňažné poukážky v Československu 1949-1992*, s. 164-165.

¹⁸ „Nourishment categories“ in camp „Ležnica“. <http://hdl.handle.net/10891/osa:c43fa4b6-58a4-4c08-902f-6ef2ae32f09b>

z doby pred menovou reformou) od poukázok napísaných písacím strojom a dodatočne opečiatkovaných.

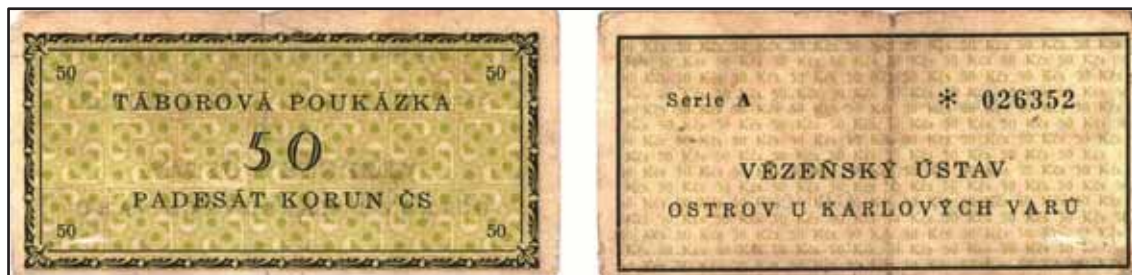
Obr. 4. Opis anonymných väzenských poukázok tvar I., poukázok vo výpovedi juhoslovanského občana (foto: archív autora)

Obr. 5. Opis neznámych improvizovaných poukázok v hodnotách 1 – 1000 Kčs vo výpovedi 26-ročného obchodníka z Atén (foto: archív autora)

Z dĺžky jeho väznenia vyplýva, že poznal celý začiatok obehu väzenských platidiel. Je preto otázne, či respondent vo svojej výpovedi, azda v snahe o stručnosť v téme, ktorá bola preňho okrajová, nezmiešal spomienky na rôzne poukázky, s ktorými sa stretol. Nominále 0,50, 3,50, 5, 10, 20, 50 a 100 Kčs sú známe u anonymných táborových poukážok tvaru II, ktoré boli, na rozdiel od tvaru I,

skutočne takmer vždy označené modrou alebo červenou pečiatkou.¹⁹ Vo výpovedi len chýba nominále 1 Kčs. Naopak nominále 500 a 1000 Kčs boli súčasťou až najmladších poukážok (Obr. 6) s jasným označením „táborová poukážka“, menovej jednotky a s názvom Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varov.²⁰

Obr. 6. Poukážka v hodnote 100 Kčs Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varů averz a revers
(foto: archív autora)

Medzi nimi však chýba respondentom uvádzané nominále 3,50 Kčs. Navyše tieto poukážky sa nepečiatkovali. Poukážky v hodnote 500 a 1000 Kčs z tejto emisie sú známe len ako unikáty. Skutočnosť, že tieto nominále nie sú známe pri anonymných poukážkach tvaru I a II, ale nedokazuje, že v nich neexistovali. Ich zachovanie je len nepravdepodobné, lebo presahovali výšku najčastejšie vyplácaného vreckového a sťažovali by platenie. Vysoké vreckové, na výplatu ktorého mali zmysel, sa vyskytovalo zriedka. Svedčia o tom aj nízke čísla jediného známeho exemplára 500-korunáčky (4321) a 1000-korunáčky (2983), zatiaľ čo zachované exempláre nižších hodnôt majú aj päťmiestne čísla. Pri 500- a 1000-korunáčkach je takmer vylúčené, že by si ich väzeň odložil na pamiatku namiesto nákupu potravín. Reálne sa mohli zachovať len ako exempláre, ktoré unikli skartácii, prípadne vzory z tlačiarne.

Citovaná výpoveď môže byť zmesou údajov o dvoch rôznych sériách poukážok, ale aj informáciou o nejakej prechodnej alebo súbežnej improvizovanej emisii, ktorá spájala hodnotovú sústavu anonymných poukážok tvaru II a neskorších táborových poukážok s názvom Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varov (Obr. 6). Reálnosť takejto improvizácie naznačujú poukážky zo Štátneho väzenského ústavu v Pardubiciach.²¹ Sú vyrobené z lepenky. Hodnotu majú vyznačenú detskou tlačiarňičkou a územnú platnosť pečiatkou ústavu. Okrem toho samostatné, vzhľadom odlišné emisie táborových poukážok z pracovných útvarov väzňov pri uholných baniach Führlinger pri Vinařiciach u Kladna a v Oslavanoch juhozápadne od Brna,²² naznačujú, že aj niektorý tábor v oblasti Jáchymova mohol používať samostatné väzenské poukážky. Odpoveď túto otázku je vecou ďalšieho bádania.

¹⁹ Z. ŠUSTEK, *Väzenské peňažné poukážky v Československu 1949-1992*, s. 164-165.

²⁰ Tamže, s. 165-168.

²¹ Tamže, s. 170.

²² Tamže, s. 169-170.

Zrejme posledné poukážky Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varov,²³ vydané pred menovou reformou, spomína bez podrobností aj výpoveď z bane Nikolaj: „Platí sa táborovými peňažnými poukážkami, ktoré nahrádzajú peniaze a väzňom vydávajú sa raz mesačne na základe mzdového vyúčtovania. Tieto poukážky sú tlačené v hodnotách od 50 hal. do 1000 Kčs.“²⁴

Publikované práce²⁵ uvádzajú unikátny exemplár 1000-korunovej poukážky Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varov, série D, 002983 pretlačený na 100-korunáčku (Obr. 7). Riešia jej vzťah k 1000-korunovej poukážke série C, č. 000001, podobného vzhľadu, len na zelenom papieri, a k označeniu sérií A a Ab na nižších nominále. Pretlačenú poukážku považujú za úpravu starších poukážok na vykonanie menovej reformy v r. 1953 v táboroch v okolí Jáchymova. Platnosť tejto hypotézy ale obmedzujú absenciou analogicky pretlačených poukážok nižších hodnôt.

Obr. 7. Poukážka v hodnote 1000 Kčs Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varů pretlačená na 100 Kčs, averz a reverz (foto: Archív J. Nejedlý)

Túto otázku rieši výpoveď 33-ročného litografa.²⁶ O poukážkach vydaných po reforme uvádza: „Poukážky vydané v tábore po reforme mali tieto hodnoty. 1 halier /šedivá poukážka asi 10 x 5 cm/, 3 haliere, 5 halier, 10 hal. 25 halier (farby oranžovej), 1 Kčs /zelená/ 3 Kčs /fialová/, 10 Kčs, 25 Kčs a 100 Kčs /stokorunáčky boli predreformné 1,000 Kčs pretlačené/“ (Obr. 8). Uvedené poukážky nižších hodnôt literatúra označuje ako táborové poukážky z r. 1953-1957, tvar I, (Obr. 9).²⁷ Nominále od 1 haliera po 25-korunáčku majú najmenej 23 variantov, s dotlačenými názvami väzenských zariadení. Respondentov opis je presný, len opomenul 5-korunáčku. Výpoveď dokazuje, že väzenské poukážky z r. 1953-1957, tvaru I boli vydané už počas reformy

²³ Tamže s. 166-168.

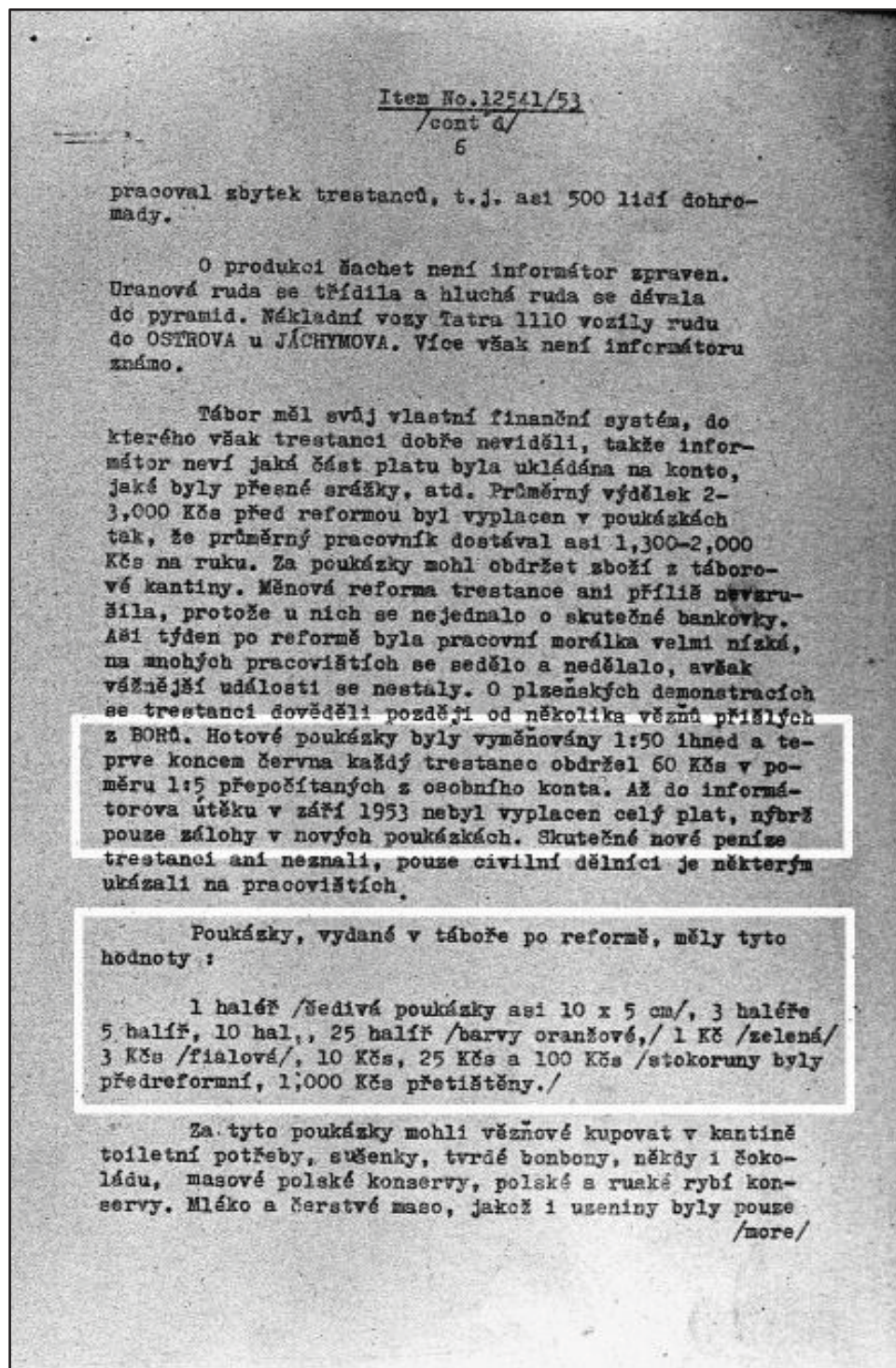
²⁴ "Forced Labor Camp "Nikolaj" in Jachymov", 1 August 1952. HU OSA 300-1-2-23335; <http://hdl.handle.net/10891/osa:92323935-daca-439e-8751-ccdb9a89f33c>

²⁵ J. NEJEDLÝ, *Měnová reforma ve věznicích*, (2008), s. 16; J. NEJEDLÝ, *Měnová reforma ve věznicích* (2013), s. 29-35; Z. ŠUSTEK, *Väzenské peňažné poukážky v Československu 1949-1992*, s. 168-169.

²⁶ "Conditions in the Vojna Forced Labor Camp near Pribram", 29 December 1953. HU OSA 300-1-2-42031; <http://hdl.handle.net/10891/osa:d59f66b8-da91-4c62-b68d-cb3fc03a4c1f>

²⁷ Z. ŠUSTEK, *Väzenské peňažné poukážky v Československu 1949-1992*, s. 171-176.

a mali (aspoň v oblasti Příbrami) dve grafické podoby – 1 halier až 25 Kčs a pretlačenú 1000-korunáčku.

Obr. 8. Opis poukázok vydaných pri menovej reforme v r. 1953 a spôsobu výmeny peňazí v tábore Vojna v Příbrami vo výpovedi 26-ročného litografa z Prahy (foto: archiv autora)

Ďalej dokazuje, že nižšie nominále predreformných poukázok Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varov kvôli reforme pretlačené neboli. Dokazuje aj správnosť relatívneho datovania poukázok z r. 1953-1957 tvar I ako najstarších.

Preto pretlačenú 1000-korunovú poukážku treba preradiť medzi tieto poukážky. Ďalším prínosom výpovedi je potvrdenie, že aspoň poukážky tvaru I z r. 1953-1957 neobsahovali 50-korunáčku, hoci na ňu boli pripravené podlače. Hotové hárky s touto podtlačou boli totiž použité na tlač 100-korunových poukážok improvizovaného tvaru III z r. 1953-1957.²⁸ Aj ďalšie poukážky tvaru III majú v podtlači uvedené iné nominále ako v hlavnom texte. Na niektorých z nich hodnotu v podtlači prekryva druhá podtlač.

Obr. 9. Poukážka z obdobia 1953-1957, tvar I., v hodnote 25 Kčs a dodatočne doplnená poukážka v hodnote 100 Kčs (čiastočná rekonštrukcia), averz a reverz (foto: archív autora)

Výpoveď tiež naznačuje, že poukážky tvaru I z r. 1953-1957 boli doplnené graficky rovnako upravenou 100-korunáčkou až neskôr.²⁹ Jej neskoršiemu zavedeniu napovedá aj rez číslice 100 na líci (Obr. 9), odlišný od číslic na nižších nominále.

Menová reforma 1953 vo väzniciach

V literatúre menovú reformu 1953 vo väzniciach dokumentuje citácia prevádzkovej vyhlášky³⁰ a spomienky bývalého väzňa.³¹ Nepíšu však, ako tam výmena peňazí reálne prebehla. Aj túto otázku sčasti zodpovedá vyššie citovaný litograf.³² Píše: „Hotové poukážky boli menené 50:1 hneď a až koncom júna každý trestanec dostal 60 nových Kčs prerátaných v pomere 1:5 z osobného konta. Až do informátorovho útoku

²⁸ Tamže, s. 171 a 179.

²⁹ Tamže, s. 176.

³⁰ J. NEJEDLÝ, *Měnová reforma ve věznicích*, (2008), s. 16; J. NEJEDLÝ, *Měnová reforma ve věznicích* (2013), s. 29-35.

³¹ J. ŠŮLA, *Platidla československých věznic 1948-1992*, in: Příloha k 74. číslu „Sběratelských zpráv“, Hradec Králové 1994, s. 34; Z. ŠUSTEK, *Vězenské peněžné poukázky v Československu 1949-1992*, s. 176.

³² "Conditions in the Vojna Forced Labor Camp near Pribram", 29 December 1953. HU OSA 300-1-2-42031; <http://hdl.handle.net/10891/osa:d59f66b8-da91-4c62-b68d-cb3fc03a4c1f>

v septembri 1953 nebol vyplatený celý plat, ale len zálohy v nových poukážkach“ (Obr. 8). Použili sa teda rovnaké pravidlá ako v civile, len bezstratová výmena limitu 300 starých Kčs (5:1) prebehla neskôr. Výpoveď neopisuje prepočet kont. Ale bezstratová výmena limitu dovoľuje usudzovať, že aj tie boli prerátané správne. Na okraj respondent dodáva: „Menová reforma trestancov príliš nevzrušovala, lebo sa u nich nejednalo o skutočné bankovky. Asi týždeň po reforme bola pracovná morálka veľmi nízka. Na mnohých pracoviskách sa sedelo a nerobilo, avšak vážnejšie udalosti sa nestali. O plzenských udalostiach sa trestanci dozvedeli neskôr od väzňov, ktorí prišli z Borov. Skutočné nové peniaze trestanci ani neznali, len civilní robotníci im ich ukázali na pracoviskách.“ Podobne reakcie na reformu opisuje aj druhý respondent: Menová reforma nahnevala trestancov natoľko, že sa týždeň nepracovalo, ale nenahnevala ich tak, ako keby sa im menili normálne peniaze.“³³ Oba citáty ukazujú, že väzni vnímali obmedzenú použiteľnosť väzenských poukážok, danú malou ponukou, nízkou kvalitou tovaru v kantínach, nepravidelnosťou fungovania alebo zákazmi nákupu za trest. Preto poukážky nepovažovali za plnohodnotné platidlá, hoci išlo o účelovú alternatívu zákonných platidiel s rovnakou kúpnu silou. Preto vnímali menovú reformu ľahšie ako slobodní občania. Tento postoj k poukážkam vyjadruje aj názov jednej z výpovedí "The Inmates of Forced Labor Camps Paid with Valueless "Camp-Currency"³⁴ (Väzni táborov nútenej práce platení bezcennou „táborovou menou“), kde 31-ročný kormidelník z Prahy kritizuje zásobovanie v kantíne a systém predaja (pozri nižšie).

Druhou príčinou negatívneho vnímania reformy bolo jej nepresvedčivé odôvodnenie, zlé objasnenie zložitých pravidiel a ich nepochopenie verejnosťou.³⁵ To prispelo aj k výbuchu masového protestu proti reforme v Plzni, spomenutého v prvej výpovedi. Výstižne ho reflektuje výpoveď uväzneného 27-ročného študenta,³⁶ ktorý v r. 1954 utiekol na západ: „Asi 200 účastníkov demonštrácií proti menovej reforme bolo uväznených v izolácii v tábore Barbora. Sú považovaní za zločínkov, hoci majú zhruba 5-ročné tresty. Demonštranti sú označení červenými páskami, prísne strážení, nemajú voľno, sú strážení aj pod zemou, nesmú mať styk s civilmi, Predhadzuje sa im, že zradili robotnícku triedu v prospech kapitalistov. Majú trikrát týždenne dvojhodinové politické školenie. Na izoláciu od ostatných mali byť oddelení železnými mrežami aj v podzemí. To sa však neuskutočnilo kvôli banským bezpečnostným predpisom“.

³³ Tamže.

³⁴ "The Inmates of Forced Labor Camps Paid with Valueless "Camp-Currency"", 19 November 1952. HU OSA 300-1-2-27842; <http://hdl.handle.net/10891/osa:ecf27700-5e7e-4d65-83e2-3c463a1d7e03>

³⁵ Z. ŠUSTEK, *Menová reforma v Československu v roku 1953 a jej hospodársko-politické pozadie*, in: Pamäť národa, 10/1, 2014, Bratislava 2014, s. 3-29.

³⁶ "1953 Currency Reform Rioters Detained in the Jachymov Area", 3 December 1954. HU OSA 300-1-2-53185; <http://hdl.handle.net/10891/osa:d3009a1b-1dfd-4bd2-b2b0-de192f77c58c>

Výkonové normy, stravovanie, mzdy a nákupy trestancov v kantíne

Tieto štyri oblasti boli tesne previazané, súviseli s funkciou väzenských platidiel a určovali, aké miesto tieto platidlá v živote trestancov zohrávali a ovplyvňovali podmienky, v akých žili. Preto sú všetky opísané osobitne.

Stravovanie

Strava trestancov mala štyri zložky – 3x denne podávanú teplú stravu, prídely potravín vydávané na niekoľko dní, nákupy v kantíne a balíky od rodiny. Množstvo a kvalita jedál a prídeltov i zásobenie kantín sa líšili v čase i medzi tábormi. Známe je aj rozkrádanie potravín dozorcami a ich prisluhovačmi.³⁷ V jednom prípade sa chov ošípaných, určený na zlepšenie stravy trestancov, zneužíval na zásobovanie príbuzných dozorcov, väzni dostávali len odpad alebo nanajvýš tlačenu.³⁸

V niektorých obdobiach, najmä začiatkom 50. rokov, väzni skutočne trpeli hladom.³⁹ Množstvo stravy sa využívalo ako motivácia k väčšej výkonnosti. Drastické obmedzenie množstva i kvality stravy (polovičná dávka najnižšej stravovacej triedy, navyše nepravidelne) sa využívalo na zostrenie trestu v korekcii.⁴⁰

Väzni pracujúci v podzemí boli podľa výkonnosti rozdelení do troch (Tab. 1) alebo štyroch stravovacích tried (Tab. 2). Tri triedy boli štandardom. O štyroch triedach hovorili respondenti, ktorí považovali za samostatnú trestnú triedu obmedzenú stravu poskytovanú väzňom neplniacim minimálnu normu 100% (ojedinele menej ako 70% alebo 90%). Výpovede sa líšia aj spôsobom označenia tried arabskými alebo rímskymi číslicami, písmenami alebo poradím (najhoršia I a naopak). Rozchádzajú sa aj v určení pásom plnenia normy medzi stravovacími triedami (Tab. 1 a 2). Ojedinele uvádzajú aj špičkové „údernícke“ pásmo plnenia nad 150%⁴¹ alebo aj 180%⁴² či 200%,⁴³ spojené s ďalšími výhodami. Líšia sa aj v údajoch o farbe stravovacích karát v jednotlivých triedach. Tieto rozdiely môžu súvisieť

³⁷ "Conditions in Prison Camp Rovnost - Jachymov", 17 October 1951. HU OSA 300-1-2-8998; <http://hdl.handle.net/10891/osa:39776f10-1110-4701-9d35-df5b6f486bff>

³⁸ "Dietary Conditions of Convicts in Jachymov Labor Camp", 2 July 1951. HU OSA 300-1-2-1577; <http://hdl.handle.net/10891/osa:b0e8f49b-ee74-4cef-86c7-2e4ab136c3a9>

³⁹ "Life at Marianska Camp", 17 October 1952. HU OSA 300-1-2-26740; <http://hdl.handle.net/10891/osa:60980950-f9ae-4ce3-9940-a90d9fdc4d61>; „Nourishment categories“ in camp „Ležnica“ hdl.handle.net/10891/osa:c43fa4b6-58a4-4c08-902f-6ef2ae32f09b

⁴⁰ "Penal Servitude Camp "Svatopluk" at Horni Slavkov, District Jachymov", 18 June 1952. HU OSA 300-1-2-21388; <http://hdl.handle.net/10891/osa:bc66467f-6f71-4f03-ad96-811c4f5efbee>

⁴¹ "The Jachymov Uranium Mines", 2 June 1952. HU OSA 300-1-2-20612; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a03245da-60b8-4fea-8b35-ffd754d5114f>

⁴² "Conditions in Prison Camp Prokop Horni Slavkov", 12 October 1951. HU OSA 300-1-2-8744; <http://hdl.handle.net/10891/osa:38841352-a91b-46a6-adf6-dceb532b1f00>

⁴³ "Forced Labor Camp "Nikolaj" in Jachymov", 1 August 1952. HU OSA 300-1-2-23335; <http://hdl.handle.net/10891/osa:92323935-daca-439e-8751-ccdb9a89f33c>. Respondent: 24-ročný trestanec, 22. 6. 1952 ušiel do západného Nemecka.

s dočasným zhoršovaním alebo zlepšovaním životných podmienok väzňov, uvádzaným aj v literatúre.⁴⁴

Teplá strava pre všetkých obsahovala na raňajky kávovú náhradku, v nedeľu bielu kávu, a chlieb. Na obed bolo ½ l polievky (*fazuľová, zeleninová a iná, ale so zlým tukom, jedine rezancová lepšia*),⁴⁵ ojedinelo hovädzia) a hlavné jedlo (omáčka paradajková, kôprová, uhorková), spravidla knedle (podľa stravovacej triedy 3-4, 6 alebo 8 plátkov, podľa časti respondentov na želanie 9 až 12 plátkov), menej často zemiaky a zelenina, ale naopak aj viackrát týždenne krúpy,⁴⁶ a mäso (najmenej výkonní alebo chorí žiadne alebo nanajvýš 30 g, v II. triede 50 g, v III. 70 g alebo úderník 120 g).⁴⁷ Mäso bolo často čierne, t.j. dlhodobo zmrazené.⁴⁸ Na večeru bolo to, čo na obed, zemiaky s mliekom, polievka so žemľou pečenou tábore,⁴⁹ krupicová kaša alebo slivková omáčka.⁵⁰ Kvalita stravy v jednotlivých triedach sa podľa väčšiny respondentov nelíšila, no niektorí naopak uvádzajú osobitnú stravu pre úderníkov.⁵¹

Cenu jedál podávaných v táboroch na obed a večeru možno odhadovať podľa cien v civilných závodných jedálňach na 15-20 starých Kčs alebo 3,00-3,60 nových Kčs. Tie boli na Jáchymovsku tiež kritizované ako táborové kuchyne.⁵²

K trom jedlám denne patrilo v rôznej miere ešte prídely ďalších, sčasti trvanlivejších a kaloricky výdatných potravín (tuky, saláma, chlieb). Bez ohľadu na výkon dostávali pracujúci v hlbine ½ mlieka denne, podľa jedného respondenta riedeného vodou.⁵³ Všetkým bolo voľne prístupné aj kyslé mlieko.⁵⁴ Prídely potravín pre výkonnejších trestancov sú v tabuľke (Tab. 3). Úderníci dostávali (skôr mohli

⁴⁴ Z. BAUER, *Jáchymovské tábory – peklo, ve kterém mrzlo*, Praha 2019.

⁴⁵ "The Jachymov Uranium Mines", 2 June 1952. HU OSA 300-1-2-20612; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a03245da-60b8-4fea-8b35-ffd754d5114f>

⁴⁶ "Organization of Work in "Eduard" Pit in Jachymov Area", 19 November 1952. HU OSA 300-1-2-27857; <http://hdl.handle.net/10891/osa:0e51110e-b6b2-4899-ba4d-230c7f9c35bc>

⁴⁷ „Nourishment categories“ in camp „Ležnica“ <http://hdl.handle.net/10891/osa:c43fa4b6-58a4-4c08-902f-6ef2ae32f09b>

⁴⁸ "The Jachymov Uranium Mines", 2 June 1952. HU OSA 300-1-2-20612; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a03245da-60b8-4fea-8b35-ffd754d5114f>

⁴⁹ "The Labor Camp Wikmanov I. near Jachymov", 4 December 1952. HU OSA 300-1-2-28019; <http://hdl.handle.net/10891/osa:71391be0-0580-472b-88f7-9f7f27d4c8a7>

⁵⁰ "The Jachymov Uranium Mines", 2 June 1952. HU OSA 300-1-2-20612; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a03245da-60b8-4fea-8b35-ffd754d5114f>

⁵¹ "Organization of Work in "Eduard" Pit in Jachymov Area", 19 November 1952. HU OSA 300-1-2-27857; <http://hdl.handle.net/10891/osa:0e51110e-b6b2-4899-ba4d-230c7f9c35bc>

⁵² "Wages and Living Conditions of the Average Jachymov Miner", 3 October 1953. HU OSA 300-1-2-39250; <http://hdl.handle.net/10891/osa:ab9b650e-db10-4735-84ca-56ba6dcfe986>; Z. ŠUSTEK, *Hospodárenie mladej Bratislavčanky v rokoch 1944-1949, príjmy, výdavky, ceny, štruktúra spotreby a stratégia zaobchádzania s peniazmi – prípadová štúdia*, in: Numizmatika, 26/2014, s. 59-72.

⁵³ "A Testimony about the Communist "Justice" by an Inmate from Jachymov", 20 November 1952. HU OSA 300-1-2-27876; <http://hdl.handle.net/10891/osa:0e89b211-0c5b-496d-aec1-c5a98a62ac7c>

⁵⁴ "The Jachymov Uranium Mines", 2 June 1952. HU OSA 300-1-2-20612; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a03245da-60b8-4fea-8b35-ffd754d5114f>

kupovať) zrnkovú kávu.⁵⁵ Okrem toho sa pridelovalo 200 g jadrového mydla. Prídel bol zrušený po menovej reforme s odôvodnením, že väzni majú dosť peňazí a môžu si ho kúpiť v kantíne (pozri nižšie).⁵⁶

Keby pridelované potraviny kupovali v kantíne za ceny voľného trhu, stáli by pri vyššom prídelu cca 1 200 Kčs, pri polovičnom asi 600 Kčs. Je ale otázne, či ich správa táborov nakupovala za tieto ceny a nie za nízke ceny viazaného trhu (margarín 250/38 Kčs, masť 60/450 Kčs alebo 60/360 Kčs, cukor 250/16 Kčs).⁵⁷

Vyššie výkonnostné normy, umožňujúce lepšie stravovanie dlhodobo plnilo len málo trestancov. Stravovacie triedy boli v jedinom opísanom prípade zastúpené takto: I. trieda 50% väzňov, II. 35%, III. len 15%, teda lepšiu stravu dostávala len malá časť trestancov.⁵⁸ Okrem „bezplatne“ poskytovanej stravy závisel na plnení noriem a zaradení do stravovacích tried aj podiel mzdy vyplácaný ako vreckové, ktoré umožňovalo dopĺňať nedostatočnú stravu nákupom v kantíne. Závisel na ňom i prístup do kantíny (pozri nižšie). Stravovacie kategórie teda boli previazané s výškou vreckového a možnosťami jeho využitia.

Veľkú premenlivosť podmienok stravovania a finančného odmeňovania odzrkadľujú protichodné výpovedi väzňov. Príkladom kladného hodnotenia je opis osláv VOSR v novembri 1953 v tábore Svatopluk: „7. novembra je tak isto mimoriadne dobré jedlo a v kantíne sa čapuje namiesto zvyčajného 7° piva pivo 10°“⁵⁹ alebo „Normálna strava bola kvalitná pri plnení normy na 100-130%, pri plnení nad 130% vyššie dávky aj s múčnikom, pri plnení pod 100% veľmi chudobné porcie, len 4 plátky knedlí, bez mäsa,“⁶⁰ prípadne: „Do odchodu SVS do 1. 7. 1951 bola vynikajúca strava, na obed a večeru každý deň mäso, 3-4x týždenne knedle“.⁶¹

Naopak boli sťažnosti na nedostatok tukov,⁶² mlieka a mäsa, na nízke a za trest znižované prídelý⁶³ a jednotvárnosť, zlú kvalitu a úpravu jedál,⁶⁴ vedúcu až k výskytu žltacky a poruchám tráviaceho traktu.⁶⁵ Nespokojnosť prevažovala.

⁵⁵ "The Labor Camp "Rovnost I." Jachymov", 12 November 1952. HU OSA 300-1-2-27638; <http://hdl.handle.net/10891/osa:96407331-7ea3-4f54-bf23-f9ad798f09ab>

⁵⁶ Conditions in the Vojna Forced Labor Camp near Pribram", 29 December 1953. HU OSA 300-1-2-42031; <http://hdl.handle.net/10891/osa:d59f66b8-da91-4c62-b68d-cb3fc03a4c1f>

⁵⁷ Z. ŠUSTEK, *Darexové a tuzexové poukázky ako súběžné meny v Československu*, in: Slovenská numizmatika, č 16/1998, s. 105, tab. 7; Z. ŠUSTEK, *Hospodárenie mladej Bratislavčanky...*, s. 59-72.

⁵⁸ "Penal Servitude Camp "Svatopluk" at Horni Slavkov, District Jachymov", 18 June 1952. HU OSA 300-1-2-21388; <http://hdl.handle.net/10891/osa:bc66467f-6f71-4f03-ad96-811c4f5efbee>

⁵⁹ „What Jáchymov prisoners think about the compulsory celebration of Russian October revolution“. 5 November 1954. HU OSA 300-1-2-51978; <http://hdl.handle.net/10891/osa:171a3f98-8c41-4963-8114-988ffea15375>, Respondent: 34-ročný študent z Prahy (emigroval v júli 1954), v Jáchymove 1,5 roka.

⁶⁰ "The Marianska Forced Labor Camp of the Jachymov Area", 23 September 1954. HU OSA 300-1-2-50341; <http://hdl.handle.net/10891/osa:aaa9b4c3-11e6-431a-ada7-2346ed5e9aca>

⁶¹ "Das Bergwerk Bratrstci in Jachymov", 11 February 1953. HU OSA 300-1-2-30743; <http://hdl.handle.net/10891/osa:608d293a-a2f3-42c4-a4fa-400e4baa38a0>

⁶² "Conditions of the Convicts in the Jachymov Uranium Mining District", 1 July 1953. HU OSA 300-1-2-36170; <http://hdl.handle.net/10891/osa:0a62ff3b-bda4-461b-9149-00f4f3ca3512>

⁶³ "Conditions in Prison Camp Prokop Horni Slavkov", 17 October 1951. HU OSA 300-1-2-8997; navštívené 7. 2. 2021, <http://hdl.handle.net/10891/osa:835b86ae-4970-46ef-849f-9e99604006cf>

Ďalším doplnkom stravy boli balíky od rodiny. Občasné povolenie ich príjmu bolo privilegiom väzňov dosahujúcich vysoké výkony. V I. stravovacej triede mohli prijať 4 kg balík s jedlom a písať domov 2x mesačne, v II triede mohli prijať 2 kg balík s jedlom a písať domov raz mesačne, v III. nesmeli prijať žiaden balík a písať domov mohli raz za dva mesiace.⁶⁴ Povolenie prijať balík musel väzeň odoslať darcovi, ktorý ho musel nalepiť na obal (Obr. 10). Inak nebol balík prepustený do tábora a vydaný väzňovi.

Obr. 10. Balíková sprievodka s povolovacou nálepkou na zaslanie balíka pre väzňa, ilustratívny príklad (archív M. Bachratý)

Balíky bez nalepeného povolenia boli odovzdané do kuchyne alebo si ich strážcovia rozobrali.⁶⁵ Vojenski zajatci mohli prijímať balíčky aj zo zahraničia (Červený kríž), ale tie väčšinou neboli doručené (1952 - 35 z 35, 1952 - 16 z 200, 1953 – len 12 z 294).⁶⁶ Žiaden väzeň nesmel počas návštevy prijať akýkoľvek balík, ale mohol svojej návšteve venovať balíček s jedlom zakúpeným v kantíne.⁶⁷ V r. 1952 bolo 120 väzňom

⁶⁴ "Conditions in Prison Camp Rovnost - Jachymov", 17 October 1951. HU OSA 300-1-2-8998; <http://hdl.handle.net/10891/osa:39776f10-1110-4701-9d35-df5b6f486bff>

⁶⁵ "Organization of Work in "Eduard" Pit in Jachymov Area", 19 November 1952. HU OSA 300-1-2-27857; <http://hdl.handle.net/10891/osa:0e51110e-b6b2-4899-ba4d-230c7f9c35bc>

⁶⁶ "The Labor Camp Wikmanov I. near Jachymov", 4 December 1952. HU OSA 300-1-2-28019; <http://hdl.handle.net/10891/osa:71391be0-0580-472b-88f7-9f7f27d4c8a7>; "Penal Servitude Camp "Svatopluk" at Horni Slavkov, District Jachymov", 18 June 1952. HU OSA 300-1-2-21388; <http://hdl.handle.net/10891/osa:bc66467f-6f71-4f03-ad96-811c4f5efbee>

⁶⁷ "Experiences in Czechoslovak Prisons and Camps", October 1952. HU OSA 300-1-2-26624; <http://hdl.handle.net/10891/osa:aa772222-c240-4981-95b2-57725db8d59e>

⁶⁸ "Conditions of the Convicts in the Jachymov Uranium Mining District", 1 July 1953. HU OSA 300-1-2-36170; <http://hdl.handle.net/10891/osa:0a62ff3b-bda4-461b-9149-00f4f3ca3512>

⁶⁹ "Some News from the Jachymov Forced Labor District", 23 September 1954. HU OSA 300-1-2-50342; <http://hdl.handle.net/10891/osa:e5584245-0537-4874-81a0-a6939c8afd9a>

dovolené odovzdať svojim návštevám bomboniéry v cene 150 alebo 250 Kčs, zaplatené v kantíne a hromadne prevezené do návštevnych miestností. Deťom pritom dozorcovia rozdávali zákusky.⁷⁰ Koncom r. 1953 bolo dokonca organizované odosielanie vianočných balíčkov (knihy, hračky) do hodnoty 1000 nových Kčs rodinám väzňov. K balíčkom sa prikladal ozdobný blanket s propagandistickým textom „*vláda ľudovodemokratickej republiky umožňuje potrestaným, aby spôsobili radosť svojim drahým na rozdiel od kapitalistického systému, ktorý vykorisťuje väzňov natoľko, že nemá možnosť kúpiť ani cigarety. Počítame s nimi do budúcnosti, Svojou prácou majú možnosť dostať sa domov. Záleží na tom, ako sa budú potrestaní správať a ako budú pracovať*“. Možnosť odoslať balíčky využila 1/5 väzňov. Na jar 1954 sa akcia opakovala.⁷¹

Mzdy väzňov

Skutočnosť, že väzni mali najneskôr od 28. 7. 1950 nárok na mzdu v rovnakej výške ako civilní pracovníci, ktorí vykonávali rovnakú prácu, veliteľstvo väzňom slávnostne oznámilo jednu nedeľu v polovici r. 1950.⁷² Oznámenie sprevádzalo vystúpenie kapely, ktorú mohli vynikajúci pracovníci požiadať zahrať na želanie. Večer väzni dostali ako špeciálny prídel 50 g salámy.

Ich mzda sa rátala ako hrubá mzda na základe výkazu výkonnosti a počtu odpracovaných hodín. Z hrubej mzdy sa odrátali zrážky ako civilným pracovníkom. Až z čistej mzdy sa odrátali 2/3 ako náklady na stravovanie, ošatenie a ubytovanie väzňov a na prevádzku tábora. Tretina sa pripísala väzňovi na konto, z ktorého mohol podporovať rodinu, a polovica pripísanej tretiny sa mu mohla vyplatiť v hotovosti v táborových poukážkach ako vreckové. Veľkosť vreckového i rozsah nákupu v kantíne sa však opäť odvíjali od jeho výkonnosti. Kvôli vysokým normám dostávalo do rúk peniaze len asi 30% trestancov.⁷³ Väzni, ktorí neplnili výkonnostné normy aspoň na 100%, nemali dostávať vreckové vôbec⁷⁴ alebo dostávali len symbolickú 1 Kčs mesačne⁷⁵ (vo výpovedi môže ísť o zámenu s vyplácaním 1 Kčs počas pracovnej neschopnosti).⁷⁶ Toto pravidlo však podľa výpovedí nedodržiavalo. Pred menovou reformou viacerí neplniči noriem dostávali vreckové dokonca v širokom rozpätí 50 – 1000 Kčs (Tab. 4). Jeho horná hranica uvádzaná niektorými respondentmi dosahovala

⁷⁰ "Experiences in Czechoslovak Prisons and Camps", October 1952. HU OSA 300-1-2-26624; <http://hdl.handle.net/10891/osa:aa772222-c240-4981-95b2-57725db8d59e>

⁷¹ "Revolutionary Changes" in the Jachymov Labor Camps", 11 September 1954. HU OSA 300-1-2-50252; <http://hdl.handle.net/10891/osa:d9b3cbd7-0f5c-49ec-a12e-3906c293cc2d>

⁷² "Life at Mariánska Camp", 17 October 1952. HU OSA 300-1-2-26740; <http://hdl.handle.net/10891/osa:60980950-f9ae-4ce3-9940-a90d9fdc4d61>

⁷³ Tamže.

⁷⁴ "The Jachymov Uranium Mines", 2 June 1952. HU OSA 300-1-2-20612; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a03245da-60b8-4fea-8b35-ffd754d5114f>

⁷⁵ "Conditions of the Convicts in the Jachymov Uranium Mining District", 1 July 1953. HU OSA 300-1-2-36170; <http://hdl.handle.net/10891/osa:0a62ff3b-bda4-461b-9149-00f4f3ca3512>

⁷⁶ Z. ŠUSTEK, *Väzenské peňažné poukážky v Československu 1949-1992*, s. 142.

vlastne úroveň vreckového trestancov plniacich normy na najmenej 120%. Z obdobia po menovej reforme informácie o vreckovom neplničoch v dokumentoch chýbajú.

Veľké rozpätie vreckového odrážalo, okrem výkonnosti, aj rôzne druhy prác, ktoré však vo výpovediach o vreckovom nie sú zachytené, ako aj bohatosť nachádzanej rudy⁷⁷ alebo poruchy strojov.⁷⁸ Ukazuje to najmä vreckové 2 000 Kčs pri plnení na 150% a len 1000 až 1500 Kčs pri zvlášť vysokom plnení na 200% (Tab. 4). Navyše práce vykonávané na povrchu v hodinovej mzde boli horšie platené a vysoké vreckové pri nich nemohlo byť dosiahnuté. Možno povedať, že vreckové pred menovou reformou sa vo výpovediach väzňov pohybovalo väčšinou okolo 500 Kčs. Aj to však mohlo byť výsledkom zvýšenia odmeny o 30% za nadvýkon.⁷⁹ Po menovej reforme suma 400 Kčs zodpovedá „úderníckemu“ vreckovému starých 2 000 Kčs, ktoré bolo najvyšším možným vreckovým v starej mene.⁸⁰ Vreckové 200 nových Kčs v r. 1955 (Tab. 4) môže odrážať zníženie vreckového po potlačení niekoľkých vzbúr väzňov v tomto roku.⁸¹

Premenlivosť zárobkových možností väzňov ukazujú mzdové tarify pre rôzne práce v ôsmich triedach. Napríklad pri jedno a dvojkoľajnom prekope a čelbe dostal bagrista 50 Kčs (8. trieda) za hodinu, lamač 40 Kčs (7. trieda), zámočník 30 Kčs (6. trieda), réžia 20 Kčs (5. trieda) a za práce na povrchu (vyvážanie hlušiny) 13 Kčs (4. trieda). Zložitejšie práce sa preplácali kolektívne za ucelené dielo – vybudovanie komína 3 x 3 x 8 m za 6 dní, tri pracovné skupiny, celkom 15 000 Kčs; vybudovanie výstupu 1 x 4 x 1,5 m – dvaja baníci 1000 Kčs, polozenie 30 m koľajníc za smenu a 40 Kčs za hodinu; budovanie výdrevy – 2 tesári, 3 stojky za smenu, 40 Kčs za hodinu. Normy však boli ťažko splniteľné.⁸²

Za výkopy pri pomocných prácach na stavbách sa pri plnení normy 2,5 m³ platilo za hodinu 18 starých Kčs, týždenná mzda po zrážkach na tábor a nemocenské 300 až 400 starých Kčs.⁸³ Hrubá mzda automechanika bola 6 000 Kčs,⁸⁴ pri rozbíjaní veľkých kusov horniny 3 000 Kčs, pri jej doprave 5 000 Kčs.⁸⁵ V medziach 5 000

⁷⁷ "Conditions of the Convicts in the Jachymov Uranium Mining District", 1 July 1953. HU OSA 300-1-2-36170; <http://hdl.handle.net/10891/osa:0a62ff3b-bda4-461b-9149-00f4f3ca3512>,

⁷⁸ „Nourishment categories“ in camp „Ležnica“, 12 December 1953, <http://hdl.handle.net/10891/osa:c43fa4b6-58a4-4c08-902f-6ef2ae32f09b>.

⁷⁹ "Conditions in Prison Camp Rovnost - Jachymov", 17 October 1951. HU OSA 300-1-2-8998; <http://hdl.handle.net/10891/osa:39776f10-1110-4701-9d35-df5b6f486b6f>

⁸⁰ "Conditions of the Convicts in the Jachymov Uranium Mining District", 1 July 1953. HU OSA 300-1-2-36170; <http://hdl.handle.net/10891/osa:0a62ff3b-bda4-461b-9149-00f4f3ca3512>,

⁸¹ Z. ŠUSTEK, *Väzenské peňažné poukážky v Československu 1949-1992*, s. 149.

⁸² „Nourishment categories“ in camp „Ležnica“, 12 December 1953, <http://hdl.handle.net/10891/osa:c43fa4b6-58a4-4c08-902f-6ef2ae32f09b>.

⁸³ Conditions in the VOJNA forced labor camp near PŘÍBRAM, 29 December 1953 http://hdl.handle.net/10891/osa:d59f66b8-da91-4c62-b68d-cb3fc03a4c1f_1

⁸⁴ "The Labor Camp Wikmanov I. near Jachymov", 4 December 1952. HU OSA 300-1-2-28019; <http://hdl.handle.net/10891/osa:71391be0-0580-472b-88f7-9f7f27d4c8a7>

⁸⁵ "Das Bergwerk Bratrstvi in Jachymov", 11 February 1953. HU OSA 300-1-2-30743; <http://hdl.handle.net/10891/osa:608d293a-a2f3-42c4-a4fa-400e4baa38a0>,

až 6 000 Kčs sa podľa iného respondenta nachádzala väčšina zárobkov.⁸⁶ Asi tretina väzňov pracovala poctivo s výkonom nad 125%, len aby sa najedli. Pred menovou reformou zarábali aj 30 000 až 40 000 Kčs, čo však boli ojedinelé zárobky. Informátor si dokonca nebol istý, či boli skutočne vyplatené alebo či nešlo o propagandu na povzbudenie k vyšším výkonom.⁸⁷ Uvedené platy väzňov sa dokonca približovali platu 35 000 Kčs a prémiam závodného riaditeľa n.p. Jachymovské doly Ing. Schindlera.⁸⁸

Po menovej reforme mali mať civilní baníci a väzni rovnaké platy.⁸⁹ Zárobok pri plnení normy na 100% bol 1 800 až 2 000 Kčs, najvýkonnejších až 3 000 Kčs. Na náklady na výkon trestu sa slobodnému strhávalo 700 až 1 100 Kčs, ženatému s viac deťmi len 700 Kčs. Ženatý väzeň s jedným deckom pri zárobku 1 800 Kčs čistého platil 800 Kčs na náklady výkonu trestu (uvádzané ako „výživné“, t.j. asi náklady na stravu), 400 Kčs na vlastné vreckové, 300 Kčs na podporu rodiny, 300 Kčs na konto vyplácané pri prepustení. Iný respondent udával, že väzeň zarobí až 2 000 nových Kčs, teda zhruba polovicu platu civilného pracovníka (5 000 Kčs).⁹⁰ Ďalší informátor uvádzal, že mzdy boli len „teoretické“,⁹¹ lebo väčšia časť sa strhávala. Tvrdo pracujúci mohol zarobiť až 1 500 nových Kčs, ale na nákupy mohol použiť najviac 200 Kčs, lebo 700 Kčs sa strhávalo na stravu vo väzení, 300 Kčs na ostrahu tábora a 300 Kčs sa dávalo na konto, ktoré sa vyplácalo po prepustení. Podľa štvrtého respondenta mali do r. 1955 mali niektorí trestanci aj 1 200 nových Kčs vreckového, od mája 1955 však najvyššie vreckové mohlo byť len 800 Kčs.⁹²

Mzdy sa umelo znižovali výmenou väzňov za civilov pri nájdení výnosnej žily: „Ak mal väzeň šťastie a narazil na žilu, zarobil by 10 000 Kčs, z ktorých by však dostal len 2 000 Kčs vreckového. Väzni nesmeli byť na výnosné miesto vrátení.“⁹³

Nízke vreckové a nedostatok tovaru v kantínach riešili väzni výmenným obchodom s civilnými baníkmi. Dávali im kusy kvalitnej rudy, ktoré civilni vykazovali ako svoj výkon a dostávali vysoké prémie. Nosili za to väzňom jedlo a oblečenie, prípadne im prenášali korešpondenciu. Tak sa zrejme väzni dostali

⁸⁶ "Situation and Working Conditions in the Uranium Mines in Horni Slavkov", 20 October 1953. HU OSA 300-1-2-39733; <http://hdl.handle.net/10891/osa:f3c22017-c2fb-4ff5-a7ae-e4431a88a122>,

⁸⁷ Conditions in the VOJNA forced labor camp near PŘÍBRAM, 29 December 1953 http://hdl.handle.net/10891/osa:d59f66b8-da91-4c62-b68d-cb3fc03a4c1f_1

⁸⁸ "Civilian technical Employees in the Bratrstvi - Jachymov Mines", 21 November 1953. HU OSA 300-1-2-41059; <http://hdl.handle.net/10891/osa:151c6104-6f00-48c8-a964-84ae160cbd42>,

⁸⁹ "Equal wages for civilian and prisoner laborers in the Jachymov mining district", 20 September 1954. HU OSA 300-1-2-50220; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a3746813-7e0a-4dca-8b0c-40a27a960690>

⁹⁰ "Bratrstvi" and "Elias" Uranium Mines", 29 March 1955. HU OSA 300-1-2-56630;; <http://hdl.handle.net/10891/osa:ce87e6cc-ce71-4457-bbf1-48fbae42d1e3>,

⁹¹ "Life in the Uranium Forced Labor Camps", 21 April 1955. HU OSA 300-1-2-57222; <http://hdl.handle.net/10891/osa:d7c738ec-b202-451a-9a79-c50eaab85b58>,

⁹² "Audience Analysis Interview with a Former Jachymov and Bytíz Prisoner", 23 January 1956. HU OSA 300-1-2-66651; <http://hdl.handle.net/10891/osa:b59d7d92-1a7a-4c80-8ac8-7d45c0a81414>.

⁹³ "Living Conditions in Jachymov", 28 October 1952. HU OSA 300-1-2-27095; <http://hdl.handle.net/10891/osa:43bc42fa-32c0-43c0-8d5c-49b49a72252f>

aj k zákonným peniazom.⁹⁴ V prípade vyzradenia sa takéto kontakty prísne trestali. Civilov preradili na horšie platené práce na povrchu, väzňov zatváraním do korekcie (znížená a len občasná strava, zima, spanie na betónovej podlahe, otrasná hygiena).⁹⁵

Problémom bolo zasielanie podpory rodinám a vyplácanie konta pri prepustení. Jeden respondent uvádzal, že si za 3 roky väznenia na Jáchymovsku našetril 62 000 Kčs.⁹⁶ Keď odchádzal, tak na otázku, kam mu majú peniaze poslať, udal adresu na tábor Bratrství. Keďže však odišiel, nevie, čo sa s peniazmi stalo (možno ide o jeho chybu pri udaní adresy). V tábore sa podľa neho vyprávalo, že tieto peniaze nikto nedostane, lebo mu ich strhnú na dane a rôzne dávky a práve za tým účelom ich dávajú na zvláštne konto. Aj iní väzni pri prepustení nedostali uložené peniaze vyplatené a báli sa na to sťažovať.⁹⁷ V jednom prípade z roku 1955 dostali prepustení väzni zo svojich kont v hotovosti len 2 000 nových Kčs ako vreckové na cestu.⁹⁸ Celé konto vybrať nemohli, údajne kvôli nedostatku hotovosti v banke. Na druhú stranu 2 000 Kčs bola vtedy vysoká suma, bohato postačujúca na návrat do bydliska.

Dvaja respondenti udávali, že veľa trestancov zistilo, že ich rodinní príslušníci nedostávali poukazované podpory. Jeden respondent to konštatuje len všeobecne,⁹⁹ druhý o tom referuje konkrétne: „V marci 1951 väzni, ktorým boli povolené návštevy sa od svojich príbuzných dozvedeli, že peniaze odpisované z kont koncom roku 1950 a posielané rodinám neboli doručené. Na sťažnosť obdarovaných na Ministerstve spravodlivosti bolo zistené, že išlo o takmer 7 mil. Kčs. V tejto súvislosti bolo zatknutých 20 dozorcov a veliteľ SVS, por. Záhrobský, bol za to odsúdený na 25 rokov, veliteľ tábora Ležnica sa zastrelil. Peniaze však neboli poškodeným nahradené.“¹⁰⁰ Podobného charakteru bolo aj neodoslanie 20 000 ofrankovaných listov, za ktoré väzni zaplatili 60 000 Kčs, čo sa zistilo pri kontrole v tábore Bratrství.¹⁰¹ Náhradu väzni tiež nedostali.

⁹⁴ "The Labor Camp "Rovnost I." Jachymov", 12 November 1952. HU OSA 300-1-2-27638; <http://hdl.handle.net/10891/osa:96407331-7ea3-4f54-bf23-f9ad798f09ab>

⁹⁵ The "Barbora" Mine in Jachymov", 16 November 1955. HU OSA 300-1-2-63855; <http://hdl.handle.net/10891/osa:79525407-9382-4408-8472-048d16e55bdb>

⁹⁶ „Nourishment categories“ in camp „Ležnica“, 12 December 1953, <http://hdl.handle.net/10891/osa:c43fa4b6-58a4-4c08-902f-6ef2ae32f09b..>

⁹⁷ "Equal wages for civilian and prisoner laborers in the Jachymov mining district", 20 September 1954. HU OSA 300-1-2-50220; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a3746813-7e0a-4dca-8b0c-40a27a960690>

⁹⁸ "Regime's Bargain with the Amnesty in Jachymov", 21 October 1955. HU OSA 300-1-2-63240: <http://hdl.handle.net/10891/osa:153c1297-0952-4399-b18b-ff4d0c2f128f>

⁹⁹ „Nourishment categories“ in camp „Ležnica“, 12 December 1953, <http://hdl.handle.net/10891/osa:c43fa4b6-58a4-4c08-902f-6ef2ae32f09b..>

¹⁰⁰ "Conditions in Prison Camp Rovnost - Jachymov", 17 October 1951. HU OSA 300-1-2-8998; <http://hdl.handle.net/10891/osa:39776f10-1110-4701-9d35-df5b6f486bff>

¹⁰¹ "Das Bergwerk Bratrstci in Jachymov", 11 February 1953. HU OSA 300-1-2-30743; <http://hdl.handle.net/10891/osa:608d293a-a2f3-42c4-a4fa-400e4baa38a0>

Nákupy v kantíne

Kantíny zriadené najneskôr v septembri 1950¹⁰² ponúkali obmedzený sortiment potravinárskeho tovaru, hygienických potrieb, tabakových výrobkov, textilu a obuvi. Slúžili aj ako výčap piva (7°, výnimočne 10°), vždy od 11.30 do 12.00.¹⁰³ Prehľad tovaru a jeho zaznamenaných cien v starej a novej mene, zostavený na základe výsluchov bývalých väzňov, uvádza tabuľka 5. Čierne ceny sú možno prehnané, ale môže ísť o vysoké ceny z doby, keď bol v táboroch hlad.

Ponuka tovaru bola premenlivá a nevyvážená. Často v nej chýbali žiadané potraviny (chlieb) a bol do nej dodávaný znehodnotený tovar (opadané ovocie,¹⁰⁴ skazené údenáče), inde nepredajný tovar (pridrahé dovozové ovocie)¹⁰⁵ alebo rôzne zvyšky zo slávností v okolí táborov (torty).¹⁰⁶ V kantíne tábora Vojna bolo možné aj objednávať tovar (údeniny, čerstvé mäso, masť) z Příbrami. Ten však bol dodávaný o 2 až 3 dni už skazený (skysnuté mlieko).¹⁰⁷ Najviac si trestanci kupovali chlieb a masť, lebo denný prídelen chleba 300 g nikdy nestačil a na väčšie nákupy väčšina trestancov nemala peniaze.¹⁰⁸ Údaje o nákupe masti sú v rozpore s inými výpoveďami.¹⁰⁹

Kantíny vydávali aj prídelen cigariet v obdobiach, keď neboli voľne predajné. Väzňom plniacim normu na viac ako 100% sa pridelovalo 40 kusov na mesiac.¹¹⁰ Neskôr sa prídelen zvýšil na 50 kusov mesačne pri plnení normy na 100% a za každých ďalších 10% výkonu nad 100 % bol osobitný prídelen 20 kusov.¹¹¹ Nasledujúce zvýšenie prídelen bolo viazané na stravovacie triedy – v najvyššej I. triedy mesačne nákup 200 Partyzániok, v II. triede len 100¹¹² Drahšie cigarety a fajkový tabak mohli kupovať iba trestanci plniaci normu nad 140%¹¹³. Iný respondent uvádza, že väzni prekračujúci

¹⁰² L. PETRÁŠOVÁ, *Vězenské tábory v Jáchymovských uranových dolech 1949-1961*, s. 403

¹⁰³ „Nourishment categories“ in camp „Ležnica“ hdl.handle.net/10891/osa:c43fa4b6-58a4-4c08-902f-6ef2ae32f09b

¹⁰⁴ "The Jachymov Uranium Mines", 2 June 1952. HU OSA 300-1-2-20612; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a03245da-60b8-4fea-8b35-ffd754d5114f>

¹⁰⁵ "The Prison Canteen in Jachymov", 12 April 1956. HU OSA 300-1-2-69770; <http://hdl.handle.net/10891/osa:ea58873f-3008-4337-98ab-4981aa7b6bee>

¹⁰⁶ Tamže.

¹⁰⁷ Conditions in the VOJNA forced labor camp near PŘÍBRAM. http://hdl.handle.net/10891/osa:d59f66b8-da91-4c62-b68d-cb3fc03a4c1f_1

¹⁰⁸ Tamže.

¹⁰⁹ "Forced Labor Camp "Nikolaj" in Jachymov", 1 August 1952. HU OSA 300-1-2-23335; <http://hdl.handle.net/10891/osa:92323935-daca-439e-8751-ccdb9a89f33c>

¹¹⁰ "Conditions and Personalities in the Vykmány, Barbora and OTK Camps of the Jachymov Area", 12 June 1952. HU OSA 300-1-2-21114; <http://hdl.handle.net/10891/osa:4144cc92-1465-48f0-a7d9-67b1652b4ddf>

¹¹¹ Conditions in the VOJNA forced labor camp near PŘÍBRAM http://hdl.handle.net/10891/osa:d59f66b8-da91-4c62-b68d-cb3fc03a4c1f_1

¹¹² „Nourishment categories“ in camp „Ležnica“ <http://hdl.handle.net/10891/osa:c43fa4b6-58a4-4c08-902f-6ef2ae32f09b>

¹¹³ Tamže.

normu nad 130% – dostali 150 cigariet, čo sa s ďalej rastúcim výkonom mohlo zvýšiť až na 400 cigariet (táto kalkulácia je asi chybná, pozn. autora). Ten kto plnil normy na viac ako 150% mohol kúpiť aj 50 cigariet Star až do vypredania.¹¹⁴ V trestnom táboře Mořina bol nákup cigariet zasa obmedzený sumou 70 Kčs za mesiac.¹¹⁵

Ceny v kantíne v starej mene zodpovedali voľnému trhu. Boli tak výrazne vyššie ako „na lístky“, čo zdôrazňovali viacerí respondenti.¹¹⁶ Interpretovať túto skutočnosť môžeme tak, že „bezplatne“ poskytovaná strava a ošatenie sa považovala za tovar distribuovaný „výhodne“ v rámci prídellového systému („na lístky“). Naopak tovar v kantíne mohol byť chápaný ako prílepšenie k lacnému tovaru na lístky, ktoré voľný trh ponúkal za vyššie ceny aj zamestnaným a dôchodcom. Iba na voľnom trhu sa mohol zásobovať zvyšok súkromných podnikateľov, ktorí zamestnávali, t.j. vykorisťovali, iné osoby a boli preto vylúčení z výhodného zásobovania na viazanom trhu. Ceny voľného trhu v kantíne ale možno chápať aj ako formu trestu a nástroj odčerpiania finančných prostriedkov väzňov. Po menovej reforme sa ceny v kantíne mali zhodovať s jednotnými štátnymi cenami. Dokonca ich bolo zakázané zaokrúhľovať na desaťhalieri alebo koruny,¹¹⁷ ale napr. chlieb v táboře Vojna stál 3,80 Kčs, zatiaľ čo v normálnych obchodoch 2,80 Kčs.¹¹⁸

Niektorí respondenti hodnotili zásobenie kantíny dobre,¹¹⁹ iní kriticky: „Úderníci dostávali lepšiu stravu a vyššie vreckové, ale nemali ho za čo utrátiť, lebo kantína nemala dostatok vhodného tovaru. [...] Základné potraviny (mlieko, mäso, maslo, masť, cukor a vajcia sa v kantíne nepredávajú“.¹²⁰ Iný respondent: „Chleba sa mohol v kantíne prikupovať, keď sa plnil plán nad 100%“¹²¹ alebo: „kantíny dostávajú málo tovaru a v zlej kvalite“.¹²² Rozporné sú údaje o predaji holiacich potrieb: „Holiace potreby sa v kantíne nepredávali, pretože holenie bolo zakázané. Týždenne jedenkrát sa holili trestanci bezplatne u holiča – odsúdeného Nemca“¹²³, ale „Za poukážky si mohol trestanec kúpiť pivo (bolo ho veľmi málo),

¹¹⁴ "Experiences in Czechoslovak Prisons and Camps", October 1952. HU OSA 300-1-2-26624; <http://hdl.handle.net/10891/osa:aa772222-c240-4981-95b2-57725db8d59e>

¹¹⁵ Conditions in the labor camp of „Důl Mořina“ http://hdl.handle.net/10891/osa:c8642080-66cf-4de4-9459-a7d612e3e9d4_1 Mořina

¹¹⁶ "The Inmates of Forced Labor Camps Paid with Valueless "Camp-Currency"", 19 November 1952. HU OSA 300-1-2-27842; <http://hdl.handle.net/10891/osa:ecf27700-5e7e-4d65-83e2-3c463a1d7e03>

¹¹⁷ Z. ŠUSTEK, *Väzenské peňažné poukážky v Československu 1949-1992*, s. 146.

¹¹⁸ Conditions in the VOJNA forced labor camp near PŘÍBRAM <http://hdl.handle.net/10891/osa:d59f66b8-da91-4c62-b68d-cb3fc03a4c1f>

¹¹⁹ "The Labor Camp "Rovnost I." Jachymov", 12 November 1952. HU OSA 300-1-2-27638; <http://hdl.handle.net/10891/osa:96407331-7ea3-4f54-bf23-f9ad798f09ab>

¹²⁰ "Forced Labor Camp "Nikolaj" in Jachymov", 1 August 1952. HU OSA 300-1-2-23335; <http://hdl.handle.net/10891/osa:92323935-daca-439e-8751-ccdb9a89f33c>

¹²¹ „Nourishment categories“ in camp „Ležnica“. hdl.handle.net/10891/osa:c43fa4b6-58a4-4c08-902f-6ef2ae32f09b

¹²² "The Inmates of Forced Labor Camps Paid with Valueless "Camp-Currency"", 19 November 1952. HU OSA 300-1-2-27842; <http://hdl.handle.net/10891/osa:ecf27700-5e7e-4d65-83e2-3c463a1d7e03>

¹²³ Tamže.

čistiace potreby, kefkú a pastu na zuby, krém na topánky, žiletky“,¹²⁴ alebo: „Po reforme bol zrušený prídel mydla s poukazom, že majú dosť peňazí, aby si v kantíne mydlo, pastu na zuby, žiletky a iné toaletné potreby kúpili.“¹²⁵

Kritiku kvality tovaru a cenovej politiky spája výpoveď: „Chýbali tuky, margarín nikdy, masť obmedzene, maslo nanajvýš 2x ročne, spravidla staré, za rovnakú sumu bolo nevyhnuté kúpiť aj syry, olomúcke tvarôžky alebo eidam, spravidla už nepoživatelné. Maslo tak prišlo na 22 Kčs. Vreckové sa tak rýchlo míňalo“. Nákupné preferencie a nízke vreckové dokresľuje veta: „Boli ľudia, ktorí za kávu utratili celé vreckové, iní za cigarety.“¹²⁶

Prístup väzňov do kantíny bol diferencovaný. Niektorým bol zakázaný ako trest, iní nemali na nákup peniaze. Väčšinou mohli nakúpiť len raz týždenne, podľa nákupného rozvrhu. Pri nákupe museli predložiť stravovaciu kartu, aby bolo zrejmé, na aký tovar majú právo. Nákup sa väzňom do karty zaznamenal, aby nemohli ten istý týždeň nakupovať ešte raz. Nákup mohol byť obmedzený aj sumou, napr. 70 Kčs za mesiac.¹²⁷ Časť väzňov mala pri nákupe prednosť, čo trpkó vyjadruje veta: „Keďže kantíny dostávajú málo tovaru a v zlej kvalite a prednosť nákupu majú úderníci a väzni spolupracujúci s vedením tábora, môže si väčšina väzňov kúpiť len pastu na zuby, tkaničky do topánok, krémy a podobné drobnosti“.¹²⁸ Viaceré potraviny boli v balení priveľkom pre potrebu jednej osoby, neboli trvanlivé a väzni ich nemali kde vhodne uložiť. Dochádzalo preto ku krádežiam alebo pri prehliadkach ubikácií potraviny znehodnotili dozorcovia, napr. pri 13-hodinovej prehliadke v septembri 1951.¹²⁹

Poľsko

Študované výpovede sa týkajú 24 väzňov v Poľsku.¹³⁰ Zasahujú do dvoch menových období. Prvé trvalo tri roky po druhej povojnovej menovej reforme z 28. októbra 1950. Táto reforma odstránila vysoké hospodárske čísla (starý zlotý

¹²⁴ "The Prisoners Labor Camp at the Leznice Shaft", 25 October 1952. HU OSA 300-1-2-27074; <http://hdl.handle.net/10891/osa:51621f6f-34e8-4fe5-a14b-76b2ed199b78>

¹²⁵ "Conditions in the Vojna Forced Labor Camp near Pribram", 29 December 1953. HU OSA 300-1-2-42031; <http://hdl.handle.net/10891/osa:d59f66b8-da91-4c62-b68d-cb3fc03a4c1f>

¹²⁶ "The Prison Canteen in Jachymov", 12 April 1956. HU OSA 300-1-2-69770; <http://hdl.handle.net/10891/osa:ea58873f-3008-4337-98ab-4981aa7b6bee>

¹²⁷ Conditions in the labor camp of „Důl Mořina“ <http://hdl.handle.net/10891/osa:c8642080-66cf-4de4-9459-a7d612e3e9d4>.

¹²⁸ "The Inmates of Forced Labor Camps Paid with Valueless "Camp-Currency"", 19 November 1952. HU OSA 300-1-2-27842; <http://hdl.handle.net/10891/osa:ecf27700-5e7e-4d65-83e2-3c463a1d7e03>

¹²⁹ "The Labor Camp "Rovnost I." Jachymov", 12 November 1952. HU OSA 300-1-2-27638; <http://hdl.handle.net/10891/osa:96407331-7ea3-4f54-bf23-f9ad798f09ab>

¹³⁰ Barczewo, Gronowo (ženská väznica), Goleniow, Grudziadz, Ilawa, Miedzyrzec, Mokotow a väzenská nemocnica vo Varšave, Montelupich, Nowograd, Strzelce Opolskie, Siedlce, Wrocław, tábory väzňov pri uholných baniach Dymitrow, Maria pri Nieciecz, Kamensk pri Gorowe Ilaweckom, Klimontów, Lagiewniki, Barbara-Wyzwolenie, Rokietnica, Ruda Śląska, pracovné tábory kameňolomy Bielawy a Strzegón, betonárka Monopol, Glas, Jawiszowice.

sa rovnal 0,04 starým Kčs), znehodnotila hotovosti a väčšinu úspor na 66,7% a denominovala zlotý v pomere 100:3 (33,33:1). Nový zlotý (Obr. 11) sa rovnal 1 rubľu, 13,07 starým Kčs a po 31. 5. 1953 1,83 novým Kčs. Druhé obdobie sa začalo 3. januára 1953, keď sa všetky ceny zvýšili o 40%. To bolo sčasti kompenzované zvýšením nízkych miezd o 28-40% a vysokých o 12-21%. Tým sa znehodnotili úspory a diferencovane klesla kúpna sila obyvateľov. Nemenilo sa ale obeživo a valutové kurzy.¹³¹ Zdraženie pri tretej reforme z r. 1953 spomínajú niektoré dokumenty aj výslovne.

Obr. 11. Bankovka v hodnote 10 zlotých vzor 1948 (návrh Wacław Borowski) platná od 28. 10. 1950 (foto: archív autora)

Odmeňovanie väzňov bolo uzákonené na rovnakej úrovni ako mzdy civilných pracovníkov, ale tak ako v ČSR sa väčšia časť zárobku strhávala na náklady výkonu trestu. Menšiu časť previedli na úložné a na konto kantíny („vreckové“). Údaje o tom tvoria tri skupiny: 50% na náklady výkonu trestu (stravu), 25% úložné a 25% na konto v kantíne¹³², alebo z 50% ponechaných väzňovi pripadlo 35% na úložné a 65% na konto do kantíny,¹³³ alebo na 75% „pre štát“, 25% pre väzňa, z čoho 65% sa previedlo na nákupy v kantíne a 35% na úložné.¹³⁴ Ojedinelý je údaj o strhávaní

¹³¹ Z. ŠUSTEK, *Vzostupy a pády mien. Menové reformy, odluky, rozluky a iné katastrofy v 20. storočí*, Národná banka Slovenska, Bratislava 2009, s. 54-57. Z. ŠUSTEK, v tlači, *Graficzne modele strat obywateli w wyniku powojennych reform pieniężnych w Europie środkowej i wschodniej*, "Forum Numizmatyczne. Studia i Materiały", Białystok 2021, t. 5.

¹³² "Some Remarks about Conditions of Work in Polish Coal Mines", 11 August 1953. HU OSA 300-1-2-37789; <http://hdl.handle.net/10891/osa:2b1a91c7-57ac-40a5-98e4-d7a487488c56>; "Conditions at Niwka Forced Labor Camp and the Klimontow Coal Mine", 22 December 1953. HU OSA 300-1-2-42171; <http://hdl.handle.net/10891/osa:3ac7d8bb-67fa-4bd5-8fc2-25fc96f72ae3>; "Prisons Workshop Built from Stolen Material. Conditions in the Goleniow Prison", 21 August 1953. HU OSA 300-1-2-37981; <http://hdl.handle.net/10891/osa:ffe23878-b11f-49bd-b7eb-ec9aa3d41826>; "Conditions at the "Labor Center" for Prisoners at Ruda Slaska", 2 June 1954. HU OSA 300-1-2-47012; <http://hdl.handle.net/10891/osa:615822a9-fe2b-4d22-a135-77abab24d874>

¹³³ "Conditions at the Gronowo Forced Labor Camp for Women", 23 February 1954. HU OSA 300-1-2-44061; <http://hdl.handle.net/10891/osa:59e2926c-bbc8-41fe-9edf-72ed23329baf>

¹³⁴ "Conditions in Monopol Forced Labor Camp and in Concrete Factory Where Prisoners Work", 12 August 1953. HU OSA 300-1-2-37601; <http://hdl.handle.net/10891/osa:17189526-8168-40b0-a1b7-c742074be802>; "Conditions in the Grudziadz Women's Prison", 4 September 1953. HU OSA 300-1-2-38492; <http://hdl.handle.net/10891/osa:acba8739-5eaf-4a3b-8379-5c7faba2633d>

až 85% mzdy v kameňolome Strzegov, ale bez podrobností o delení zvyšných 15%.¹³⁵ V Kamensku priemerný vklad väzňa do kantíny, teda 25% jeho mzdy, bol 10 až 12 zlotých a neprekročil 25 zlotých,¹³⁶ To umožňovalo len malé nákupy (Tab. 6). Novým väzňom sa mzda vyplácala až po troch mesiacoch, dovtedy nakupovať nesmeli.¹³⁷

Výška miezd sa líšila podľa druhu práce, jednotlivých väzňov a výkonnosti. Jako odmena sa poskytovalo aj skoršie prepustenie – deň s výkonom nad 135% sa rátať za dva dni trestu, málokto však dokázal plniť normy na 100%.¹³⁸ V Rude Śląskej sa trest skracoval pri stálom plnení normy nad 110%, čo znamenalo pre civilného pracovníka a 3 väzňov naložiť 54 vozíkov po 0,8 t uhlia za smenu.¹³⁹

Správa o pomeroch v uholnej bani Maria pri Nieciecz (v origináli je chybné rok 1952) zaznamenáva celoštátne zvýšenie cien v januári 1953 o 100% a platov o 50% (údaje sú chybné, pozri vyššie), vysokých miezd sa zvýšenie nedotklo, prepychový tovar v kantíne ostal.¹⁴⁰ Väzni, tzv. nádenníci a chorí, ktorí najviac trpeli, zarábali najmenej – len 50 zlotých. V akordovej práci mali väzni aj 180 zlotých.¹⁴¹ V Mokotowe bola práca povinná, ale platila sa až pri výkonnosti nad 130%, pri ktorej väzni dostali 70 zlotých a 150 zlotých pri výkonnosti nad 150%.¹⁴²

Mzda väzňa – rušňovodiča v bani bola 1200, 1300 alebo 1100 zlotých mesačne, tri nedele v mesiaci boli pracovné, ale s 50% príplatkom, a štvrtá bola dobrovoľná s príplatkom 100%.¹⁴³ V r. 1954 mal obuvník pri výrobe číziem pri plnení na 100% 80 zlotých na mesiac na nákup v kantíne a pri 200% až 150 zlotých. Bolo to však málo, lebo ceny boli ako vonku, dostať bolo kvalitné veci – med, cukríky, údeniny, ktoré si nemôžu dovoliť ani slobodní obyvatelia.¹⁴⁴ Ženy pri šití košiel pri 100%

¹³⁵ "Some Remarks about Conditions of Work in Polish Coal Mines", 11 August 1953. HU OSA 300-1-2-37789; <http://hdl.handle.net/10891/osa:2b1a91c7-57ac-40a5-98e4-d7a487488c56>

¹³⁶ "Bad Conditions in the Kamensk Labor Camp near Gorowo Ilaweckie", 14 June 1954. HU OSA 300-1-2-47451; <http://hdl.handle.net/10891/osa:853707e1-2837-4291-92be-20289cddb5c4>

¹³⁷ "Situation Report: Poland, 21 November 1963", 21 November 1963. HU OSA 300-8-47-130-20; <http://hdl.handle.net/10891/osa:5fe9e1b1-59e1-47fc-bdf3-2e85e6c52501>

¹³⁸ "Conditions Prevailing at the Strzelce Opolskie Prison", 10 November 1955. HU OSA 300-1-2-63616; <http://hdl.handle.net/10891/osa:1d6edd35-e201-468a-8b91-b4932cfaf0cf>

¹³⁹ "Conditions at the "Labor Center" for Prisoners at Ruda Slaska", 2 June 1954. HU OSA 300-1-2-47012; <http://hdl.handle.net/10891/osa:615822a9-fe2b-4d22-a135-77abab24d874>

¹⁴⁰ "Some Remarks about Conditions of Work in Polish Coal Mines", 11 August 1953. HU OSA 300-1-2-37789; <http://hdl.handle.net/10891/osa:2b1a91c7-57ac-40a5-98e4-d7a487488c56>

¹⁴¹ "Working Conditions for Prisoners in Bielawy Limestone quarry", 12 September 1953. HU OSA 300-1-2-38574; <http://hdl.handle.net/10891/osa:44809f72-bb79-4731-81da-160581342349>

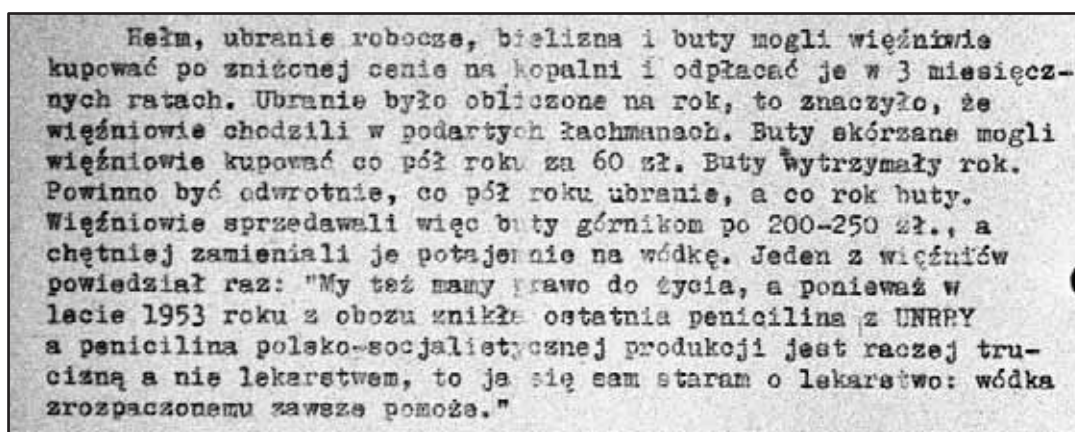
¹⁴² "Conditions in Mokotow Prison on Rakowicka Street in Warsaw", 3 June 1953. HU OSA 300-1-2-35123; Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research <http://hdl.handle.net/10891/osa:a3fd5c1d-5b34-4b1b-b6e9-f0a9349ba45d>

¹⁴³ "Conditions at the Lagiewniki Forced Labor Camp and the "Barbara-Wyzwolenie" Coal Mine", 15 June 1954. HU OSA 300-1-2-47305; <http://hdl.handle.net/10891/osa:95f751ed-a8d7-4db5-a2d3-2a5351cdcdcc>

¹⁴⁴ "Conditions Prevailing at the Strzelce Opolskie Prison", 10 November 1955. HU OSA 300-1-2-63616; <http://hdl.handle.net/10891/osa:1d6edd35-e201-468a-8b91-b4932cfaf0cf>

plnení normy zarábali denne niečo nad 20 zlotých, delených vyššie uvedenými spôsobmi.¹⁴⁵

V uholných baniach museli väzni na miesto uniformy nosiť banícku výstroj a zo svojej mzdy si ju museli platiť tak ako civili, ale topánky a odev dostávali za 1/3 trhovej ceny. Kožené topánky dostávali raz za pol roka, gumené raz za 3 mesiace. Tie sa ale rýchlo opotrebovali.¹⁴⁶ Ochranné pomôcky mohli väzni splácať v troch mesačných splátkach. Chodili však v roztrhaných odevoch. Topánky kupovali totiž za 60 zlotých a predávali ich potom civilom za 200-250 zlotých alebo ich menili za vodku. Jeden väzeň obhajoval (Obr. 12): „*My też mamy prawo do życia, a ponieważ w lecie 1953 roku z obozu unikła ostatnia penicilina z UNRRY a penicilina polsko-socjalistycznej produkcji jest raczej tróizną a nie lekarstwem, to ja się sam staram o lekarstwo: wódka zropaczonemu zawsze pomoże.*” (= *Aj my máme právo na život, no keďže v lete 1953 z tábora zmizol posledný penicilín z UNRRY a penicilín poľsko-socialistickej výroby je skôr jed, ja sám sa starám o liek a vodka zúfalému vždy pomôže.*)¹⁴⁷

Obr. 12. Obhajoba výmenného obchodu s vodkou medzi väzňami a civilným robotníkmi (foto: archív autora)

Niektorým väzňom sa náklady na ochranné odevy strhli až pri prepustení z úložného. Respondent, ktorý zarábali 1100 zlotých pri 100% plnení, a mal pri prepustení dostať vyplatené úložné, bol zaskočený odrátaním ceny topánok, odevu a náradia poskytnutým vedením bane. Baňa z toho mala zisk, lebo väzni pracovali lepšie ako civili a na nebezpečných miestach.¹⁴⁸

¹⁴⁵ "Conditions at the Gronowo Forced Labor Camp for Women", 23 February 1954. HU OSA 300-1-2-44061; <http://hdl.handle.net/10891/osa:59e2926c-bbc8-41fe-9edf-72ed23329baf>

¹⁴⁶ "Conditions at Niwka Forced Labor Camp and the Klimontow Coal Mine", 22 December 1953. HU OSA 300-1-2-42171; <http://hdl.handle.net/10891/osa:3ac7d8bb-67fa-4bd5-8fc2-25fc96f72ae3>

¹⁴⁷ "Conditions at the Lagiewniki Forced Labor Camp and the "Barbara-Wyzwolenie" Coal Mine", 15 June 1954. HU OSA 300-1-2-47305; <http://hdl.handle.net/10891/osa:95f751ed-a8d7-4db5-a2d3-2a5351cdcdcc>

¹⁴⁸ "Conditions at the "Labor Center" for Prisoners at Ruda Slaska", 2 June 1954. HU OSA 300-1-2-47012; <http://hdl.handle.net/10891/osa:615822a9-fe2b-4d22-a135-77abab24d874>

Dátum zriadenia kantín a podmienky nákupu sa líšili podľa väzníc. Napr. v Ilawe kantínu zriadili až po zrušení lístkov v januári 1953.¹⁴⁹ Zväčša tam bolo možné kúpiť cigarety a potraviny len za peniaze zarobené vo väzení.¹⁵⁰ V Jawiszoviciach peniaze zaslané príbuznými väzňom dokonca odoberali a obdarovaných vystavili šikane. Ale tá istá správa na inom mieste uvádza, že väzni pracujúci na povrchu v táboře nedostávali mzdu (len kuchár mal mesačne 100 zlotých) a preto boli pri nákupoch odkázaní na zaslané peniaze. V kantíne sa im často nič neušlo, lebo všetko skúpili baníci a hlavne úderníci, ktorí nakupovali prednostne, kedykoľvek a v ľubovoľnom množstve.¹⁵¹ Platíť zákonnými peniazmi sa dalo aj vďaka styku s civilmi na pracoviskách (ojedinelo v ČSR a častejšie v Poľsku) a dobrým vzťahom predavača (väžňa) a dozorcami (pozri nižšie) (Obr. 13).

Przy każdej wypłacie otrzymywali więźniowie hony zwane paragonami z napisem "robotnik specjalny", na których wypisana była suma zarobku - odciągnięcia i kupony do kantyny. Kantyna otwarta też była tylko w pierwsze dni po wypłacie i w połowie miesiąca po raz drugi, a jak już wspomniano tylko przodownicy mogli robić zakupy codziennie i w razie ogonku stojącego zwykle przed kantyną po wypłacie często kupowali poza kolejką. Normalny więzień musiał więc kupować żywność od razu na dwa tygodnie. Wypłata dla więźniów była tylko raz na miesiąc. "Kto żył dobrze z kantyniarzem, więźniem o nazwisku WÓDKA (fnu), ten mógł dostać żywność i w innym czasie, a nawet za gotówkę zdobywaną na czarno w kopalni od cywilów", mówi informator. WÓDKA robił interesy ze strażnikami więziennymi. W każdym razie kantyna zaopatrywała normalnie więźniów w coś "do chleba". Z tej przyczyny mniej więcej połowa zupy i duża część posiłków szła do chlewów świńskich.

Obr. 13. Platenie nelegálne získanými zákonným peniazmi u kantínského Wódky v Rude Śliąskiej (foto: archív autora)

Podobná situácia bola v Mokotowe, kde väzni mohli utrátiť peniaze, ktoré mali pri zatknutí. Príbuzní tam uplácali dozorcov, aby im dovolili zanieŕ väzňom peniaze. Tie sa ale delili na cele v rámci solidarity.¹⁵² V táboře Monopol sa v kantíne mohlo nakupovať raz týždenne, každý deň iná cela. Boli tam lacné údeniny, občas biely chlieb alebo margarín, ale cukor nikdy.¹⁵³ V kantíne v Ilawe neboli dostať párky

¹⁴⁹ "Conditions in Ilawa Prison", 26 November 1953. HU OSA 300-1-2-41323; <http://hdl.handle.net/10891/osa:993a1ef5-e51f-49dd-aaeb-3bc4901b2d32>

¹⁵⁰ "Situation Report: Poland, 21 November 1963", 21 November 1963. HU OSA 300-8-47-130-20; <http://hdl.handle.net/10891/osa:5fe9e1b1-59e1-47fc-bdf3-2e85e6c52501>

¹⁵¹ "Conditions in the Jawiszowice Forced Labor Camps", 4 August 1953. HU OSA 300-1-2-37217; <http://hdl.handle.net/10891/osa:85fceb1a-f99a-49d2-aa6d-cfc40b51afac>

¹⁵² "Conditions in Mokotow Prison on Rakowicka Street in Warsaw", 3 June 1953. HU OSA 300-1-2-35123; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a3fd5c1d-5b34-4b1b-b6e9-f0a9349ba45d>

¹⁵³ "Conditions in Monopol Forced Labor Camp and in Concrete Factory Where Prisoners Work", 12 August 1953. HU OSA 300-1-2-37601; <http://hdl.handle.net/10891/osa:17189526-8168-40b0-a1b7-c742074be802>

a mäso len o štátnych sviatkoch.¹⁵⁴ V Mokotowe boli nákupy obmedzené množstvom¹⁵⁵ (1 kg bieleho chleba, libra cukru, 60 cigariet a marmeláda) alebo váhovo na 2 kg.¹⁵⁶ Väčšie množstvá by sa pokazili kvôli nevhodnému uloženiu. V Lagniewkach bolo zásobovanie kantíny nepravidelné (saláma raz za 3 dni, marmeláda raz za 8 dní, zlá masť).¹⁵⁷

Podrobne opisuje nákupy v kantíne respondent z Rudy Śląskej. Väzni dostávali bony (paragóny), označené „robotnik specjalny“, kde bola zapísaný zárobok, zrážky zo mzdy a kupóny k výplate do kantíny. Kantína otvárala len niekoľko dní po výplate a potom v polovici mesiaca. Ale úderníci mohli nakupovať denne. Ak bol pred kantínou po výplate rad, nakupovali prednostne. Normálny väzeň musel nakupovať potraviny na dva týždne vopred. Výplatu dostávali raz mesačne. Kto bol zadobre s kantínskym, väzňom prezývaným WÓDKA, mohol nakupovať potraviny častejšie, dokonca za zákonné peniaze, ktoré na čierno získal od civilov v bani (pozri vyššie). WÓDKA kšeftoval aj s dozorcami (Obr. 13). Kantína tak spoľahlivo zásobovala väzňov „czyms do chleba“ (voľne „niečím na jedlo“). Preto sa polovica polievky a časť jedál vylievala do pomyj.¹⁵⁸

Ceny v kantínach boli oproti kontám prevádzaným na nákup vysoké, niektoré aj vyššie ako v civilných obchodoch (Tab. 6). Boli aj vyššie ako v ČSR po menovej reforme. Nákupy v kantíne a príjem balíkov s jedlom mali pre väzňov veľký význam. Ich normálna strava bola jednotvárna a napriek rozdielom medzi väznicami prevažne nedostatočná, navyše pripravovaná v nehygienických podmienkach (v Jawiszowiciach bola kuchyňa len 3 m od nekrytej latríny a žumpy). Množstvo a zloženie stravy ukazujú nasledujúce záznamy: ráno čierna káva bez cukru, čierny chlieb, obed vodová polievka z pohánky bez chuti a tuku, večera polievka z mrkvy a repy.¹⁵⁹ Raňajky 500 g chleba, horká káva, obed hustá polievka, jedlo vždy bez mäsa, večera polievka a káva, pracujúci navyše 100 g chleba a 50 g cukru na raňajky.¹⁶⁰ V uholnej bani Maria bolo jedlo lepšie lebo bane boli považované za privilegované a väzni si toho vážili.¹⁶¹ Inde bol do zavedenia lístkov v lete 1951

¹⁵⁴ "Conditions in Ilawa Prison", 26 November 1953. HU OSA 300-1-2-41323; <http://hdl.handle.net/10891/osa:993a1ef5-e51f-49dd-aaeb-3bc4901b2d32>

¹⁵⁵ "Conditions in Mokotow's Notorious Pavilion 10", 20 October 1953. HU OSA 300-1-2-39915; <http://hdl.handle.net/10891/osa:e9e8cf41-92ad-4ccc-a66a-82632951c025>

¹⁵⁶ "Conditions in Mokotow Prison on Rakowicka Street in Warsaw", 3 June 1953. HU OSA 300-1-2-35123; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a3fd5c1d-5b34-4b1b-b6e9-f0a9349ba45d>

¹⁵⁷ "Conditions at the Lagniewniki Forced Labor Camp and the "Barbara-Wyzwolenie" Coal Mine", 15 June 1954. HU OSA 300-1-2-47305; <http://hdl.handle.net/10891/osa:95f751ed-a8d7-4db5-a2d3-2a5351cdcdcc>

¹⁵⁸ "Conditions at the "Labor Center" for Prisoners at Ruda Slaska", 2 June 1954. HU OSA 300-1-2-47012; <http://hdl.handle.net/10891/osa:615822a9-fe2b-4d22-a135-77abab24d874>

¹⁵⁹ "Conditions in the Prison in Miedzyrzec", 30 January 1952. HU OSA 300-1-2-14862; <http://hdl.handle.net/10891/osa:0a145658-db60-4c7b-afef-16f46aeadddd>

¹⁶⁰ "Conditions Prevailing at the Strzelce Opolskie Prison", 10 November 1955. HU OSA 300-1-2-63616; <http://hdl.handle.net/10891/osa:1d6edd35-e201-468a-8b91-b4932cfaf0cf>

¹⁶¹ "Some Remarks about Conditions of Work in Polish Coal Mines", 11 August 1953. HU OSA 300-1-2-37789; <http://hdl.handle.net/10891/osa:2b1a91c7-57ac-40a5-98e4-d7a487488c56>

nadbytok tukov, jedlo sa nedalo jesť, a polievky sa museli riediť vodou. Neskôr naopak tuky chýbali a neboli dostať ani v kantíne. Väzni sa preto nemohli nasýtiť. 1. 9. 1951 boli znížené prídely potravín vo všetkých väzeniach a strava bola čoraz horšia.¹⁶² V Glase bola ráno káva a 80 g chleba, predtým 125 g, obed postojacky, 4x týždenne krmná repa varená vo vode, predtým osolená, na večeru zvyšky od obeda.¹⁶³ Atmosféru v ženskej väznici v Gronowe ilustruje poznámka: „*Prostitútky rušili ostatné väzenkine, na jedlo chodili 2x, ale nikto neprotestoval*“.¹⁶⁴ Jedlo v Jawiszowiciach charakterizuje výrok: „*smrad, nováčci ochoreli a niekoľko dní nemohli nič jesť, strava skazená kapusta a zemiaky*“, ale „*úderníci dostali na raňajky prídavok syra, salámu a marmeládu*“.¹⁶⁵ V Tarnowe stravu tvorilo ½ l riedkej polievky, s prímiesou rybieho tuku a sušenej zeleniny, libra chleba a káva, raz týždenne aj solená treska, podávaná vlažná a väzňami obľúbená.¹⁶⁶ Vo väznici vo varšavskej štvrti Mokotow ráno 1 liter kávy bez mlieka a 600 g chleba, obed obilná kaša, kapusta, zemiaky, za dva roky len 4x mäso, večera ½ l kávy + 600 g chleba. Ak má väzeň peniaze, môže 2x týždenne kúpiť chlieb, šľavu a slaninu. Ale nikdy viac ako 2 kg.¹⁶⁷ Ráno 1,5 l kávy a približne 500 g nedopečeného chleba z otrúb, na obed hustá polievka, niekedy s mäsom, ktoré ale kuchári z polievky vykrádali pred vydávaním obeda. Na večeru tá istá polievka ako na obed. Od zimy 1952 zlepšenie – polievka a guláš, mäso údajne zo zdochnutých svíň z pridruženého chovu 3000 ošipaných s úmrtnosťou 40%.¹⁶⁸ V Jawiszowiciach sa marci 1952 zhoršila strava, menej tukov, jedlá robené na slnečnicovom oleji, menej mäsa, viac rýb (treska) a kapusta, ale v r. 1953 dostali úderníci ráno prídavok syra, salámy alebo marmelády.¹⁶⁹ V Ilawe bola ráno káva a na celý deň 700 g chleba, kyslého, zlého, z múky vymieľanej špeciálne pre väzňov na 97%.¹⁷⁰ Jediné miesto, kde respondenti stravu chválili, bola väzenská nemocnica vo Varšave, kde bolo viac mäsa, dve vajcia

¹⁶² "Conditions at Niwka Forced Labor Camp and the Klimontow Coal Mine", 22 December 1953. HU OSA 300-1-2-42171; <http://hdl.handle.net/10891/osa:3ac7d8bb-67fa-4bd5-8fc2-25fc96f72ae3>

¹⁶³ "Arbeitslager in Glas", 22 June 1951. HU OSA 300-1-2-940; <http://hdl.handle.net/10891/osa:4c90dde3-0f65-47cd-806c-b54cfd8a2f2>

¹⁶⁴ "Conditions at the Gronowo Forced Labor Camp for Women", 23 February 1954. HU OSA 300-1-2-44061; <http://hdl.handle.net/10891/osa:59e2926c-bbc8-41fe-9edf-72ed23329baf>

¹⁶⁵ "Conditions in the Jawiszowice Forced Labor Camps", 4 August 1953. HU OSA 300-1-2-37217; <http://hdl.handle.net/10891/osa:85fceb1a-f99a-49d2-aa6d-cfc40b51afac>

¹⁶⁶ "Conditions in the Tarnow Prison", 9 August 1952. HU OSA 300-1-2-23638; <http://hdl.handle.net/10891/osa:4319d113-a219-4bf0-90ed-fb8001dd6960>

¹⁶⁷ "Conditions in Mokotow Prison on Rakowicka Street in Warsaw", 3 June 1953. HU OSA 300-1-2-35123; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a3fd5c1d-5b34-4b1b-b6e9-f0a9349ba45d>

¹⁶⁸ "Conditions in Strzelce Opolskie Prison", 9 November 1953. HU OSA 300-1-2-40754; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a7c7e7ab-dde6-4fa1-8c8e-58ba429b458d>

¹⁶⁹ "Conditions in the Jawiszowice Forced Labor Camps", 4 August 1953. HU OSA 300-1-2-37217; <http://hdl.handle.net/10891/osa:85fceb1a-f99a-49d2-aa6d-cfc40b51afac>

¹⁷⁰ "Conditions in Ilawa Prison", 26 November 1953. HU OSA 300-1-2-41323; <http://hdl.handle.net/10891/osa:993a1ef5-e51f-49dd-aaeb-3bc4901b2d32>

na osobu a deň, ½ l mlieka, syr, párky alebo marmeláda na raňajky a maslo namiesto margarínu.¹⁷¹

Výhody mali len privilegovaní úderníci podávajúci stály vysoký výkon. Mohli dostať balíky s potravinami, kuchári im mali dávať väčšie a lepšie porcie. Na raňajky mali aj kúsok salámy, každý deň na obed kúsok mäsa a na večeru chlieb a polievku. Mali aj ďalšie výhody, nespali na poschodových posteliach, mali dlhšie návštevy, ale museli si predplácať tlač.¹⁷²

Maďarsko

Použitie údajov pochádzajú z 22 väznic a trestaneckých táborov.¹⁷³ V období zachytenom v záznamoch Slobodnej Európy platila v Maďarsku dodnes používaná forintová mena, zavedená 1. 8. 1948 (Obr. 14). Do r. 1952 trpela 2,5-násobným rastom cien a reguláciou spotreby znova zavedenými lístkami na potraviny. Menové problémy sa v r. 1949-1955 riešili aj znížením kúpnej sily obyvateľov pomocou šiestich výherných štátnych pôžičiek. Očakávalo sa, že občania ročne upíšu pôžičky vo výške mesačného platu (Obr. 15). K upisovaniu nútili aj väzňov.¹⁷⁴ Upisovanie pri malých mzdách umožňovali nízke hodnoty obligácií (25, 50, 100 a 200 Ft). Hodnota forintu bola 4,56 starých Kčs a od mája 1953 0,61 nových Kčs. Platy boli v 50. rokoch v Maďarsku najviac polovičné ako v ČSR pri podobnej cenovej hladine.¹⁷⁵

Obr. 14. Bankovka v hodnote 20 forintov, vzor 1949 (návrh Endre Horváth) (foto: archív autora)

¹⁷¹ "Conditions in Warsaw's CWOP Hospital and Clearing Center.", 23 July 1953. HU OSA 300-1-2-37051; <http://hdl.handle.net/10891/osa:cc441c7e-369e-4be6-944d-a0812edc992c>

¹⁷² "Conditions at the "Labor Center" for Prisoners at Ruda Slaska", 2 June 1954. HU OSA 300-1-2-47012; <http://hdl.handle.net/10891/osa:615822a9-fe2b-4d22-a135-77abab24d874>

¹⁷³ Albertfalva – Épületelemgyár, Albertfalva – Vörös Ház, Almasfüzitő, Bernatkút, Budapest, Cegléd, Eger, Egércseh, Isaszeg, Jászberény, Kazincbarcika, Marianosztra, Mezőtúr, Miskolc, Oroszlány, Recsk, Sajóbáony, Tarcal, Tatabánya, Tiszalök, Vác, Várpalota. Pravopis názvov je opravený oproti originálnym dokumentom.

¹⁷⁴ "Conditions in Mezotur Forced Labor Camp", 12 December 1951. HU OSA 300-1-2-12456; <http://hdl.handle.net/10891/osa:276e8421-df8a-4fa8-a969-0afaabe43fa8>; "Further Details about Conditions and Personalities in Sajobabony", 17 December 1951. HU OSA 300-1-2-12738; <http://hdl.handle.net/10891/osa:8489f0bc-b9cf-4859-9bb7-81f8d1a52ab3>

¹⁷⁵ Z. ŠUSTEK, *Vzostupy a pády mien. Menové reformy, odluky, rozluky a iné katastrofy v 20. storočí*, s. 44.

Reforma väzenstva na základe nariadenia s mocou zákona z 2. 2. 1951 nariadila pracovnú povinnosť. Pracovalo sa (1) vo vnútri väznice, (2) v dielňach vo väznici pre cudzieho odberateľa (3) a vonku v podnikoch. Podľa toho boli zavedené denné mzdy na hodinovom základe. Najkratšia smena bola 4 hodiny a 3 kategórie práce – duševná, odborná a nekvalifikovaná. Najnižšia mzda vo všetkých kategóriách bola 1 Ft a najvyššia 2,50 Ft denne. Pri ručných prácach a domácich remeslách sa strhávalo na poistenie 0,05 Ft denne. V najhoršom tábore Recsk sa mzda nevyplácala.¹⁷⁶

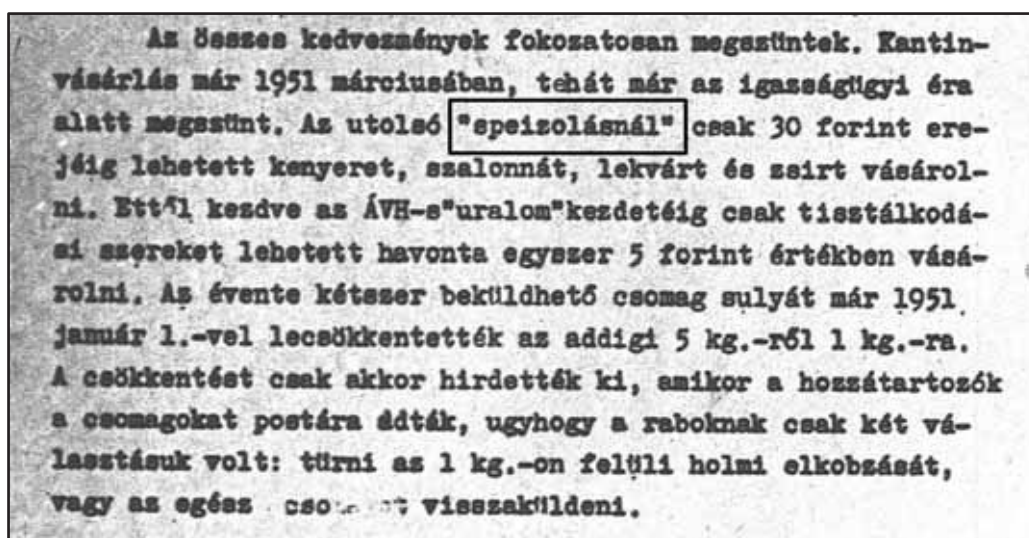
Obligácia Štvrtej pôžičky mieru z r. 1953 v hodnote 100 forintov (návrh Endre Horváth)
(foto: archív autora)

V podnikoch zamestnávajúcich väzňov vo vnútorných dielňach väznice platili pre väzňov osobitné a často, aj 2x týždenne, menené normy. Respondent to označil za veľkolepý podvodný manéver, napr. na šitie vojenských spodkov bolo 55 sekúnd, ale to len samotné zošitie, bez prípravných prác. Za týchto okolností za 288 hodín bola mesačná mzda 25 až 50 Ft. Z nej sa sťahovalo 25% na nešpecifikované účely Ministerstva spravodlivosti, zvyšok sa pripísal väzňovi na konto. Náklady na väžňa sa rátali na 5 Ft denne. Ak ich za týchto podmienok väzeň nevedel zaplatiť, musela mu stravu platiť domovská obec.

Na stavbách, v baniach a fabrikách platili pre väzňov rovnaké normy ako v civile. Nariadenie z leta 1951 vyplácať väzňom rovnaké mzdy ako civilom nedodržiavalo. Vysoko kvalifikovaní technici a odborníci boli zaradení do najnižšieho stupňa, ale s príplatkom 100%. Výkony sa vynucovali pod veľkým

¹⁷⁶ "Description of the Former Recsk Internment Camp", 24 November 1953. HU OSA 300-1-2-41223; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a61a1b65-a7a7-41af-8279-6d305c1e2484>

tlakom, aby sa zvýšili normy civilov. Mzdy sa rátali podľa pracovných výkazov, ale bez možnosti kontroly. Polovica vykázaného výkonu za 10 dní sa škrtla a až z nej sa rátali mzdy. Výkazy sa predkladali Ministerstvu spravodlivosti, podniku a väzňovi. Ten sa z nich dozvedel o strhnutí 25% pre Ministerstvo spravodlivosti a 5 Ft za stravu a 5 Ft za ostrahu denne. Zo mzdy 500 Ft (len zriedka) mu po strhnutí 125 + 300 Ft zostalo 75 Ft, ale často dostával do straty. Pri prepustení mu vyplátili 30 až 50 Ft na cestu a zvyšok poslali poštou.¹⁷⁷ Väzňov prepustených z tábora Recsk privezli do Budapešti v dobytčákoch, v otrhaných šatách a s hotovosťou len 0,70 Ft (sic!).¹⁷⁸

Obr. 16. Záznam o nákupe v kantíne s hantýrkovým výrazom „speizolás“ (hromadenie, ukladanie zásob)
(foto: archív autora)

Vo väzniciach sa uplatňovanie noriem a vyplácanie miezd líšilo. V Jászberény sa plietli dvojuché sedliacke koše a oplietali demižóny, denne najmenej 13 kusov 3-litrových alebo 15 kusov 2-litrových. Za opletenie 10-litrového demižóna bolo 0,61 Ft, 5-litrového 0,32 Ft, 2-litrového 0,18 Ft, 3-litrového 0,24 Ft. Mzdu za kôš podľa respondenta nikto nepoznal. Mzdy sa účtovali mesačne, ale väzni o tom nevedeli. Namiesto hotovosti dostali povolenie na nákup („speizolás“) v sume, do ktorej veliteľstvo im priviezlo vybraný tovar (Obr. 16). Naraz mohli kúpiť 3 kg chleba, zeleninové dochucovadlo, cibuľu, hygienické potreby, dopisný papier a obálky. Donesené potraviny sa dali podržať niekoľko dní. Mesačne ostávalo na nákup 10-25 Ft.¹⁷⁹ V inej správe z Jászberény za 10 hodín pletenia košov bola mzda 1,30-1,50 Ft.¹⁸⁰

¹⁷⁷ "Work and Wage Conditions of Prisoners and Forced Laborers", 10 March 1952. HU OSA 300-1-2-16726; <http://hdl.handle.net/10891/osa:102d25e2-184c-4064-892a-fe416738afb5>

¹⁷⁸ "Former internees arrive in Budapest at night undernourished and miserably clad, with only 70 Filler pocket money, just enough to take a streetcar. Some of them come from ill-famed Recsk Camp.", 15 September 1953. HU OSA 300-1-2-38808; <http://hdl.handle.net/10891/osa:acde2dcc-1dbc-4352-961c-04833b915cb3>

¹⁷⁹ "Conditions and Personalities in Jaszbereny Prison", 12 December 1952. HU OSA 300-1-2-28626; <http://hdl.handle.net/10891/osa:3cf07c70-0bab-45e0-b20f-455d5a6e9883>

V Egeri 50 väzňov oplietalo fľaše na víno, za čo každý dostal 15 Ft za mesiac.¹⁸¹ Za rovnakú prácu v Marianosztre pri dennej norme 120 kusov 5 litrových demižónov bola mzda za 10 dní 80-85 Ft.¹⁸² Ale ani taká „vysoká“ mzda na lepšie nákupy nestačila (Tab. 7).

V bani Oroszlán musel väzeň naplniť 1 až 5 vozov uhlia. Za nesplnenú normu mu zakázali prijímať poštu a vystavili ho šikanám. Plniči normy dostali denne 20 Ft, z čoho sa strhávalo 4,20 Ft pre Ministerstvo spravodlivosti, na ostrahu 5 Ft., 10 Ft na stravu, väzňovi teda zostalo 0,80 Ft. Zdraví muži plnili normu na 125%, zvyšovali si tým mzdy a „vreckové“.¹⁸³ Mladiství väzni sa učili v dielňach pod dozorom majstra v odboroch sústružník dreva, krajčír, obuvník, keramik, stolár, papiernik, strojár. Majster ich podľa usilovnosti zaraďoval do 7 mzdových kategórii 3, 6, 9, 12, 16, 21 a 36 Ft mesačne. Mzda ich nemotivovala. Preto zaháľali ako mohli. Mohli prijať 2 listy a 1 balík za ¼ roka. Zlý plat však mali aj dozorcovia – 625 Ft mesačne.¹⁸⁴

V stavebnom podniku v Mezőtúre dostávali väzni 500 až 600 Ft, z čoho im strhli 20% (sic!, nie 25% ako vyššie) pre Ministerstvo spravodlivosti a 9 Ft denne na stravu a oblečenie. Okrem toho, ak zo mzdy niečo zostalo, musel väzeň upísať ešte Pôžičku mieru.¹⁸⁵ Vo Váci politickí väzni nesmeli pracovať, kriminálni väzni v kuchynskej záhrade dostávali 0,35 Ft za hodinu, ale mzdu im vyplátili až pri prepustení.¹⁸⁶ Na stavbe v Tatabányi mali väzni pri 100% plnení plat 560 Ft, 20% sa strhávalo pre Ministerstvo spravodlivosti a 10% na účet podniku na účel kúrenia a ubytovania. Na ošatenie väzňom strhávali 5 Ft a na stravu 8,40 Ft denne.¹⁸⁷ Vo výrobní betónových prefabrikátov museli 4 väzni za smenu uložiť 200 až 250 nosníkov o váhe 500 kg. Pri plnení na 150-200% mali plat 900-1200 Ft, ale po spevnení noriem v januári 1952 len 600-850 Ft. Z toho sa strhávalo denne 12,60 Ft na ubytovanie, 10% strhla fabrika, 20% Ministerstvo spravodlivosti, len zlomok sa zasielal rodinne. Po prepustení sa mzda vyplácala až o 3 mesiace. Ak väzňovi neostalo dosť peňazí, musel splácať dlžoby neskôr, zo svojej civilnej výplaty.¹⁸⁸

¹⁸⁰ "Conditions and Personalities in Jaszbereny Prison", 4 January 1952. HU OSA 300-1-2-13449 <http://hdl.handle.net/10891/osa:c76e655f-39cf-4d4e-8acf-cb1c3003a0f9>

¹⁸¹ "Conditions in the Eger-Prison", 12 December 1951. HU OSA 300-1-2-12482; <http://hdl.handle.net/10891/osa:580992f5-7515-42bc-9d2b-0fd40c8bd8a1>

¹⁸² "Conditions in Marianosztra Prison", 8 September 1953. HU OSA 300-1-2-38545; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a614e2a4-1e31-4ab4-ad3a-ac2a49183de7>

¹⁸³ "Conditions in Hungary and Czechoslovakia", 28 August 1953. HU OSA 300-1-2-38269; <http://hdl.handle.net/10891/osa:5df4158e-84ab-4189-a75e-168d46b193f9>

¹⁸⁴ "Conditions and Personalities in Cegled Youth Prison", 27 May 1952. HU OSA 300-1-2-20249; <http://hdl.handle.net/10891/osa:7f734ef3-c564-45de-bc50-9f492ae9e5b9>

¹⁸⁵ "Conditions in Mezotur Forced Labor Camp", 12 December 1951. HU OSA 300-1-2-12456; <http://hdl.handle.net/10891/osa:276e8421-df8a-4fa8-a969-0afaabe43fa8>

¹⁸⁶ "Conditions in the Vac Penitentiary", 26 April 1952. HU OSA 300-1-2-18769; <http://hdl.handle.net/10891/osa:556bcf7e-c674-42b6-ae52-ed6d22098c23>

¹⁸⁷ "Conditions and Personalities in the Tatabanya - Also Internment Camp", 27 February 1953. HU OSA 300-1-2-31425; <http://hdl.handle.net/10891/osa:b4a469a9-45c9-43c7-b4dd-56e0266b0f64>

¹⁸⁸ "Personalities and Conditions in the Albertfalva - "Voros Haz" Prison", 19 April 1952. HU OSA 300-1-2-18437; <http://hdl.handle.net/10891/osa:cba980ab-83ac-4053-b0bc-7e8f01a5b800>

V Sajóbábony sa mzda určovala podľa priemernej hodinovej mzdy, výkonnosti a druhu práce. Pri 100% plnení boli za pomocné práce 2,14 Ft, za nosenie vriec cementu za deň 10 Ft a za nosenie dreva 12 Ft. Podľa výkonnosti sa mzda rozrákala na jednotlivcov. 20% sa odvádzalo Ministerstvu spravodlivosti, zo zvyšku sa 316 Ft strhávalo za ubytovanie, stravu a ostrahu. Konečný zostatok sa zasielal rodine. Pri priemernej mzde 500 Ft aj tu upadali väzni po zrážkach do dlžôb voči štátu. Ak väzeň plnil normu na 100%, smel mesačne kúpiť potraviny a cigarety za 50 Ft v „népbolt“ (ľudový krám). Peniaze rodine sa zasielali neskoro, podiel z júna 1950 zaslali až v októbri. Po vyhlásení II. pôžičky mieru (Obr. 15) museli väzni kúpiť jej obligácie. V lete 1951 bola zavedená 11-hodinová doba. Civilní robotníci ju odmietli štrajkom, ale väzni museli pracovať. Zrušená bola až v septembri 1951.¹⁸⁹

V bani Oroszlán boli v r. 1953 dobré platy. Väzni začlenení medzi stachanovcov, členov strany, zarábali až 1200 až 1400 Ft, ostatní 700 až 800 Ft, všetci však robili nebezpečné práce v čelbe. Plat väznov bol rovnaký s civilmi, ale baňa z neho vyplatila len 60%. Z nich strhli 20% pre Ministerstvo spravodlivosti, 1% na starobné poistenie, 12 Ft denne na stravu, ubytovanie a ostrahu, zvyšok zaslali do materskej väznice. Tá peniaze prípadne poslala rodine.¹⁹⁰ Pri betónovaní hrádzí v Tiszalöku dostávali väzni podľa výkonu 100-140 Ft za mesiac.¹⁹¹ V spoločnom maďarsko-sovietskom podniku na spracovanie bauxitu mali neženatí väzni v r. 1953 plat 400 až 600 Ft. Používalo sa pritom sedem tried hodinových miezd: I. a II. – 2 Ft (čistenie, upratovanie), III. – 2,93 Ft, IV. – 3,60 Ft, V. – 4,20 Ft, VI. – 4,62 Ft, VII. – 5,14 Ft. Za výkon a rýchlosť sa dávali príplatky, naopak za neplnenie normy sa strhávalo. Na nemocenské poistenie sa platilo 260 Ft.¹⁹² No v Jászberény nebola takmer nijaká zdravotná starostlivosť. Aj malý kaz zubu sa riešil jeho vytrhnutím. Na želanie dal zubár väžňovi injekciu za 25 Ft, sérum proti záškrtu stálo 57 Ft, penicilín 13 Ft.¹⁹³ Ceny neodpovedali zostatkom mzdy. V Marianosztre z platu strhávali na stravu denne 13 Ft. Za 10 dní zostalo zo mzdy 57 Ft, za ktoré sa mohli dokúpiť potraviny alebo drobnosti.¹⁹⁴ Naopak v Tormajmonostore väzni pracujúci v poľnohospodárstve dostávali nad rámec stravy mzdu 250 až 300 Ft.¹⁹⁵ V uholnej bani v Egercsehi mali

¹⁸⁹ "Further Details about Conditions and Personalities in Sajobabony", 17 December 1951. HU OSA 300-1-2-12738; <http://hdl.handle.net/10891/osa:8489f0bc-b9cf-4859-9bb7-81f8d1a52ab3>

¹⁹⁰ "Conditions and Personalities in the Prison Camp Connected with the Oroszlany Coal Mine", 9 June 1953. HU OSA 300-1-2-35284; <http://hdl.handle.net/10891/osa:8743b6e7-5929-4ad4-b650-f47269d6197f>

¹⁹¹ "Ancient hand labor methods predominate at Tiszalok construction site despite red propaganda claims", 4 September 1953. HU OSA 300-1-2-38505;

<http://hdl.handle.net/10891/osa:1532297e-20f7-45f1-a8ac-3b143ad3516c>

¹⁹² "Conditions in the Almasfüzitő Bauxite Processing Plant", 9 September 1953. HU OSA 300-1-2-38548; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a0c5ee56-fb57-4fe2-a4f0-06ff32108cb0>

¹⁹³ "Conditions in Marianosztra Prison", 8 September 1953. HU OSA 300-1-2-38545; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a614e2a4-1e31-4ab4-ad3a-ac2a49183de7> Nejde o chybu odkazu, respondent tu porovnáva svoj predchádzajúci pobyt v Jászberény.

¹⁹⁴ "Conditions in Marianosztra Prison", 8 September 1953. HU OSA 300-1-2-38545; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a614e2a4-1e31-4ab4-ad3a-ac2a49183de7>

¹⁹⁵ "Release of Internees - A new communist fraud", 15 September 1953. HU OSA 300-1-2-38819; <http://hdl.handle.net/10891/osa:c3da4b92-07df-4aaf-bd54-4d9b5fbc249b>

väzni platy ako civili. Po zrážkach im ostalo mesačne 280 Ft na nákupy, pomoc rodine a ako rezerva po prepustení. Nezávisle na výkonnosti a charaktere práce boli zaradení do najnižšej kategórie. Preto sa stávalo, že pri zúčtovaní nedostávali ani 500 Ft a po prepustení po 16 mesiacoch práce v bani odchádzali len s 1916 Ft.¹⁹⁶ Pri výrobe stavebných dielov v Albertfalve zarobil kvalifikovaný stolár 800 až 1200 Ft pri plnení normy nad 130%, z toho sa zrážalo 20% pre Ministerstvo spravodlivosti, 1% na dôchodkové poistenie a na povinné predplatné novín Szabad nép (Slobodný ľud). Po zrážkach mu väzňovi ostalo asi 250 Ft, ktoré mohol poslať rodine. Paradoxne však väzeň mohol viac peňazí ako civil, lebo mal nízke životné náklady.¹⁹⁷ Naopak v Tarcale bol plat nízky, po odrátaní zrážok zostatok nestačil často ani na cigarety. Norma bola vykopať a rozdrobiť 13,5 m³ horniny. Kto ju nesplnil, bol nasledujúci deň zaradený na smenu, kde musel pracovať po kolena vo vode, bez gumákov a ochranného odevu.¹⁹⁸ Unikátny prípad bol na väzenskej farme v Bernakúte, kde na požiadavku vyplatiť sľúbenú mzdu odpovedal veliteľ, že tak ako tak musia pracovať bez odmeny a ak nebudú, pomôže im reťazami a korekciou.¹⁹⁹

Nákupy v kantíne

V Budapešti nákupy v kantíne zrušili od marca 1951. Pri poslednom nákupe bolo možné kúpiť chlieb, slaninu, lekvár a masť za 30 Ft, neskôr len čistiace prostriedky za 5 Ft mesačne. Od 1. 1. 1951 boli dovolené len dva balíky ročne, s váhou zníženou z 5 kg na 1 kg. Zníženie bolo oznámené neskoro, pri už odoslaných balíkoch museli väzni súhlasiť so zabavením časti nad 1 kg alebo s ich vrátením.²⁰⁰

1952 január 8-án ismét 5 nap sötétzárkát kapott a forrás MOLNAR intézetvezetőnél. Ebben az időben újoncok jöttek a szobába, ahol most már 16-an voltak. Az új raboknak sikerült pénzt csempésznők a szobába és ezen a pénzen akartak cigarettát hozatni a városból a kijárókkal. A "kijárók" naponta többször mentek a városba vásárolni fegyőrök kíséretében. Aznap már háromszor voltak a városban és a negyedik alkalommal megmotozták őket; ekkor megtalálták náluk a pénzt. A vallatásnál kiderült, hogy a pénz a 9-es cellából származik. Kérdőrevonták a 9-es cella lakóit és mivel a pénz létezéséről a tulajdonoson kívül a forrás és még egy cellatársuk /NU/ tudott, a pénzrejtégetőt 8, a másik két rabot pedig 5-5 napi sötétzárkával büntették.

¹⁹⁶ "Working and Living Conditions of Prisoners in the Coalmine Egercsehi", 13 June 1953. HU OSA 300-1-2-35598; <http://hdl.handle.net/10891/osa:d1093be5-0a35-4f3a-943d-6c7dc7a54ff7>

¹⁹⁷ "Prisoners at Albertfalva Epuletelemgyar", 16 June 1953. HU OSA 300-1-2-35657; <http://hdl.handle.net/10891/osa:e6ac9fa1-8ae9-4516-8470-86c3112f8998>

¹⁹⁸ "Conditions in Forced Labor Camp Tarcál", 9 February 1952. HU OSA 300-1-2-15275; <http://hdl.handle.net/10891/osa:ee048fd5-18a4-46be-8368-551d967c1396>

¹⁹⁹ "Conditions and Personalities in Prison Farm of Bernatkut", 5 December 1951. HU OSA 300-1-2-12122; <http://hdl.handle.net/10891/osa:fbdae789-546c-4e4b-bee4-83c206be7c99>

²⁰⁰ "Conditions in Gyujtofogház /Prison/ of Budapest", 28 August 1951. HU OSA 300-1-2-5493; <http://hdl.handle.net/10891/osa:326fdcf5-9318-47cc-94aa-d51330d7f8d9>

Obr. 17. Záznam o prepašovaní zákonných peňazí do väznice v Jászberény, ich nájdení a potrestaní majiteľa 8 dňami korekcie a dvoch väzňov, ktorí o ich ukrytí vedeli, 5 dňami korekcie (foto:archív autora)

Noví väzni prepašovali do Jászberény peniaze a „vychádzkárov“ (väzni, ktorí chodili s ostrahou nakupovať do mesta) požiadali o zakúpenie cigariet. Peniaze u vychádzkárov dozorcovia našli a vypočúvali všetkých väzňov v cele. Majiteľa peňazí za to potrestali 8 dňami temnici a dvoch spoluväzňov, ktorí o nich vedeli, 5 dňami temnice (Obr. 17).²⁰¹ V kantíne v Tiszalöku sa nakupovalo prostredníctvom strážcov. Dostať bolo cukor, margarín, cigarety, zubné kefy, mydlo.²⁰² V Egeri okrádali pri nákupe väzňov dozorcovia – za krabicu cigariet namiesto 21,40 pýtali 50-100 Ft, za povolenie zaslať väzňom balík požadovali od príbuzných cenné predmety.²⁰³ Ceny boli v pomere k prostriedkom povoleným na nákup vysoké (Tab. 7).

Zloženie stravy

Strava bola uniformná, ale jednotlivé väznice hodnotili respondenti rôzne, prevažne negatívne. Ako zvlášť zlé boli označené len dve a naopak ako dobré len tri. Jedno kladné hodnotenie spochybnil zostavovateľ záznamu.

Ráno bola káva a chlieb, na obed prívarok z kapusty, zemiakov, repy a kelu, len vo štvrtok bol perkelt, na večeru kyslá kapusta alebo iný prívarok.²⁰⁴ V Jászberény ráno 3 dl kávy, obed ½ l polievky (zemiaková, zeleninová, zapražená, fazuľová) a 4 dl prívarku (fazuľa, hrach, kyslá kapusta, kaleráb, krúpy, do toho niekedy zamiešané konské mäso), na miesto prívarku bol niekedy guláš, krupicové, zemiakové alebo kapustové rezance, večer tiež 4 dl prívarku. Denná dávka chleba pre pracujúcich bola 300 g, pre nepracujúcich 250 g. Na varenie pre všetkých väzňov sa malo použiť denne 1,5 kg tuku, preto jedlá boli takmer bez tuku („ako keby sa šťastí pobral na večnosť“). Cigarety sa nedávali.²⁰⁵ Vo väznici pre mladistvých v Cegléde vypukol kvôli zlej strave v r. 1951 štrajk. Po ňom sľúbili väzňom aj mzdu 1,20 Ft denne, ale nevyplatili ju.²⁰⁶ O tri mesiace strava vyzerala takto: ráno 2 dl čierna káva, 100 g chlieb, obed rezancová polievka, 4x týždne kapustový prívarok,

²⁰¹ "Conditions and Personalities in the Jaszbereny Prison", 25 July 1952. HU OSA 300-1-2-23162; <http://hdl.handle.net/10891/osa:698ab6db-753d-4fe7-b13a-cc10e76602e6>

²⁰² "Ancient hand labor methods predominate at Tiszalok construction site despite red propaganda claims", 4 September 1953. HU OSA 300-1-2-38505; <http://hdl.handle.net/10891/osa:1532297e-20f7-45f1-a8ac-3b143ad3516c>

²⁰³ "Conditions in the Eger-Prison", 12 December 1951. HU OSA 300-1-2-12482; <http://hdl.handle.net/10891/osa:580992f5-7515-42bc-9d2b-0fd40c8bd8a1>

²⁰⁴ "A young Austrian describes conditions at the Marianosztra prison", 7 March 1955. HU OSA 300-1-2-55984; <http://hdl.handle.net/10891/osa:2a72d365-20a5-48fe-a056-e4e4ef8bfc6b>

²⁰⁵ "Conditions and Personalities in Jaszbereny Prison", 12 December 1952. HU OSA 300-1-2-28626; <http://hdl.handle.net/10891/osa:3cf07c70-0bab-45e0-b20f-455d5a6e9883>

²⁰⁶ "Conditions at the Juvenile Prison in Cegled", 20 December 1951. HU OSA 300-1-2-12947; <http://hdl.handle.net/10891/osa:9e1b5479-947f-4244-970c-bcb037fcb610>

2x mrkvový, v nedeľu tarhoňa, na večeru zvyšky od obeda a 150 g chleba, mäso nikdy.²⁰⁷ Nie je ale jasné, či to bolo zlepšenie.

Mimoriadne zlá strava bola v najhoršom tábore Recsk. Pri pracovnej dobe 6.00 až 18.00 v kameňolome alebo lese a polhodinovej prestávke na oddych, ale bez obeda (sic!), mali väzni ráno ½ litra kávy a 250 g chleba a večer 1 liter polievky alebo riedkeho prívarku a znova 250 g chleba, celkom 600-800 kcal. denne. 42 väzňov zomrelo od hladu. Koncom r. 1951 veliteľstvo zlepšilo stravu. Hlad nezmizol, ale zachovali sa aspoň základné životné funkcie. Po Stalinovej smrti sa strava a režim zlepšili natoľko, že sa tábor zdal ako „sanatórium“. Civilisti ukrývali pre väzňov jedlo a cigarety na spoločných pracoviskách v lese.²⁰⁸ Mimoriadne zlá strava bola v Tarcali – 250 g chleba na deň. Ráno 3 dl kávy, obed vodová polievka a zelenina, večera vodová polievka, mäso len v nedeľu.²⁰⁹ V Bernakúte jedli pozostávali zo zeleniny, hrachu a fazule, ak bol prídelený mäso, pochádzal z núteného výseku. Z neho ale varili aj iné kantíny v okolí. Ojedinelo boli aj múčne jedlá, považované veliteľom za luxus.²¹⁰

Lepšie pracujúcim v Marianosztre, známej prísnyim režimom, sa v r. 1953 strava zlepšila – na raňajky o 5 dkg viac zeleniny alebo slaniny a 550 g chleba na deň, na obed ½ l polievky, 7 dl prívarku, ostatní len ½ l polievky a ½ l prívarku. Varilo sa z napoly pokazených, v obchodoch nepredajných potravín a trojmesačných konzerv po záručnej lehote, ale lepšie ako v Jászberény. Pracujúci dostali denne 5 cigariet.²¹¹

V bauxitovom závode v Almásfüzitő bolo napriek inak dobrým pracovným podmienkam stravovanie zlé, podávali sa zlepené cestoviny, jedla bolo málo a väzni hladovali.²¹² V tábore v Tatabányi kvôli zlej výžive klesala výkonnosť. Ráno 3 dl kávy a 400 g chleba na deň. Na obed zasmažená, rezancová alebo hrachová polievka, 3x týždenne 4 až 5 dl nemastných rezancov s lyžičkou cukru s kakaom alebo lekvárom alebo zemiaky, fazuľa z konzervy, suchý hrach, kalerábový prívarek s lyžicou omáčky, 4x až 5x týždenne 4 až 5 malých kociek mrazeného hovädzieho, raz na obed, raz na večeru, niekedy masť zemiaky so sekaným mäsom. Na večeru

²⁰⁷ "Conditions and Personalities in Cegled Youth Prison", 27 May 1952. HU OSA 300-1-2-20249; <http://hdl.handle.net/10891/osa:7f734ef3-c564-45de-bc50-9f492ae9e5b9>

²⁰⁸ "Description of the Former Recsk Internment Camp", 24 November 1953. HU OSA 300-1-2-41223; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a61a1b65-a7a7-41af-8279-6d305c1e2484>

²⁰⁹ "Conditions in Forced Labor Camp Tarcali", 9 February 1952. HU OSA 300-1-2-15275; <http://hdl.handle.net/10891/osa:ee048fd5-18a4-46be-8368-551d967c1396>

²¹⁰ "Conditions and Personalities in Prison Farm of Bernatkut", 5 December 1951. HU OSA 300-1-2-12122; <http://hdl.handle.net/10891/osa:fbdae789-546c-4e4b-bee4-83c206be7c99>

²¹¹ "Conditions in Marianosztra Prison", 8 September 1953. HU OSA 300-1-2-38545; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a614e2a4-1e31-4ab4-ad3a-ac2a49183de7>

²¹² "Conditions in the Almasfüzitő Bauxite Processing Plant", 9 September 1953. HU OSA 300-1-2-38548; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a0c5ee56-fb57-4fe2-a4f0-06ff32108cb0>

hustá zemiaková polievka, fazuľový guláš, alebo 10 dkg konskej salámy. Pre 30 až 40 väzňov sa obed často neušiel, sťažovať sa nedalo, jedlo sa postojacky.²¹³

Vo Várpalote sa strava a ďalšie podmienky zlepšili kvôli zvýšeniu výkonnosti v bani. S výhodami a vynucovaním práce si veliteľstvo hralo. Výstrelkom bolo v r. 1952 povolenie návštev na deke na dvore s pohostením. Pri plnení na 100% návšteva mohla trvať hodinu, do 120% 3 hod., do 130% 6 hod., 130% celý deň, nad 130% celý deň s obedom z väzenskej kuchyne (vysmázaná pečienka, ryža, zemiaky). Viacerí hostia chválili, že tak dobre nejedia ani doma! Malo to vyvolať dojem, že väzňom sa žije dobre. Až do novembra boli dovolené balíky s jedlom. Neskôr boli zakázané.²¹⁴

Veľmi dobre bola hodnotená v r. 1953 strava v Oroszlány, ráno ½ l medovo sladkej kávy, 10 dkg slaniny alebo sekaná, syr, vajíčka, každý deň mäso, rezance, polievka podľa chuti, biely chleba ľubovoľne, 150 cigariet na hlavu a týždeň, čo strhávali zo zárobku.²¹⁵ Zvlášť dobre hodnotili stravu väzni v tábore na stavbe univerzitného mestečka v Miskolci v lete 1953. Mnohí tvrdili, že ani doma tak dobre nejedli: ráno ½ l bielej kávy, 50 g zeleniny, prípadne vajíčka alebo klobásy, denná dávka chleba 600 g, na obed 4 až 5 dcl zemiakov, šošovica, tarhoňa alebo polievka zo zelenej fazuľky, ½ l prívarku a 50 g pečeného alebo vareného mäsa, namiesto prívarku a mäsa 2 až 3x týždenne rezance s makom, zemiakové alebo tvarohové cestoviny, na večeru klobása a zvyčajný prívarok. Len zemiaky boli iba 2x za celú dobu. Niekedy bolo málo jedla, ale zato civilní robotníci prinášali na čierno balíky.²¹⁶ Aj respondent z Tiszalöku hodnotil stravu ako dostatočnú.²¹⁷ Podľa autorov zápisu to však bol jednoduchý človek, ktorý nikdy nič lepšieho nejedol.

Príjem balíkov s potravinami

Príjem balíka s jedlom sa povoľoval len 2x ročne, 15. až 30. novembra a 15. až 30. júna. Mohol obsahovať slaninu, domáce pečivo bez plnky, masť a oškvarky. Zakázané boli cukrárske výrobky a mäso.²¹⁸ Raz mesačne bolo možné v balíkoch meniť špinavú bielizeň, vreckovky a uteráky za čisté a posielat' hygienické

²¹³ "Conditions and Personalities in the Tatabanya - Also Internment Camp", 27 February 1953. HU OSA 300-1-2-31425; <http://hdl.handle.net/10891/osa:b4a469a9-45c9-43c7-b4dd-56e0266b0f64>

²¹⁴ "Conditions in the Prisoners Camp of the Varpalota Coal Mines", 12 May 1954. HU OSA 300-1-2-46307; <http://hdl.handle.net/10891/osa:8cdd04e0-e524-41e1-8fd2-7b9ced67d832>

²¹⁵ "Conditions and Personalities in the Prison Camp Connected with the Oroszlany Coal Mine", 9 June 1953. HU OSA 300-1-2-35284; <http://hdl.handle.net/10891/osa:8743b6e7-5929-4ad4-b650-f47269d6197f>

²¹⁶ "Conditions at the Labor Camps Connected with the Construction of the Miskolc University Town and an Escape from There", 19 June 1953. HU OSA 300-1-2-35787; <http://hdl.handle.net/10891/osa:f69fa1ae-88f0-43e5-846a-cc98f5dcb927>

²¹⁷ "Ancient hand labor methods predominate at Tiszalok construction site despite red propaganda claims", 4 September 1953. HU OSA 300-1-2-38505; <http://hdl.handle.net/10891/osa:1532297e-20f7-45f1-a8ac-3b143ad3516c>

²¹⁸ "Conditions and Personalities in Jaszbereny Prison", 12 December 1952. HU OSA 300-1-2-28626; <http://hdl.handle.net/10891/osa:3cf07c70-0bab-45e0-b20f-455d5a6e9883>

potreby, okrem britiev. Nález pašovaných peňazí sa trestal 14 dňami korekcie a zbavením výhod na mesiac. Balíky sa často vracali s pokazeným obsahom a poznámkou „Nepotrebný“.²¹⁹ Rakúšan väznený v Marianosztre dostával z ambasády balíky s čokoládou, sušienkami, cigaretami a mydlom. Väzeň jej potvrdzoval jeho úplnosť podľa zoznamu. V apríli a máji 1953 veliteľstvo vyhlásilo súťaž vo výkonnosti. Trom víťazom slúbilo povoliť balík s 5 kg jedla, 2 mimoriadne návštevy a listy.²²⁰ Naopak vo väznici v Albertfalve za prepašovaný balík uložili 2 mesiace korekcie.²²¹

Bulharsko

Bulharska sa týkajú zápisy zo 14 väzníc.²²² Pochádzajú z dvoch období oddelených menovou reformou z 12. až 15. mája 1952. V starších zápisoch vystupujú číselne vysoké ceny a mzdy, odrážajúce nízku hodnotu starého leva (Obr. 18).

Obr. 18 Bulharská bankovka v hodnote 250 starých leva vzor 1947 (autor neznámy) (foto: archív autora)

Obr. 19 Bulharská bankovka v hodnote 10 leva vzor 1951 (návrh Sergej Akimovič Pomanskij) (foto: archív autora)

Podľa oficiálnej zlatej parity mal 1 starý lev hodnotu 0,35 starej Kčs, teda nepatrne viac ako starý rumunský leu (1. pád jednotného čísla bez člena leu, množného lei), ale kúpnu silu mal nižšiu. Ukazujú to najnižšie nominále v obehu.

²¹⁹ Tamže.

²²⁰ "Conditions in Marianosztra Prison", 8 September 1953. HU OSA 300-1-2-38545; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a614e2a4-1e31-4ab4-ad3a-ac2a49183de7>

²²¹ "Personalities and Conditions in the Albertfalva - "Voros Haz" Prison", 19 April 1952. HU OSA 300-1-2-18437; <http://hdl.handle.net/10891/osa:cba980ab-83ac-4053-b0bc-7e8f01a5b800>

²²² Belene, Blagoevgrad, Burgas, Gigen, Haskovo, Krupnik, Maleševci, Pirgovo, Ruse, Sliven, Sofia, Stara Zagora, Šumen (Kolarovgrad), Varna

V Rumunsku to boli mince po 1 a 2 lei, razené ešte v r. 1952. V Bulharsku to bola bankovka v hodnote 20 leva, mince stratili hodnotu. Reforma znehodnotila hotovosti o 75% a vklady podľa veľkosti o 25 až 75%. Zároveň denominovala leva v pomere 25:1. Nový lev (Obr. 19) mal obsahovať 0,130687 g zlata. Podľa toho sa 1,70 leva rovnalo 1 rubľu a 1 lev sa rovnal 7,69 starej Kčs a 1,06 novej Kčs. Nové ceny sa číselne podobali československým po r. 1953, ale tovar bol ťažšie dostupný kvôli nižším platom.²²³

Poznámky k režimu v bulharských väzniciach

Od r. 1948 sa rozlišovali tri kategórie väzňov. Odsúdení komunisti boli vo väznici len evidovaní a mohli chodiť do mesta. Aj kriminálni väzni mali voľný režim, politickí naopak prísny. Väčšina väzňov pred r. 1953 boli roľníci neplniaci dodávky alebo priekupníci potravín na čiernom trhu.²²⁴ V preplnených celách boli väzni tak natlačení, že sa nemohli v spánku otočiť bez zobudenia ostatných.²²⁵ Po rozšírení chýrov, že väzni z táborov („pracovno výchovné spoločenstvá“ a „tábory pracovnej mobilizácie“ s miernejším režimom a kratším pobytom, zrušené v r. 1953) budú deportovaní do ZSSR, ženy privádzali napriek zákazu na návštevu detí. Tie sa otcom vrhli okolo krku a strážci ich surovo odtrhávali.²²⁶

Mzdy väzňov

V dielni na žiarovky v neuvedenej väznici sa na splnenie normy s dennou mzdou 2,40 (asi starých) leva pracovalo 10 hodín. V krajčírskych dielni bola mzda 300 až 500 starých leva, ale nízke normy, takže väzni mali viac peňazí. Zo mzdy štát strhával 80%. V Belene sa mzdy neplatili, ale väzni plniaci normy dostali 1100 g chleba.²²⁷ Mzdu neplatili ani v stolárskej a ševcovskej dielni v Burgase.²²⁸ Podobne sa v r. 1953 neplatila, ale len kontrolovala práca v Sofii²²⁹ a blízkych Malyševciach,

²²³ Z. ŠUSTEK, , s. 52. Tenže, v tlači, citované dielo

²²⁴ "Conditions in Bulgarian Prisons", 20 October 1954. HU OSA 300-1-2-51509; <http://hdl.handle.net/10891/osa:845c51d3-81ab-4384-aaaa-4ec941962d91>

²²⁵ "A Former Prisoner's Report on Conditions and Inmates of the Stara Zagora Prison", 25 March 1954. HU OSA 300-1-2-44956; <http://hdl.handle.net/10891/osa:4d3cfaa9-c19b-4c07-b07b-ace008a1a790>

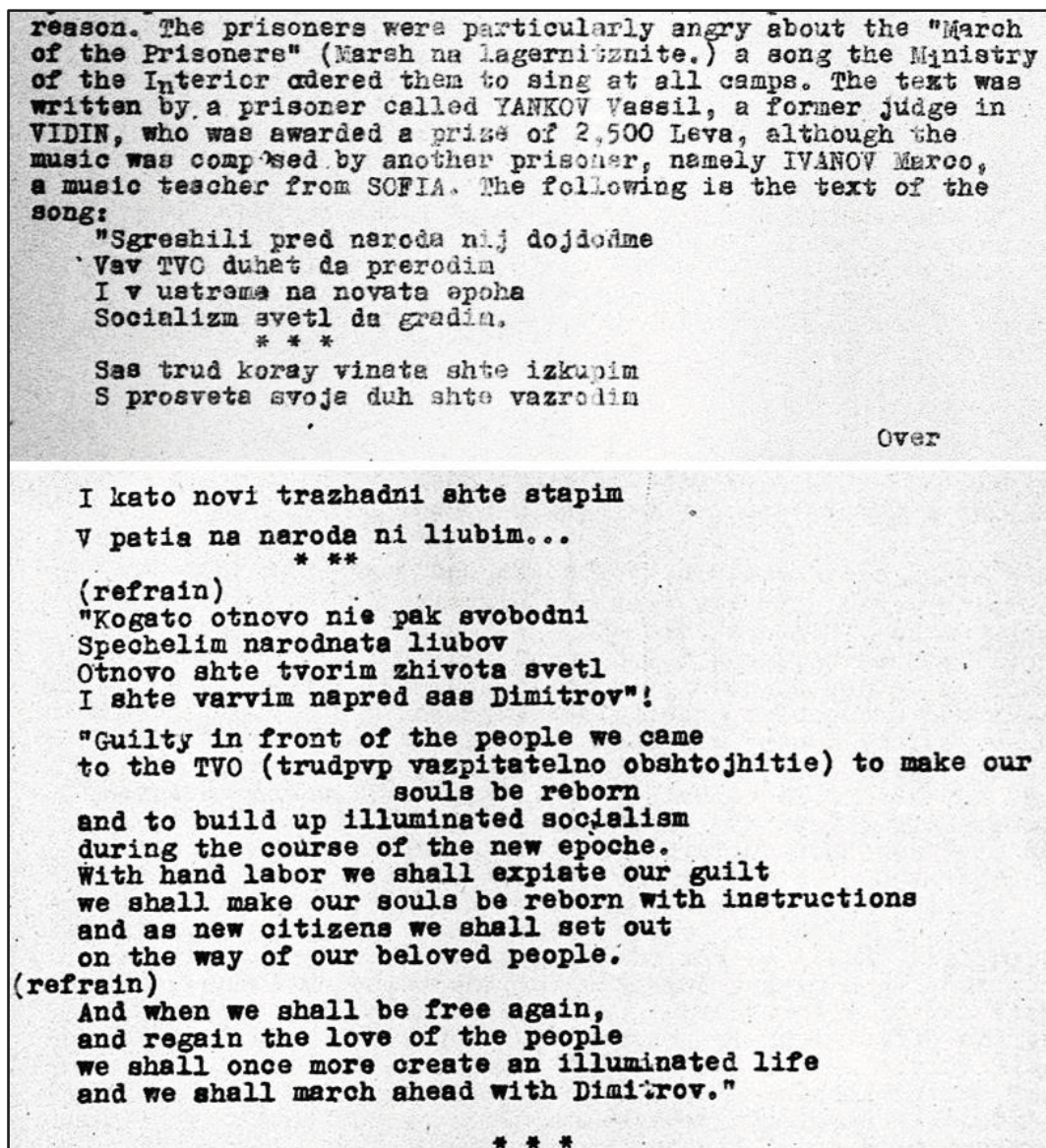
²²⁶ "Concentration camps in Bulgaria", 2 March 1954. HU OSA 300-1-2-44311; <http://hdl.handle.net/10891/osa:60b1843f-bb8d-4dae-aaee-fafea2c0d523>

²²⁷ "Conditions in Bulgarian Prisons", 20 October 1954. HU OSA 300-1-2-51509; <http://hdl.handle.net/10891/osa:845c51d3-81ab-4384-aaaa-4ec941962d91>; "Belene Concentration Camp", 4 December 1951. HU OSA 300-1-2-12104; <http://hdl.handle.net/10891/osa:3a359eb4-6cd8-48b0-a529-2ac26e016b8b>

²²⁸ "Burgas Prison", 16 January 1952. HU OSA 300-1-2-14102; <http://hdl.handle.net/10891/osa:726d0dd4-94d5-489a-9911-d0c0ea7c6d43>

²²⁹ "Sofia Central Prison", 13 June 1956. HU OSA 300-1-2-72013; <http://hdl.handle.net/10891/osa:9885a4ad-9276-47e0-b8e8-919b8efb696f>

kde mzdu za prácu v poľnohospodárstve tiež „nahrádzali“ väčšou dávkou chleba.²³⁰ Ale iná správa zo Sofie spomína početné dielne (stolári, hračkári, krajčíri, pekári [32 000 kg chleba za deň], tlačiar, obuvníci a papiernici [baliaci papier], autoopravári a voskári) a zárobok voskára 460 starých leva za 6 hodín, okrem prídelu chleba.²³¹

Obr. 20. Odmena 2500 starých leva za zloženie väzenskej hymny, prepis jej textu a anglický preklad
(foto: archív autora)

V Slivene 22-ročná žena v krajčirskej dielni dostávala 20% z jej pevnej mzdy, prvé dva mesiace po 200 a potom 200 až 350 starých leva. Nadvýkon sa platil

²³⁰ The Bulgarian Prisons", 25 March 1954. HU OSA 300-1-2-44998; <http://hdl.handle.net/10891/osa:440d5657-9c15-44d8-b0a5-b147721f19dd>

²³¹ "The Central Prison of Sofia", 6 November 1954. HU OSA 300-1-2-52203; <http://hdl.handle.net/10891/osa:08cbf485-9592-430d-ad50-0bfb3a15db35>; "Sofia Central Prison - Part II", 2 July 1956. HU OSA 300-1-2-72748; <http://hdl.handle.net/10891/osa:9d110c2f-c4d7-43d4-862c-c40eeb8761a9>

osobitne. Pri plnení normy na 150% dostala prvý mesiac 1600 leva, potom 2000 starých leva. Jedna dozorkyňa si v Slivene zarábala kupliarstvom pre väzňov a strážcov.²³² Väzeň zamestnaný ako účtovník v Burgase zarobil 11 000 starých leva, ale z toho 80% si strhával štát (8800 leva) a ostalo mu 2200 leva. Väčšina väzňov robila v stolárni, asi 1/3 v kameňolome, menej v zeleninovej záhrade, kde sa vyplácalo niekedy len 15% zo mzdy, denne tam väzni zarobili 300 leva, ale z toho dostali len 60 leva.²³³

25. 7. 1953 v Belene prepustili asi 700 väzňov a vysadili ich na železničnej stanici. Asi 250 z nich nemali žiadne peniaze, lístky im platili normálni cestujúci.²³⁴ Holíč v centrálnej väznici v Sofii mal mesačne 70 nových leva.²³⁵ Kuriózna je výplata odmeny za zloženie (nenávidenej) „hymny“ väzňov“, za ktorú autor dostal 2500 starých leva (asi 875 starých Kčs, t.j. 175 nových Kčs)²³⁶ (Obr. 20) V r. 1956 v Loveči, obuvníci, krajčíri a stolári mali plat 100 až 200 leva za mesiac.²³⁷

Zloženie stravy

V Gornej Orechovici v jeseni 1944 bolo 400 g čierneho chleba na deň, ráno slabo osladený čaj, na obed a na večeru fazuľová polievka, takmer bez tuku a fazúľ, navyše nedovarených.²³⁸ V Haskove po r. 1947 bola veľmi chudobná strava – denne 400 g chleba, na obed riedka ryžová polievka, v zime suché fazule, zeleninová polievka a nelúpané zemiaky v lete. Mäso v lete raz mesačne - kúsok v riedkej zeleninovej polievke. V korekcii bolo na deň 200 g chleba a šálka vody. Hoci väznica mala veľkú záhradu, varilo sa z pokazenej zeleniny. Úroda zo záhrady bola určená pre riaditeľa a strážcov a na predaj na trhu. Chovali aj 50 sviní, mesačne jednu zabili pre zamestnaneckú kuchyňu. Protesty proti zlej strave sa trestali bitím a zmenšením porcií. Veliteľ to odôvodnil „*ked' boli väzni dosť silní na to, aby vydržali tri dni, nepotrebujú toľko jedla, čo dostávali predtým*“. Kriminálni väzni mali rovnakú stravu ako politickí, ale mali väčšie porcie.²³⁹ V Ruse mali pracujúci vo väznici 400 g chleba na deň, mimo väznicu 600 g. Raňajky nemali, obed sezónne, v lete riedku zeleninovú

²³² "Conditions in Sliven Prison", 28 January 1952. HU OSA 300-1-2-14694; <http://hdl.handle.net/10891/osa:0874d536-21ee-431c-b621-5dc7b7091e35>

²³³ "Conditions at the Political and Criminal Prison at Burgas", 23 February 1952. HU OSA 300-1-2-16101; <http://hdl.handle.net/10891/osa:9b2aee93-1d23-4fb7-bfea-612378612546>

²³⁴ "How the death of Stalin came to Belene", 9 March 1955. HU OSA 300-1-2-55999; <http://hdl.handle.net/10891/osa:5fd9310e-c2f2-432a-ae70-c758e6f758ef>

²³⁵ "Sofia Central Prison - Part II", 2 July 1956. HU OSA 300-1-2-72748; <http://hdl.handle.net/10891/osa:9d110c2f-c4d7-43d4-862c-c40eeb8761a9>

²³⁶ "Concentration camps in Bulgaria", 2 March 1954. HU OSA 300-1-2-44311; <http://hdl.handle.net/10891/osa:60b1843f-bb8d-4dae-aaee-fafea2c0d523>

²³⁷ "Bulgarian Prisons", 5 January 1956. HU OSA 300-1-2-66024; <http://hdl.handle.net/10891/osa:f382b731-5670-42b4-9d3f-6ec4e647e07b>

²³⁸ "Why I escaped from Bolshevik-Held Bulgaria", 25 August 1952. HU OSA 300-1-2-24113; <http://hdl.handle.net/10891/osa:05f0d53e-9ba9-418d-b0f2-3fbee39ea260>

²³⁹ "Food at the Haskovo Prisons", 7 May 1952. HU OSA 300-1-2-19174; <http://hdl.handle.net/10891/osa:3f2ab3aa-96c6-45a6-8f56-c3f5cf51c186>

polievku. Denná dávka tuku 5 g sa nedodržiavala, niekedy namiesto polievky bolo 50 g syra, mäso ale nikdy.²⁴⁰

Rozdiely v strave medzi väzneniami začiatkom 50. rokov ilustruje suma určená na tento účel v rôznych táboroch – 60 až 102 starých leva alebo dávka chleba – v baniach 800 až 1200 g, v poľnohospodárstve 600 až 1000 g. Aj zvyšok stravy bol chudobný: 10 g tuku a 16 g cukru do čaju nahradeného teplou osolenou vodou(!). Zrodil sa aj zámer dávať väzňom lucernu (lucerna ďatelinová/tolice ďateľová, *Medicago lupulina*), ako zdroj vitamínov.²⁴¹ V táboroch v Dobrudži hladní väzni chytali korytnačky, žaby, slimáky a vrany. Vrana stála 200 starých leva. Do jari 1951 mohli dostať raz mesačne balík s 5 kg jedla.²⁴²

V r. 1950 vo vyšetrovacej väzbe v Sofii bolo denne 400 g chleba, ráno niekedy lyžica marmelády, na obed fazuľová alebo pórová polievka, v piatok a stredu s kúskami mäsa, raz za tri týždne makaróny, najhoršia strava bola v zime. Po „priznaní sa“ dostal väzeň ráno 600 g chleba a 30 g syra alebo marmelády. Počas ďalších výsluchov mal 100 g chleba na deň a vodu do sýtosti. Po ďalšom priznaní mu vrátili časť peňazí a dali dobrú stravu – ráno pol bochníka chleba, na obed celý bochník a večer 200 g masla, 200 g cukru a 200 g vareného mäsa. Všetko musel zjesť pod dozorom v prázdnej cele, nič si nesmel odložiť²⁴³. O zlej strave v táboroch svedčí aj správa z júna 1952: polievka z fazúľ a papriky, plniči normy 400 g chleba, neplniči 100 g chleba 3 dni po sebe, prídel 6 g oleja na deň, malý kúsok mäsa raz za 10 dní.²⁴⁴

V Belene bola zlá strava, na obed 100 g chleba a fazuľová polievka so stopami tuku, na večeru 100 g chleba a hrachová polievka.²⁴⁵ Inde bola strava taká zlá, že aj hladoví väzni ju vyhadzovali, hoci sa to kruto trestalo ako sabotáž. Ráno bol 4x v týždni len slabý čaj, na obed bola 2x týždenne polievka bez mäsa, no privilegovaní väzni si z nej pred obedom mohli vybrať mäso, inak sa striedala kapustová a fazuľová polievka, na večeru to isté alebo kompót zo sušených jablák a hrušiek. Všetci mali na deň 350 g starého, neraz plesnivého chleba, plniči normy na 100% mali 530 g.²⁴⁶

²⁴⁰ "Conditions at Ruse Central Jail", 20 June 1952. HU OSA 300-1-2-21663; <http://hdl.handle.net/10891/osa:7a5af820-350a-4efc-9af1-47e8a945ac88>

²⁴¹ Sušenú lucernu predávali za táborové poukážky aj väzňom v kantíne v koncentračnom tábore Buchenwald, hrsť za 1 marku. Výpoveď Ing. Tomáša Dočkala o svojom strýkovi. Protředníkovi, podľa ktorého aj to pomohlo prežiť nedostatok stravy. (Dočkal, osobná informácia z r. 1981).

²⁴² "Concentration camps in Bulgaria", 2 March 1954. HU OSA 300-1-2-44311; <http://hdl.handle.net/10891/osa:60b1843f-bb8d-4dae-aaee-fafea2c0d523>

²⁴³ "Personal Account on Prison", 17 April 1952. HU OSA 300-1-2-18334; <http://hdl.handle.net/10891/osa:9342b5f5-f015-4d04-9778-5ee480c66a30>

²⁴⁴ "Concentration Camps", 19 June 1952. HU OSA 300-1-2-21613; <http://hdl.handle.net/10891/osa:fda76b5b-7856-467c-926f-37fb33bd1e2b>

²⁴⁵ "Belene Concentration Camp", 4 December 1951. HU OSA 300-1-2-12104; <http://hdl.handle.net/10891/osa:3a359eb4-6cd8-48b0-a529-2ac26e016b8b>

²⁴⁶ "Conditions in Bulgarian Prisons", 20 October 1954. HU OSA 300-1-2-51509; <http://hdl.handle.net/10891/osa:845c51d3-81ab-4384-aaaa-4ec941962d91>

Za hranou únosnosti bola strava v r. 1948 až 1950 v Pirgove: „Norma bola nalámať 4 m³ kameňa, ale aj dobre živení lamači by dokázali nalámať najviac 2,5 m³. Chlieb 60 g denne, ale v zime 1949-1950 sa niekoľko dní nedovážal z Ruse. Okrem chleba len varená zelenina bez tuku, často neslaná. Nedostatok vitamínov spôsoboval zdravotné ťažkosti. Po úteku štyroch väzňov na jeseň 1949 zákazali do februára 1950 korešpondenciu a prijímať balíky. 12 väzňov zo susedných ciel utečencov ubili do bezvedomia a pohodili na smetisko na vykrvácanie.“²⁴⁷

V Haskove do konca r. 1951 neboli raňajky, okrem vydania 400 g chleba na celý deň. Potom sa počas 40 dní dával ešte osladený čaj, ale aj to sa zrušilo kvôli pokazenému kotlu. Na obed a večeru bola len riedka polievka, až od r. 1951 bola hustejšia, s viac zemiakmi alebo fazúľ. Bola ale možné dokúpiť 200 g chleba denne.²⁴⁸ Strava v Burgase v r. 1951 predstavovala len zlomok z nároku na 2000 kcal. Viedlo to k zrúteniam a úmrtiam. Prídel chleba na deň – nepracujúci 280 g, úradníci a stolári 500 g, robotníci v kameňolome 800 g. Ráno čaj alebo zvyšky zeleniny z minulého dňa, na obed a večeru zelenina bez tuku, mäso len v nedeľu a to len kosti. Práca nebola povinná, ale väzni sa do nej sami hlásili, lebo uľahčila znášať väzenie.²⁴⁹ Aj v Sofii bola v r. 1951 zlá strava, bez raňajok, obed zemiaková alebo fazuľová polievka a chlieb, 1-2x mesačne trocha mäsa. Večer osladená voda namiesto čaju, 20 g syra alebo marmelády a chlieb, denná dávka veľmi zlého chleba 300 g, ťažko pracujúci 450 g.²⁵⁰

Otrasný obraz poskytuje záznam zo stavby väznice Malyševci pred r. 1953: „Strava veľmi zlá, pozostáva z horúcej vody a papriky, v polievke len stopy zeleniny alebo fazúľ. Mäso raz za mesiac v nepatrných množstvách, pochádza zo serologických pokusov vo výskumných ústavoch. Dávky chleba – nepracujúci 400 g, pracujúci vo väznici 600 g, pracujúci vonku 800 g. Podáva sa len obed a večera. Na prežitie potrebujú väzni balíky od príbuzných a zásielky peňazí na dokupovanie potravín v kantíne za vysoké ceny.“²⁵¹ Neskôr mierne zlepšenú stravu v Maleševciach označuje iný respondent jako netypicky dobrú pre hrozné väznice v Bulharsku: ráno – 250 g čierneho chleba, šálka lipového čaju s trochou cukru, 50g syra alebo 50 g marmelády, obed – 250 g chleba určených aj na večeru, polievka zo zeleniny s baraním tukom, zelenina alebo ryža, 2 až 3x týždenne 100 g mäsa, večera: fazuľová alebo zeleninová polievka s baraním lojom, zemiaky, jablčný kompót bez cukru.²⁵²

²⁴⁷ "The Pirgovo Labor Camp for Political Prisoners", 23 December 1953. HU OSA 300-1-2-42232; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a1090657-8f73-45d7-8df1-18c45174d84f>

²⁴⁸ "Prison in Haskovo - Order of the Day", 28 January 1953. HU OSA 300-1-2-30321; <http://hdl.handle.net/10891/osa:fee380eb-17e3-4f0b-92a4-9094fab752a0>

²⁴⁹ "Conditions at the Political and Criminal Prison at Burgas", 23 February 1952. HU OSA 300-1-2-16101; <http://hdl.handle.net/10891/osa:9b2aee93-1d23-4fb7-bfea-612378612546>

²⁵⁰ "Living Conditions in Sofia Prison", 31 July 1951. HU OSA 300-1-2-3337; <http://hdl.handle.net/10891/osa:17aa01dc-3d58-4ca8-b1d6-f6ae7bac874c>

²⁵¹ "The Bulgarian Prisons", 25 March 1954. HU OSA 300-1-2-44998; <http://hdl.handle.net/10891/osa:440d5657-9c15-44d8-b0a5-b147721f19dd>

²⁵² "The Prison of Maleshevtsi", 8 January 1953. HU OSA 300-1-2-29540; <http://hdl.handle.net/10891/osa:79c88f2d-b93c-4543-9ed0-b97ee492186e>

V Šumene v r. 1952 bolo v korekcii na deň 300 g chleba a voda, normálna strava 300 g chleba a na obed kapustová alebo „fazuľová“ polievka, riedka a bez fazuľ, podobne večera, v nedeľu niekedy 25 g mäsa a makaróny, väzni boli vychudnutí.²⁵³ V Blagoevgrade v r. 1952 boli raňajky len 3x týždenne – riedky čaj bez cukru, 50 g syra a 500 g chleba na celý deň. Na obed pripravovali polievku pre 120 väzňov z 50 l vody, 1 kg ryže, 300 g tuku a 3 kg zeleniny. Večer to isté.²⁵⁴ V Plovdive v r. 1954 bola strava bez raňajok, denný prídel bol chleba 300 g, v Sofii 400 až 800 g, podľa vykonávanej práce. Strava bola taká zlá, že nováčikovia si zvykali aj týždne. Na obed a večeru vodnatá zelenina bez tuku alebo fazuľová polievka. Do apríla 1953 na raňajky „čaj“ – sladká teplá voda, neskôr zrušený kvôli nedostatku cukru.²⁵⁵ Na jedlo v Slivene boli nešúpané zemiaky, tekvica, špenát, zriedka malé kúsky mäsa, polievka často zo zhnitej kapusty. Nepracujúci mohli prijať balík so 6 kg potravín, pracujúci až 12 kg. Denný prídel chleba bol 400 g, pre pracujúcich 600 g.

Zlepšenie stravy v Sofii po r. 1953 ukazuje záznam: *Nepracujúci 400 g chleba, pracujúci vo väznici 600 g, pracujúci vonku 800 g. Na raňajky 50 g horkej marmelády, pracujúci navyše šálku čaju bez cukru. Na mesiac sa fasuje 600 g cukru, ktorý nie vždy dostať v kantíne. Obed pre všetkých rovnaký, len o jeden hrniec sa delili 20 nepracujúci a 14 pracujúci. 2x týždenne malé kúsky mäsa v riedkej kapustovej alebo zemiakovej polievke. Na obed len jedno jedlo. Na večeru ryžová polievka, v lete s trochou zeleniny. Pracujúci dostali 1,5 misky, nepracujúci 1 misku. Raz týždenne boli makaróny, pre privilegovaných so syrom a cukrom, pre ostatných bez ničoho. Pracujúci mali 2x mesačne po večeri kompót. Na komunistické sviatky bola baranina alebo hydina so zemiakmi alebo zeleninou a pečivo so syrom.*²⁵⁶

Normálna strava sa zlepšila v Belene v r. 1955 najnižší prídel chleba sa zvýšil na 540 g a pre plničov noriem na 720-900 g, 2x týždenne bolo mäso a možnosť dokúpiť potraviny v kantíne.²⁵⁷ Zlepšenie stravy v Belene v r. 1948-1955 porovnáva aj respondent, ktorý za 10 rokov prešiel viacerými väznicami: *„Strava chudobná, na večeru neraz boli len tri paradajky. Ak sa v polievka našli dve alebo tri fazule, boli ste šťastní. V hrnci polievky pre 18 väzňov bolo len 5 – 6 kúskov pórku. Nebolo dovolené dokupovať v kantíne. Za roky 1948-1949 len raz mäso, neskôr malý kúsok raz mesačne. Po roku 1953 a hlavne po r. 1955 sa stravovanie zlepšilo, ½ kg chleba a hojnosť fazule, v polievke vnútornosti, raz týždenne mäso, pri vyššom pracovnom výkone aj častejšie. Kedykoľvek bolo možné dokupovať v kantíne“.*²⁵⁸ V starej Zagore sa po r. 1952 tiež zlepšila

²⁵³ "The New Prison at Kolarovgrad (Shumen)", 7 June 1952. HU OSA 300-1-2-20865; <http://hdl.handle.net/10891/osa:c36f62a4-c553-47cc-a891-c69f2fb3c611>

²⁵⁴ "The Krupnik Forced Labor Camp, Province Blagdevgrad", 19 June 1952. HU OSA 300-1-2-21601; <http://hdl.handle.net/10891/osa:34f402b8-9e70-4957-8b48-d48b63fc9f84>

²⁵⁵ "A Former Prisoner's Report on Conditions and Inmates of the Stara Zagora Prison", 25 March 1954. HU OSA 300-1-2-44956; <http://hdl.handle.net/10891/osa:4d3cfaa9-c19b-4c07-b07b-ace008a1a790>

²⁵⁶ "Life of Prisoners at the Sofia Central Prison", 13 February 1953. HU OSA 300-1-2-30869; <http://hdl.handle.net/10891/osa:f2eb6f2d-9eea-405f-8264-34878c5b2113>

²⁵⁷ "Reforms Effected in Belene Slave Labor Camp after Stalin's Death", 24 July 1956. HU OSA 300-1-2-73346; <http://hdl.handle.net/10891/osa:35084721-5e87-4901-8fe8-b8b94ff4abc7>

²⁵⁸ "Life in Bulgarian Prisons", 29 December 1956. HU OSA 300-1-2-77605;

strava – ráno sladený čaj, 100 g marmelády alebo syra, obed hustá zeleninová polievka, 100 g masa v utorok, štvrtok a nedeľu, čerstvé ovocie alebo kompót, večera to isté, čo na obed, nepracujúci 350 g chleba, pracujúci 450 g. V korekcii bol len chlieb a voda.²⁵⁹ V r. 1956 v Loveči všetci mali 300 g a pracujúci 450 g chleba na deň, na jedlo varená zelenina alebo rezance, 3x týždne mäso. Mohli prijať 1 list a balík mesačne, ale príbuzní im posielali balíky málo.²⁶⁰

V r. 1956 v Sofii stále varila nečistá kuchyňa, zamorená muchami, 5000 porcií 3 kategórií jedál pre väzňov vo väzbe, nepracujúcich a pracujúcich, vrátane 250 g chleba. Denná porcia mala mať podľa správy väznice 2000 až 2500 kcal. Ráno namiesto čaju bola len teplá voda. Na obed čorba (v normálno živote bohatá zeleninová polievka s mäsom, často kyslá), fazule, ryža, paradajky a makaróny. Váha porcie 350 g. Pracujúci mali v čorbe na obed 3x týždenne mäso, inak aj na večeru bola bez mäsa. Na večeru bol často len čaj a sušené ovocie.²⁶¹

Nákupy v kantíne a peniaze

V decembri 1950 v Sofii zakázali nákup v kantíne, len vyšetrovateľ mohol povoliť kúpiť 15 balíčkov cigariet po 20 kusov na 5 dní.²⁶² V Haskove v r. 1951 bolo možné k jedlu dokúpiť denne 200 g chleba.²⁶³ V kantíne v Slivenci bolo v r. 1952 veľa vecí, ale za ceny čierneho trhu (voľného, ako v ČSR) (Tab. 8).²⁶⁴ Podobne správa z Maleševciach konštatuje: „Na prežitie potrebujú väzni balíky od príbuzných a zásielky peňazí na dokupovanie potravín v kantíne za vysoké ceny“. Neplatilo to ale pre politických väzňov. Mali ešte horšiu stravu, a keď aj mali peniaze, do kantíny nesmeli.²⁶⁵

Kantína v Belene pôvodne predávala len cigarety, solené a sušené mäso a makaróny, predávané na potvrdenie o plnení noriem. Okrem dvoch najťažších skupín mohli väzni dostávať peniaze v listoch. Nie vždy boli doručené, ale ak áno, peniaze sa väzňom vydali a mohli za ne nakupovať za premrštené ceny. Väzni hovorili, že veliteľstvo dovolilo ich zasielať len preto, aby ich v kantíne mohlo

<http://hdl.handle.net/10891/osa:309f16ab-ee1c-4eba-a286-4349e8c280fc>

²⁵⁹ "A Former Prisoner's Report on the Stara Zagora Jail", 7 July 1953. HU OSA 300-1-2-36305; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a329b031-b2d4-4686-88ef-c786efd5b361>

²⁶⁰ "Bulgarian Prisons", 5 January 1956. HU OSA 300-1-2-66024; <http://hdl.handle.net/10891/osa:f382b731-5670-42b4-9d3f-6ec4e647e07b>

²⁶¹ "Sofia Central Prison - Part II", 2 July 1956. HU OSA 300-1-2-72748; <http://hdl.handle.net/10891/osa:9d110c2f-c4d7-43d4-862c-c40eeb8761a9>

²⁶² "Personal Account on Prison", 17 April 1952. HU OSA 300-1-2-18334; <http://hdl.handle.net/10891/osa:9342b5f5-f015-4d04-9778-5ee480c66a30>

²⁶³ "Prison in Haskovo - Order of the Day", 28 January 1953. HU OSA 300-1-2-30321; <http://hdl.handle.net/10891/osa:fee380eb-17e3-4f0b-92a4-9094fab752a0>

²⁶⁴ "Conditions in Sliven Prison", 28 January 1952. HU OSA 300-1-2-14694; <http://hdl.handle.net/10891/osa:0874d536-21ee-431c-b621-5dc7b7091e35>

²⁶⁵ "The Bulgarian Prisons", 25 March 1954. HU OSA 300-1-2-44998; <http://hdl.handle.net/10891/osa:440d5657-9c15-44d8-b0a5-b147721f19dd>

o ne okrádať.²⁶⁶ Politickí väzni a väzni s trestami nad 7 rokov nakupovať nesmeli. Od r. 1953 kantínu otvorili pre všetkých.²⁶⁷ Od r. 1954 ponuku obohatili syry, sušienky a zaváraniny, neskôr aj všetky tovary dostupné v dedinských obchodoch.²⁶⁸

Kantína v Sofii mala tri miestnosti, predával v nej väzeň. Nakupovalo sa ráno počas prechádzky. Ponúkala biely a čierny chlieb, nie vždy čerstvý, syr, maslo, masť, cukor, imitáciu čokolády, sušienky, marmelády, vajíčka, párky, olivy, cukrovinky, chalvu, citróny, bozu (mierne alkoholický nápoj z fermentovanej pšenice alebo prosa), cigarety Arda a Rodopi, mydlo, trička, ponožky, v lete ovocie a paradajky.²⁶⁹

Príjem balíkov a peňazí

Príjem balíkov v Burgase závisel na dĺžke trestu: do 5 rokov – pracujúci týždenne tri balíky do 3 kg, nepracujúci týždenne 1 balík, nad 5 rokov mesačne jeden balík 3 kg.²⁷⁰ V Starej Zagore v r. 1952 boli oprávnenia na príjem balíkov a ďalšie výhody rozdelené na tri skupiny:

1. s trestami nad 10 rokov – balík a listy raz za 4 mesiace, práca len vo väznici,
2. tresty 5-10 rokov – balík a listy každých 14 dní, práca len vo väznici,
3. tresty pod 5 rokov – návštevy každý týždeň, 4 balíky za mesiac, listy ľubovoľne, práca mimo väznice.

V Šumene boli v r. 1952 tiež tri kategórie väzňov s právom prijímať balíky, listy a peniaze a návštevy:

- I. najdlhšie tresty, 3 kg potravín a 1 list za 4 mesiace a 1500 starých leva na nákup cigariet a písacích potrieb, 2 návštevy za rok,
- II. stredná skupina 4 kg potravín a 2000 leva za 4 mesiace, 2 návštevy za 4 mesiace
- III. najľahšia skupina, 6 kg potravín a 2500 leva, 4 návštevy za 4 mesiace

Všetci mali 125 g mydla na mesiac.²⁷¹

V Belene boli do r. 1953 tiež tri skupiny väzňov s právom prijímať jedlo a peniaze od príbuzných:

- I. politickí, dôstojníci a úradníci a odsúdení na viac ako 7 rokov, 12 kg potravín a 40 nových leva za 4 mesiace, nesmeli nakupovať v kantíne.

²⁶⁶ "A Former Prisoner's Report on Conditions and Inmates of the Stara Zagora Prison", 25 March 1954. HU OSA 300-1-2-44956; <http://hdl.handle.net/10891/osa:4d3cfaa9-c19b-4c07-b07b-ace008a1a790>

²⁶⁷ "How the death of Stalin came to Belene", 9 March 1955. HU OSA 300-1-2-55999; <http://hdl.handle.net/10891/osa:5fd9310e-c2f2-432a-ae70-c758e6f758ef>

²⁶⁸ "Reforms Effected in Belene Slave Labor Camp after Stalin's Death", 24 July 1956. HU OSA 300-1-2-73346; <http://hdl.handle.net/10891/osa:35084721-5e87-4901-8fe8-b8b94ff4abc7>

²⁶⁹ "Sofia Central Prison - Part II", 2 July 1956. HU OSA 300-1-2-72748; <http://hdl.handle.net/10891/osa:9d110c2f-c4d7-43d4-862c-c40eeb8761a9>

²⁷⁰ "Conditions at the Political and Criminal Prison at Burgas", 23 February 1952. HU OSA 300-1-2-16101; <http://hdl.handle.net/10891/osa:9b2aee93-1d23-4fb7-bfea-612378612546>

²⁷¹ "The New Prison at Kolarovgrad (Shumen)", 7 June 1952. HU OSA 300-1-2-20865; <http://hdl.handle.net/10891/osa:c36f62a4-c553-47cc-a891-c69f2fb3c611>

- II. odsúdení na 4-6 rokov – 12 kg potravín a 80 nových leva za 3 mesiace,
- III. odsúdení na 3 roky a menej – 12 kg potravín a nových 100 leva za 2 mesiace.

Povolené zasielanie peňazí v nových leva v I. skupine je znížené oproti sume v Šumene (pozri vyššie), v skupine II a III je prerátané denominačným pomerom 25:1. Od septembra 1953 všetci mohli prijať od príbuzných akúkoľvek sumu peňazí a v I. skupine 12 kg balík raz za 2 mesiace, v II. a III. každý mesiac. Kantínu otvorili pre všetkým a doplnili tovarom.²⁷² Naopak väzni v Sofii mohli prijať od príbuzných mesačne najviac 120 nových leva.²⁷³

Rumunsko

Záznamy z archívu Slobodnej Európy sa týkajú len štyroch väzníc a piatich účelových táborov.²⁷⁴ Ukazujú, že pomery tam boli horšie ako inde. Ovplyvnila ich stavba prieplavu Dunaj – Čierne more. V r. 1948 ju Rumunsku pod vplyvom dávno opustených plánov nariadil Sovietsky zväz kvôli skráteniu cesty vojenských lodí po Dunaji v prípade vojny s Juhosláviou. Podmienky na stavbe boli neľudské aj pre slobodných občanov, o to horšie boli pre až 20 000 väzňov a zajatcov. Do podobnej situácie upadli aj slobodní občania po „preventívnom“ presídlení z pohraničia s Juhosláviou. Neúnosné ľudské a hospodárske obete stavby viedli v r. 1953 k jej zastaveniu. Obnovená a dokončená bola v r. 1973 až 1987, tiež za ťažkých podmienok.

Obr. 21. Rumunská bankovka v hodnote 500 lei vzor 1949 (návrh Șerban Zainea)
(foto: archív autora)

Dokumenty zasahujú do dvoch menových období, oddelených reformou z 28. až 31. 1. 1952, ktorá drasticky znehodnotila hotovosti (80 až 95%) a úspory (väčšinou 80 až 90%) a denominovala leu v pomere 20:1. Hospodárske čísla v záznamoch z doby pred reformou sú vysoké, lebo starý leu (Obr. 21) sa podľa

²⁷² "How the death of Stalin came to Belene", 9 March 1955. HU OSA 300-1-2-55999; <http://hdl.handle.net/10891/osa:5fd9310e-c2f2-432a-ac70-c758e6f758ef>

²⁷³ "Sofia Central Prison - Part II", 2 July 1956. HU OSA 300-1-2-72748; <http://hdl.handle.net/10891/osa:9d110c2f-c4d7-43d4-862c-c40eeb8761a9>

²⁷⁴ Aiud, koncentračný tábor Baragan, Jilava, Tarsor, a tábory Cerna Voda, Valea Reă, Năvodari, Poarta Alba, Capul Midiu v oblasti stavby kanálu Dunaj Čierne more

oficiálneho kurzu rovnal len 0,33 starým Kčs. Naopak nový leu (Obr. 22) sa rovnal 4,46 starých Kčs, od roku 1953 0,64 novým Kčs a po zvýšení zlatého obsahu leu v roku 1954 1,20 novým Kčs. Ceny v nových lei boli blízke cenám v ČSR po menovej reforme z r. 1953. Mzdy boli v Rumunsku aj po reforme z r. 1952 približne polovičné ako v ČSR.²⁷⁵

Obr. 22. Rumunská bankovka v hodnote 10 lei vzor 1952, na rube výjav zo stavby kanála Dunaj - Čierne more, (námet a náčrt Șerban Zainea, dokončil Sergej Akimovič Pomanskij) (foto: archív autora)

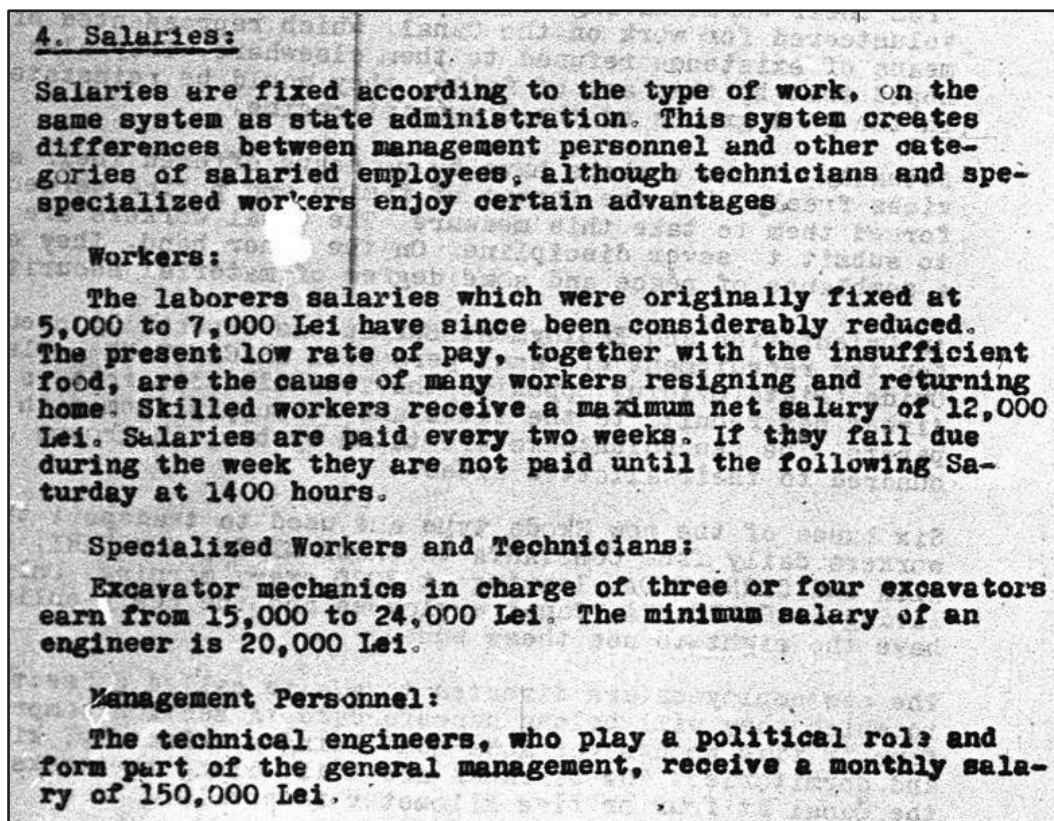
Mzdy civilných pracovníkov a väzňov

Na získanie pracovníkov na stavbu kanálu boli ľudia boli hromadne prepúšťaní zo zamestnania, aby po strate obživy sa sami na stavbu „dobrovoľne“ hlásili.²⁷⁶ Presídlení od juhoslovanských hraníc boli umiestnení v 100 táboroch v zúfalých podmienkach v chatrčiach z trstiny. Denne bolo 30 až 50 úmrtí a samovrážd. Vyskytoval sa týfus. Za 10 hodín roboty bola mzda 100 starých lei, pričom 1 kg chleba stál 80 lei.²⁷⁷ Za každého väzňa odvádzalo vedenie stavby denne 175 starých lei (t.j. 4550 až 5250 lei za mesiac) na účet Bezpečnosti. Z tých sa strhlo 50 lei na vydržiavanie väzňa a 125 lei si ponechala Bezpečnosť. Väzni teda dostávali mzdu len formálne. Táto mzda sa blížila spodnej hranici mzdy civilných robotníkov (Obr. 23): „Dobrovoľní pracovníci“ boli donútení pracovať na kanále prepustením zo zamestnania a zbavením obživy. Urobili tak aj v snahe zapáčiť sa novej vláde a získať nádej na návrat do pôvodného postavenia. Platy robotníkov 5000 až 7000 starých lei boli znížené, no nebolo oznámené ako. Spolu s nedostačujúcou stravou to viedlo k útekom. Kvalifikovaní robotníci zarábali najviac 12 000 lei, mechanici obsluhujúci tri až štyri rýpadlá dostávali 15 000 až 24 000 lei, inžinier najmenej 20 000 lei, technickí inžinieri vo vrcholovom vedení 150 000 lei. Robotníci platili 60 lei za obedy a večere zložené zo zeleninovej polievky, varenej zeleniny a dennej dávky 600 g chleba. Z dokumentu nie je jasné, či 60 lei stáli obe jedlá a chlieb spolu. Vzhľadom na cenu chleba 80 lei za 1 kg však išlo skôr o cenu jedného jedla. Robotníci teda utratili značnú časť svojho platu za stravu.

²⁷⁵ Z. ŠUSTEK, 2009, citované dielo, s. 50. Z. ŠUSTEK, v tlači, citované dielo

²⁷⁶ "Der Donau-Schwarzmeer-Kanal", 25 March 1952. HU OSA 300-1-2-17330; <http://hdl.handle.net/10891/osa:243a0157-f52d-4121-b7ee-6b793b045cf9>

²⁷⁷ "Concentration Camps in the Baragan Region", 7 January 1952. HU OSA 300-1-2-13652; <http://hdl.handle.net/10891/osa:1b9f8ec4-2b62-48d2-8033-85d5eda4ddc6>

Obr. 23. Platové rozpätie pracujúcich na stavbe kanálu Dunaj - Čierne more v starých lei
(foto: archív autora)

Civilom v kantíne predávali čorbu. Sťažnosti na stravu boli časté, najmä od robotníkov zo Sedmohradska, ktorí boli zvyknutí na vyššiu životnú úroveň než bola v ostatných častiach Rumunska. Za deň absencie im strhávali 2 platy, za 2 dni 3 platy, za 3 dni nasledovalo prepustenie so zlým posudkom, čo sťažilo získať iné zamestnanie.²⁷⁸ Hranica medzi „dobrovoľnými“ robotníkmi a väzňami bola vratká. Ukazuje to táto výpoveď: *je veľké riziko preradenia slobodných robotníkov do trestaneckých táborov. Každá porucha stroja sa považovala za sabotáž. Všade bola atmosféra väzenia a strach. Bežne sa zabavovali vozy roľníkom v blízkych dedinách. Slobodných pracovníkov zaradili do 45 platových kategórií s najnižším platom 2400 lei, a prírastkami po 300 lei až do 15 000 lei, riaditelia oddelení mali 50 000 a 75 000 lei, generálny riaditeľ 200 000 lei.*²⁷⁹

Kantíny a príjem balíkov

Dokumenty spomínajú len kantíny pre slobodných robotníkov, o kantínach pre väzňov mlčia. Keďže väzni mzdu nedostávali, mohli prípadne nakupovať len za peniaze zaslané alebo prepašované od príbuzných. Ceny potravín,

²⁷⁸ "Labor on the Danube-Black Sea Canal", 18 January 1952. HU OSA 300-1-2-14245; <http://hdl.handle.net/10891/osa:c9b7ebe7-6041-4f62-b743-46f13d48008a>

²⁷⁹ "Danube Black Sea Canal", 14 May 1952. HU OSA 300-1-2-19700; <http://hdl.handle.net/10891/osa:2be69929-6fa6-485b-90da-6d894f9b2ef7>

ktoré možno ponúkali kantíny civilných táborov sú v (Tab. 9.). Podľa záznamov mohli plniči noriem prijímať balíky s jedlom, listy a návštevy, neplničom sa toto právo za trest bralo.²⁸⁰ Presnejšie podmienky (váha balíku, obsah a závislosť na dĺžke trestu) neuvádzajú.

Zloženie stravy

Strava bola všade zlá. V prechodnom tábore zajatci repatriovaní zo ZSSR cez Rumunsko na západ dostávali 250 g chleba na deň, krúpy a fazule, mäso žiadne, len 2 až 3x týždenne niekoľko gramov „črevných oškvarkov“, na raňajky mali okrem dennej dávky chleba aj krúpy a neskôr 300 g kukuričnej kaše. Chorí mali denný prídavok 40 g cukru a 40 g ovčieho syra.²⁸¹ Podobne stravu opisuje iný nemecký zajatec: „správanie dozorcov je korektné, ale väzenia sú preplnené a zdravotná starostlivosť katastrofálna a strava zlá. Na obed striedavo hrach a fazule ako prívarok, na večeru ako polievka, 250 g chleba na deň. Na raňajky krúpová polievka. Na stravu sú sťažnosti, ale v kuchyni sú všetky lepšie potraviny spreneveria, väzňom (zajatcom) nechajú len najlacnejšie a najhoršie. V zime 1951 bolo veľa úmrtí, chorí aj pri 40° horúčke ostávali bez pomoci.“²⁸² V Jilave, dodnes najobávanejšej rumunskej väznici, bola strava takáto – riedka fazuľová polievka, varené zemiaky a obilniny, raz týždenne veľmi malé množstvo mäsa, na raňajky kukuričný chlieb v kvalite krmiva pre ošípané.²⁸³ Podobne vo väznici Aiud – ráno ovsená kaša, obed a večera 100 g jačmeňa alebo fazule varenej vo vode, v nedeľu 25 g mäsa a varená kapusta, denne 200 g chleba.²⁸⁴ Desivé podmienky ilustruje táto správa: „Strava je taká zlá, že väzni považujú za šťastie možnosť pracovať na dvore väznice, kde v smetných košoch mohli nájsť a zjesť šupy od zemiakov. Previnenia sa trestali barbarsky zavesením hlavou dole alebo pripútaním ťažkých kameňov k nohám a podaním jedla 20 m od väzňa, ktorý sa k nemu musel priplaziť s nadľudskou silou“.²⁸⁵

Naopak prácu na stavbe vnímali väzni lepšie ako pobyt vo väznici: „teoreticky mali na výber sedieť vo väzení alebo robiť na kanále. Reálne sa ich však nikto nepýtal. Dôležité bolo plniť normy, za neplnenie nasledovala obmedzená strava, korekcia a bitie. Strava bola lepšia ako vo väzení – ráno chlieb a náhradková káva, obed chlieb a prívarok

²⁸⁰ "Labor on the Danube-Black Sea Canal", 18 January 1952. HU OSA 300-1-2-14245; <http://hdl.handle.net/10891/osa:c9b7ebe7-6041-4f62-b743-46f13d48008a>

²⁸¹ "Ex-Pow Returned by Sovjetruseia, Held in Romania, Tells of Conditions in Rahova Camp", 2 August 1952. HU OSA 300-1-2-23233; <http://hdl.handle.net/10891/osa:833e666d-2073-4301-8c35-57511a7a61ac>

²⁸² "POW Repatriate Tells of Conditions in Targor Prison", 27 July 1952. HU OSA 300-1-2-23185; <http://hdl.handle.net/10891/osa:8cc7af1e-d306-4eec-9a65-55b61414f88f>

²⁸³ "I was in Jilava", 13 May 1952. HU OSA 300-1-2-19549; <http://hdl.handle.net/10891/osa:9c6b4328-1292-424a-8645-bf56e117cf54>

²⁸⁴ "Living Conditions in Aiud Prison", 12 July 1951. HU OSA 300-1-2-2236; <http://hdl.handle.net/10891/osa:89a97856-93cb-4a66-b14c-c23b91391981>

²⁸⁵ "Conditions of Living in Romanian Prisons", 6 November 1952. HU OSA 300-1-2-27399; <http://hdl.handle.net/10891/osa:c8faeb9c-34b0-4202-b126-3360fb90c69b>

z fazule a mrkvy, občas s príchutou mäsa, na večeru to isté".²⁸⁶ Bližšie o strave v táboroch hovoria dva záznamy: „denne 750 g chleba, polievka a zemiaky, podávané na obed i večeru“,²⁸⁷ alebo „vo väznici Vacărești mali politickí väzni 200-500 g chleba na deň a polievku a v táboroch na stavbe kanálu Cerna Voda, Poarta Albă, Năvodari, Valea Reă (zlá dolina) 500 g chleba a riedku zeleninovú alebo fazuľovú polievku“.²⁸⁸ Druhý je podrobnejší: „pri splnení normy vykopať a naložiť 3,5 m³ horniny a odviesť ju 250 m ďaleko bolo ráno ½ l horkej náhradky kávy alebo 50 g marmelády, 200 g chleba, na obed ½ l riedkej polievky, 400 g zemiakov alebo fazúl, 250 g chleba, 3x týždenne mäso, na večeru ½ l riedkej polievky a 400 g kukuričnej kaše, k tomu 5 cigariet denne. Plniči normy mohli prijímať balíky s jedlom bez obmedzenia. Neplničov sa trestalo polovičnou dávkou jedla a zákazom cigariet a príjmu balíkov“. ²⁸⁹ Lepšiu stravu vo väzenských táboroch na kanále ako v iných väzeniach uvádza aj správa: „ráno cigorka, cukor, chlieb a 50 g marmelády, obed 500 g chleba (denná dávka), polievka a mäso, na večeru polievka a kukuričná kaša. Dávka sa javila ako dostatočná za normálnych okolností, ale s ohľadom na zoslabnutie z predchádzajúceho väzenia a namáhavú prácu nestačila. Väzni napriek ťažkej práci uprednostňovali tábory pri kanále!“²⁹⁰

Sovietsky zväz

V archíve Slobodnej Európy obsahujú údaje o materiálnych podmienkach väzňov len tri záznamy z táborov Sverdlovsk, Orsk a Revda. V opisovanom období platila v ZSSR mena upravená reformou z 14. 12. 1947 (Obr. 24).

Zachovala hodnotu vkladov do 3000 rubľov a mincí. Bankovky znehodnotila o 90% a vklady nad 3000 rubľov o 33 až 50%. Zachovala mzdy (500-1000 rubľov v mestách), zrušila vysoké komerčné ceny (bez lístkov) a lístkový systém. Nízke ceny tovaru predávaného na lístky zachovala alebo znížila o 10-12%. Po reforme nasledovali početné vlny zlacňovania, ale zásobovanie bolo stále krajne deficitné.²⁹¹

²⁸⁶ "Working Conditions of Prisoners on Black Sea Canal", 4 July 1952. HU OSA 300-1-2-22267; <http://hdl.handle.net/10891/osa:020ee81e-6f3d-4208-8fd3-1bacb14712c8>

²⁸⁷ "Der Donau-Schwarzmeer-Kanal", 25 March 1952. HU OSA 300-1-2-17330; <http://hdl.handle.net/10891/osa:243a0157-f52d-4121-b7ee-6b793b045cf9>

²⁸⁸ "Conditions in Prisons and Concentration Camps", 19 December 1951. HU OSA 300-1-2-12855; <http://hdl.handle.net/10891/osa:278908e0-2ce9-4d33-b9c3-d162e8f12cf5>

²⁸⁹ "Prisoner's Life on the Danube-Black Sea Channel", 13 March 1952. HU OSA 300-1-2-16872; <http://hdl.handle.net/10891/osa:aef738db-d2a0-4dbf-9e5f-f94647f8afa3>

²⁹⁰ "Labor on the Danube-Black Sea Canal", 18 January 1952. HU OSA 300-1-2-14245; <http://hdl.handle.net/10891/osa:c9b7ebe7-6041-4f62-b743-46f13d48008a>

²⁹¹ Z. ŠUSTEK, *Vzostupy a pády mien. Menové reformy, odluky, rozluky a iné katastrofy v 20. storočí*, s. 48; Z. ŠUSTEK, v tlači, *Graficzne modele strat obywateli w wyniku powojennych reform pieniężnych w Europie środkowej i wschodniej*, in: "Forum Numizmatyczne. Studia i Materiały", Białystok 2021.

Mzdy väzňov

V Sverdlovsku dostávali ľahšie pracujúci väzni 500 a ťažšie pracujúci 600 rubľov. Z toho im na stravu a „ubytovanie“, ako „Lagergeld“, strhli 400 rubľov. Mesačne mali ná nákup v kantíne 150 rubľov. Toľko však ostalo len lepšie plateným. Prípadný rozdiel medzi vyššou mzdou, zrážkami a „vreckovým“ sa poukazoval na konto v Moskve. To sa malo vyplatiť po prepustení. To sa ale nestalo. Od januára 1953 sa „Lagergeld“ zvýšil na 900 rubľov. Respondent konštatoval, že to bolo oveľa viac ako mzda 500 až 600 rubľov, ale spôsob úhrady rozdielu nevedel vysvetliť.²⁹²

Obr. 24. Sovietska bankovka v hodnote 25 rubľov vzor 1947 (návrh Ivan Ivanovič Dubasov)
(foto: archív autora)

Nákupy v kantíne a príjem v balíkov

V Sverdlovsku kantína (podľa respondenta „tak zvaná“) okrem bieleho chleba nič potrebného nepredávala. Limit 150 rubľov na nákup respondent považoval za nedostatočný, aj pri úzkej ponuke, typickej pre „sovietsky raj“. Väzni prežívali len vďaka balíkom s jedlom od príbuzných. Ich počet nebol obmedzený, ale nesmeli byť z USA. Tie sa automaticky vracali ako „nevyžiadané“.²⁹³ Podľa iného respondenta kantína v Sverdlovsku ponúkala aj cukor, margarín, miešaný tuk, niekedy aj údeniny, syr a mäso, ale tie boli drahé. Ceny potravín, ktoré možno v kantíne predpokladať sú v Tab. 10. Bolo tam možné objednať aj sovietske (Izvestija) i východonemecké noviny (Tägliche Rundschau, v tábore Revda aj Neue Zeit) alebo za 6,80 až 10,0 rubľov kupovať cudzojazyčné knihy vydávané v Moskve (obr. 25). Respondent potvrdzoval životne dôležitý význam príjmu balíkov s jedlom pre prežitie zajatcov.²⁹⁴

²⁹² "Prisoner's Life and Working Conditions in the Forced Labor Camp Swerdlowsk", 26 November 1953. HU OSA 300-1-2-41297; <http://hdl.handle.net/10891/osa:e138f77a-8732-4115-936f-fbbbceaa957e>

²⁹³ "Prisoner's Life and Working Conditions in the Forced Labor Camp Swerdlowsk", 26 November 1953. HU OSA 300-1-2-41297; <http://hdl.handle.net/10891/osa:e138f77a-8732-4115-936f-fbbbceaa957e>

²⁹⁴ "German PWs Tell of Conditions in Russia and in the Prison Camps", <http://hdl.handle.net/10891/osa:6eab86f0-68c6-4d59-a96f-e658a8d3532e>

Zloženie stravy

V táboře Orska bola denná dávka 200 g chleba a liter polievky, v ktorej plávala kapusta, zemiaky a ryby. Inak mali len jedlo z balíkov od príbuzných. Pri príchode do tábora zajatcom zobrali aj riady na varenie a lyžice. Jedli z prázdnych konzerv a drevenými lyžicami.²⁹⁵ V Sverdlovsku bola zlá strava, mnohí zajatci umierali na podvýživu, ale v iných táboroch nedostávali vôbec jesť. Zajatcov zachraňovali len balíky (pozri vyššie). Fajčenie a hovor pri presunoch na pracovisko sa trestal odňatím kapustovej polievky a korekciou, kde dostal väzeň tanier polievky za dva dni.²⁹⁶ Respondent, ktorý prešiel viacerými táborami, vypovedal, že iné tábory ako Sverdlovsk boli peklom. Na jedlo denne 400 g chleba a dve pollitrové šálky riedkej polievky. Mučenie pri výsluchu ľadovou vodou viedlo k amputácii oboch nôh.²⁹⁷

geschickt. Ausser den Paketen und der Lagerkost gab es für die Sträflinge lediglich die Möglichkeit, sich in der sogenannten Lager-Kantine etwas zusätzlich zu kaufen, doch beschränkten sich diese Einkäufe hauptsächlich auf Weissbrot, denn in der Kantine war wie allgemein im russischen Arbeiter-Paradies immer nur eine bestimmte Warensorte zu haben und eine laufende Versorgung gab es nicht. Ein anderes Hindernis für den Einkauf von zusätzlichen Lebensmitteln war der Geldmangel, unter dem die Sträflinge zu leiden hatten, denn es standen ihnen bestensfalls 150 Rubel pro Monat zur Verfügung und alles, was sie darüber aus ihrem Verdienst hätten beanspruchen können, wurde ihnen auf ein Bank-Konto in MOSKAU "gutgeschrieben" und hätte ihnen bei der Entlassung ausbezahlt werden sollen. Dass keiner von ihnen auch nur eine Kopeke von diesem "gutgeschriebenen" Geld jemals wiedersah, braucht nicht betont zu werden. Aber nicht einmal auf die "freien" 150 Rubel reichte es bei den meisten, besonders dann nicht, als im Jahre 1953 im Januar das sogenannte Lagergeld, also das Entgelt für "Unterkunft" und "Verpflegung," welches die Sträflinge zu bezahlen hatten, auf nicht ganz 900 Rubel pro Monat erhöht wurde. Bis dahin waren es 400 Rubel pro Monat gewesen, die man als Lagergeld zu entrichten gehabt hatte und demgegenüber stand der Verdienst eines Schwerarbeiters von ungefähr 600 Rubel pro Monat und der des Leichtarbeiters von ungefähr 500 Rubel pro Monat.

Obr. 25. Platové pomery zajatcov a možnosti nákupu v táboře Sverdlovsk (foto: archív autora)

²⁹⁵ "Living and Working Conditions in the Ural Camp near Orska", 7 December 1953. HU OSA 300-1-2-41643; <http://hdl.handle.net/10891/osa:718314f0-23c4-41fc-ad86-a9d8a2bbad6f>

²⁹⁶ "Prisoner's Life and Working Conditions in the Forced Labor Camp Swerdlowsk", 26 November 1953. HU OSA 300-1-2-41297; <http://hdl.handle.net/10891/osa:e138f77a-8732-4115-936f-fbbbceaa957e>

²⁹⁷ "German PWs Tell of Conditions in Russia and in the Prison Camps", 14 October 1953. HU OSA 300-1-2-39798; <http://hdl.handle.net/10891/osa:6eab86f0-68c6-4d59-a96f-e658a8d3532e>

Celkové zhodnotenie

Emigranti, ktorí prešli v 50. rokoch československými väznicami, potvrdili relatívne datovanie „červených“ anonymných väzenských poukážok tvar I ako najstarších, jednoznačne väzenských poukážok. Odhalili možnú existenciu doteraz neznámych improvizovaných väzenských poukážok, ktoré spájajú hodnotovú skladbu anonymných poukážok tvaru II a poukážok označených názvom emitenta „Vězeňský ústav Ostrov u Karlových Varů“. U týchto poukážok potvrdili ich relatívne datovanie ako poslednej emisie používanej pred menovou reformou v máji 1953. Potvrdili, že pretlačené 1000-korunové poukážky tejto emisie boli použité na výmenu peňazí pri menovej reforme a preto chronologicky patria medzi väzenské poukážky z obdobia 1953 až 1957 tvar I. Naopak vyvrátili hypotézu, že pri reforme boli pretlačené aj nižšie nominále. Potvrdili aj relatívne datovanie väzenských poukážok z obdobia 1953-1957 tvar I. ako najstaršej emisie, vydannej po menovej reforme, ako aj absenciu 50-korunáčky v tejto emisii. Ďalej potvrdili, že aj trestancom sa bezstratovo menilo 300 starých Kčs za 60 nových. Výmena hotovosti v poukážkach však prebehla inak ako civilnom živote. Všetky poukážky sa menili v pomere 50:1. Až koncom júna 1953 bolo väzňom pri prerátovaní kont prerátaných 300 starých Kčs v pomere 5:1 a vyplatených v hotovosti ako 60 nových Kčs. Výpovede opisujú negatívne, ale vcelku apatické reakcie väzňov na menovú reformu a všimajú si aj režimu väznenia zatknutých účastníkov protestov proti reforme v Plzni.

Dokumenty prinášajú detaily o fungovaní štyroch previazaných systémov spojených s odmeňovaním a stravovaním väzňov v prvej polovici 50. rokov. Ceny v kantínach pred menovou reformou zodpovedali vysokým cenám na voľnom trhu. Aj po menovej reforme boli niekedy vyššie ako v bežných obchodoch. Informujú aj o spreneverách peňazí trestancov personálom väzníc a potrestaní vinníkov. Výpovede o materiálnej situácii väzňov treba interpretovať opatrne, lebo nie sú presne datované. Rozpory v údajoch môžu odrážať zmeny situácie v rôznych obdobiach.

Dokumenty ukazujú, že začiatkom 50. rokov aj iné ľudovodemokratické štáty prijali zásadu pracovnej povinnosti väzňov a ich finančného odmeňovania na úrovni civilných zamestnancov. Neuplatnili ju však dôsledne a vo všetkých väzniciach. V ČSR, Poľsku a Maďarsku sa podstatná časť mzdy väzňov strhávala v prospech štátu a na krytie nákladov výkonu trestu. V Rumunsku sa strhávala dokonca celá mzda. Všade bola mzda väzňov, napriek prijatej zásade, zväčša nižšia ako mzda civilov vykonávajúcich rovnakú prácu. Dosahovalo sa toho zaraďovaním do najnižších platových tried alebo preraďovaním na menej výnosné pracoviská. Výrazne nižšia, doslova symbolická bola mzda mladistvých väzňov v Maďarsku.

Okrem mzdy motivovalo väzňov k vyššiemu výkonu skrátenie trestu. V Poľsku bolo podmienkou skrátenia plnenie noriem na 110 alebo 135%,²⁹⁸ v Maďarsku bol daný nezáväzný prísľub jedného dňa za každé 2% plnenia nad 100%.²⁹⁹

Okrem ČSR v 50. rokoch nikde nevznikli špeciálne väzenské platidlá. V Poľsku a Maďarsku sa používal v kantíne úverový systém. V Maďarsku v niektorých väzniciach kupovali väzňom objednaný tovar dozorcami v meste, inde sa kantína eufemicky nazývala „ľudový obchod“. V Poľsku sa niekde tolerovalo používanie zákonných peňazí. Dokonca príbuzní väzňov tam podplácali dozorcov, aby to umožnili. V Bulharsku sa v kantínach platilo zákonnými peniazmi. Správy zo ZSSR implicitne naznačujú, že sa platilo zákonnými peniazmi, hoci memoárová literatúra píše o opaku.³⁰⁰ V Rumunsku kantíny pre väzňov začiatkom 50 rokov neboli.

Sumy, za ktoré väzni mohli v kantínach nakupovať, boli v Maďarsku oveľa nižšie ako v ČSR. V Maďarsku umožňovali len nákup malého množstva najlacnejších potravín. Pred menovými reformami v Bulharsku v r. 1952 a ČSR v r. 1953 väzenské kantíny predávali za vysoké ceny voľného trhu, čo možno chápať ako ďalšiu formu trestu. Ale aj po menových reformách (aj v Poľsku) v nich bol niektorý tovar drahší než v bežných obchodoch. V ČSR a Poľsku sa v kantínach občas predával tovar nepredajný v bežných obchodoch alebo drahý aj pre slobodných občanov. Hoci nákupy potravín v kantíne boli pre život väzňov zásadný význam, je pozoruhodné, že všade stáli na prvom mieste nákupných preferencií cigarety, v ČSR aj káva.

Na podporu rodiny sa zasielala časť väznovej mzdy v ČSR, Poľsku a Maďarsku. V Maďarsku to bol dokonca takmer celý podiel, ktorý po zrážkach ostal väzňovi. Všade sa však poukazovanie podpory rodiny oneskorovalo. V ČSR pri tom dokonca dochádzalo k spreneverám. Všade kvôli rozdielom medzi zárobkom a záväzkami odchádzali na slobodu osoby s dlhmi, ktoré im sťažovali resocializáciu.

V ČSR bola strava väzňov, napriek ostrej kritike a jej nedostatku začiatkom 50. rokov, bohatšia, kvalitnejšia a pestrejšia než v iných štátoch. Okrem polievky sa tu na obed podávalo aj druhé jedlo obsahujúce neraz aj mäso. Preto nebola taká potreba dokupovať jedlo v kantínach, hoci väčšina väzňov v ČSR na to mala aj viac peňazí, ako inde. Tam, najmä v Bulharsku, Rumunsku a ZSSR, bol hlavným zdrojom energie chlieb, najčastejšie v dennej dávke 400 g, ale aj len 80 až 100 g. Polievky nazývané ako kapustové či fazuľové obsahovali minimum hlavnej zložky, čo v prípade Bulharska dokazuje aj záznam receptu. Mäso sa podávalo výnimočne a v oveľa menšom množstve ako v ČSR. Jedlá sa v týchto štátoch varili aj so skazej

²⁹⁸ "Conditions Prevailing at the Strzelce Opolskie Prison", 10 November 1955. HU OSA 300-1-2-63616; <http://hdl.handle.net/10891/osa:1d6edd35-e201-468a-8b91-b4932cfaf0cf>; "Conditions at the "Labor Center" for Prisoners at Ruda Slaska", 2 June 1954. HU OSA 300-1-2-47012; <http://hdl.handle.net/10891/osa:615822a9-fe2b-4d22-a135-77abab24d874>

²⁹⁹ "Conditions in the Prisoners Camp of the Varpalota Coal Mines", 12 May 1954. HU OSA 300-1-2-46307; <http://hdl.handle.net/10891/osa:8cdd04e0-e524-41e1-8fd2-7b9ced67d832>

³⁰⁰ J. KOŠÚT, *Cez červený očištec*, Bratislava, 1995.

zeleniny alebo mäsa znehodnoteného pokusmi. Často bola strava nepožiteľná. Väzni si na ňu dlho nevedeli zvyknúť alebo jedlo napriek hladu a hrozbe trestu vyhadzovali. Azda o niečo výdatnejšia strava v podobe zeleninových prívarkov bola v Maďarsku. Napriek prevažne zlému hodnoteniu boli v týchto štátoch väznice (nemocnica vo Varšave, stavba univerzitného mestečka v Miškolci), kde stravu väzni chválili. Všade sa obmedzenie stravy využívalo ako trest alebo jeho zostrenie. Pred r. 1953 nedostatočná strava nespôsobovala len dlhodobú podvýživu, ale v Maďarsku (Recsk), Rumunsku a ZSSR aj vysokú úmrtnosť.³⁰¹ Podieľ na tom mala aj chýbajúca alebo odopretá zdravotná pomoc, prípadne mučenie.³⁰² Z hľadiska stravy boli vo všetkých štátoch najhoršie roky 1950 až 1951.

Na rozdiel od ČSR sa v iných štátoch rátalo s tým, že náklady na výkon trestu ponesú aj rodiny väzňov. Správa väzníc tam prísne obmedzovala písomný a osobný styk väzňov s rodinou, ale naopak pripúšťala pravidelné zásielky potravín (Bulharsko, Poľsko, ZSSR) alebo bielizne na pranie.³⁰³ V Maďarsku dokonca veliteľstvo vyhlásilo súťaž vo výkonnosti, v ktorej trom víťazom sľúbilo povoliť prijať balík s 5 kg jedla od príbuzných!³⁰⁴ Povolenie prijať balík alebo návštevu bolo všade formou odmeny i trestu. Kuriózum bolo organizovanie piknikov pre návštevy na dvore väznice vo Várpalote.

V porovnaní s opismi podmienok v československých väzniciach, neľudskosti a porušovania zákonov, ku ktorým dochádzalo zvlášť v 50. rokoch,³⁰⁵ výpovede zapísané v Slobodnej Európe ukazujú, že podmienky vo väčšine východoeurópskych väzníc, najmä v Rumunsku a Bulharsku, boli horšie ako v ČSR. Príkladom sú cely, kde tesne natlačení museli väzni spať na boku a počas spánku sa nemohli otočiť³⁰⁶ alebo spať tak, že väzeň mal hlavu medzi nohami svojich susedov. Iným príkladom je mučenie väzňov spútaním na 2 až 6 mesiacov okovami zafixovanými 20-kilovými závažiami. Po sňatí pút sa väzni museli učiť znova chodiť³⁰⁷. Iní väzni sa podobne spútaní museli plaziť k jedlu podanému vo vzdialenosti 20 metrov, alebo byť

³⁰¹ "Description of the Former Recsk Internment Camp", 24 November 1953. HU OSA 300-1-2-41223; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a61a1b65-a7a7-41af-8279-6d305c1e2484>

³⁰² "Concentration Camps in the Baragan Region", 7 January 1952. HU OSA 300-1-2-13652; <http://hdl.handle.net/10891/osa:1b9f8ec4-2b62-48d2-8033-85d5eda4ddc6>

³⁰³ "Conditions in Ilawa Prison", 26 November 1953. HU OSA 300-1-2-41323; <http://hdl.handle.net/10891/osa:993a1ef5-e51f-49dd-aaeb-3bc4901b2d32>; "Conditions and Personalities in Jaszbereny Prison", 12 December 1952. HU OSA 300-1-2-28626; <http://hdl.handle.net/10891/osa:3cf07c70-0bab-45e0-b20f-455d5a6e9883>; "Conditions in the Vac Penitentiary", 26 April 1952. HU OSA 300-1-2-18769; <http://hdl.handle.net/10891/osa:556bcf7e-c674-42b6-ae52-ed6d22098c23>

³⁰⁴ "Conditions in Marianosztra Prison", 8 September 1953. HU OSA 300-1-2-38545; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a614e2a4-1e31-4ab4-ad3a-ac2a49183de7>

³⁰⁵ Ide početné odborné práce a rozsiahlu memoárovú literatúru. Za všetky len ako príklady:

³⁰⁶ "The Haskovo Prison", 7 May 1952. HU OSA 300-1-2-19277; <http://hdl.handle.net/10891/osa:27b5d2c2-f0b2-4528-bb4d-c48b44ca9a4b>

³⁰⁷ "Conditions in Marianosztra Prison", 8 September 1953. HU OSA 300-1-2-38545; <http://hdl.handle.net/10891/osa:a614e2a4-1e31-4ab4-ad3a-ac2a49183de7>

dlhodobo zavesení hlavou dole.³⁰⁸ Fatálny bol aj stav, v akom boli väzni prepúšťaní na slobodu – otrhaní a bez peňazí. Prvé jedlo im poskytli miestni obyvatelia³⁰⁹ alebo na cestovné sa im zložili ľudia na železničnej stanici³¹⁰.

Do jedného až dvoch rokov po smrti J. V. Stalina³¹¹ sa aj vo východoeurópskych väzniciach a pracovných táboroch podmienky zlepšili. Boli aj prepustené početné bezdôvodne väznené osoby.

³⁰⁸ "Conditions of Living in Romanian Prisons", 6 November 1952. HU OSA 300-1-2-27399;
<http://hdl.handle.net/10891/osa:c8faeb9c-34b0-4202-b126-3360fb90c69b>

³⁰⁹ "Description of the Former Recsk Internment Camp", 24 November 1953. HU OSA 300-1-2-41223;
<http://hdl.handle.net/10891/osa:a61a1b65-a7a7-41af-8279-6d305c1e2484>

³¹⁰ "How the death of Stalin came to Belene", 9 March 1955. HU OSA 300-1-2-55999;
<http://hdl.handle.net/10891/osa:5fd9310e-c2f2-432a-ae70-c758e6f758ef>

³¹¹ "Reforms Effected in Belene Slave Labor Camp after Stalin's Death", 24 July 1956. HU OSA 300-1-2-73346; <http://hdl.handle.net/10891/osa:35084721-5e87-4901-8fe8-b8b94ff4abc7>

"Description of the Former Recsk Internment Camp", 24 November 1953. HU OSA 300-1-2-41223;
<http://hdl.handle.net/10891/osa:a61a1b65-a7a7-41af-8279-6d305c1e2484>

"How the death of Stalin came to Belene", 9 March 1955. HU OSA 300-1-2-55999;
<http://hdl.handle.net/10891/osa:5fd9310e-c2f2-432a-ae70-c758e6f758ef>

Tabulkové přílohy

Tab. 1. Plnenie noriem ako kritérium zaradenia trestancov do troch stravovacích tried, ich označenie (T) a farby stravovacích karát (F) vo výpovediach bývalých väzňov

Výpoveď													
1		2		3		4		5		6		7	
%	F - T	%	F	%	F - T	%	T	%	T		T		T
< 100	Ž - III	< 100	I	< 100	Z - I	< 100	III	< 100	A	< 100	?	< 100	?
100-140	Č - II	100-125	II	100-120	H - II	100-120	II	100-130	B	100-130	?	100-120	?
> 140	Z - I	> 125	III	> 120	Č - III	> 120	I	> 130	C	> 130	?	> 120	?

Tab. 2. Plnenie noriem ako kritérium zaradenia trestanco do štyroch stravovacích tried a ich označenie (T) vo výpovediach bývalých väzňov

Výpoveď					
1		2		3	
%	T	%	T	%	T
Povrch	I	trestná	1	< 70	I
< 100	II	hodinová mzda	2	70-100	II
100-125	III	100	3	> 100	III
> 125	IV	100-110	4	úderníci	IV

Tab. 3. „Bezplatné“ prídely vybraných potravín v gramoch na mesiac a chleba na deň

Potravina	Výkony v % a čísla citovaných záznamov									
	?%	125%	120%	< 130	> 130	<125	povrch	lom	>100	?
Chlieb			200				200		350	300
Rožky (ks)							20			
Saláma	800	500	100	400	400	500	400	1000	1000	
Slanina								1000		
Masť	667	-	1200	600	1000	1000			1200	
Margarín	250+167 ^{*)}	500	500	250	500		20 ^{**)}			
Cukor	500	-	600	600	600	500		1000		

^{*)} prerátané na mesiac, skutočný prídely 500 g raz za tri mesiace

^{**)} možná chyba v zápise výpovede,

Tab. 4. Vreckové v Kčs trestancov pracujúcich na povrchu alebo hlbine, v závislosti na plnení noriem v hlbine

Plnenie	Staré Kčs												Nové Kčs		
	1951	1951	1952	1952	1952	1952	1951	1952	1953	1953	1952	1953	1954	1955	1956
Povrch ¹⁾				800											
Povrch ²⁾				50											
< 100 %	0				50-100	500				1	1000				
?%			300-500				500	500	600			1300-2000 ³⁾	400	200-1200	800 ⁴⁾
< 120 %		50-100			400										
< 150%	600-800														
> 150%	2000														
> 200%						1000-1500									

¹⁾ automechanik pracujúci v garážach ústredného tábora

²⁾ pomocný murár, príklad mimoriadne nízkeho vreckového

³⁾ vreckové pri priemernej mzde, výkonnosť nešpecifikovaná

⁴⁾ najvyššia prípustná hodnota vreckového od r. 1955

Tab. 6. Ceny v kantíne vo väzniciach v Ilawe a Mokotowe

Tovar a jednotka	Cena nových zlotých
Masť 1 kg	35
Vajce 1kus	1,15
Cukor 1 kg	1
Umelý med libra (cca 0,5 kg)	8,9
Maslo 1 kg	70
Slanina 1 kg	40
Saláma 1 kg	35,00 (v civilných obchodoch 30,00)
Cigarety Sport 100 kusov	17
Mydlo 1 kus	8

Tab. 9. Ceny potravín v Rumunsku v prvej polovici 50. rokov, teoreticky prichádzajúce do úvahy v civilných kantínach v oblasti stavby kanálu Dunaj - Čierne more

Potravina, množstvo	ceny	
	staré lei	nové lei
Chlieb biely kg	85	4,29
Cukor kg	180	9,00,
Marmeláda kg	105	5,2
Saláma kvalita I kg	276	1,8
Mlieko l	22	1,1
Syr ovčí kg	220	11
Pivo svetlé 0,5 l	40	2

Tab. 5. Ceny vo väzenských kantínach v táboroch v oblasti Jáchymova a Příbrami

Tovar a jednotka	na čierno [staré Kčs]	kantína [staré Kčs]	kantína [nové Kčs]
Cigarety neurčené 1kus	30,-		
Cigarety Partizánky 1 kus		1,-	
Cigarety Memfis 1 kus		2,5	
Cigarety Športka 1 kus		2,5	
Fajkový tabak 50 g		15,-	
Pivo 7° ½ litra		3,5	
Chlieb 30 dkg	300,-		
Saláma 10 dkg		30,-	
Saláma maďarská 1 kg		1000,-	
Údené mäso 10 dkg		50,-	
Masť 1 kg (zatuchnutá)		450,-	
Sardinky ruské (zatuchnuté), krabička		250,-	
Sardinky nešpecifikované, krabička		170,-	
Maďarská konzerva „plúcka!			8,-
Hovädzie vo vlastnej šťave			11,-
Vajíčka 1 kus		10,-	
Syr 10 dkg		6,-	
Sucháre 1 kg		60,-	
Chlieb 1 kg v tábore		16,- 20,- 25,-	3,8
Chlieb 1 kg v meste			2,8
Rožok 1 kus		1,5	
Torta kus			25,- až 30,-
Bábovka			28,-
Bábovka trená s hrozičkami			6,-
Vianočka			7,5
Čokoláda odpad 1 kg		450,-	
Cukríky čokoládové 10 dkg		45,- až 50,-	
Cukríky plnené čokoládou 10 dkg		40,-	
Kakao balíček		80,-	
Káva 10 dkg		120,-	26,-
Jablká, hrušky 1 kg		15,-	
Hrozno (nekvalitné) 1 kg		14,-	
Zaváraniny rôzne 1 kg		260,-	
Alaburky (pražené fazule) 10 dkg		10,-	
Toaletné mydlo 1 kus raz týždenne		35,-	
Chlorodont zubná pasta, tuba		10,-	
Olej na vlasy		15,-	
Hrebeň, rôzne druhy		1,- až 40,-	
Zubná kefka, nízka kvalita 1 kus		15,-	
Zrkadlo 1 kus, rôzna veľkosť		10,- až 50,-	
Papuče 1 pár		230,-	
Čižmy gumené 1 pár		610,-	
Šnúrky do topánok 1 pár		10,-	
Vstupné do táborevého kina		1,-	
Interný väzenský časopis, povinný		2,5	
Neues Deutschland – 3 mesiace		260,-	
Tägliche Rundschau		380,-	

Tab. 7. Ceny niektorých potravín v Maďarsku v polovici 50. rokov prichádzajúcich do úvahy na predaj vo väzenských kantínach

Potravina a množstvo	Cena vo forintoch	
	Budapešť	Vidiék
Slanina surová kg	38,00	31,90
Masť kg	39,50	37,00
Slanina údená kg	46,00	
Maslo kg	60,00 - 66,00	56,70
Mlieko l	3,00 - 4,40	3,60
Tvaroh kg	19,20	13,10
Vajco kus	1,50 - 1,70	1,50
Jablka kg	4,50	4,20
Hrušky kg	4,40	3,70
Cibuľa kg	3,40	
Pivo svetlé l	5,00	
Chlieb kg	3,00	
Žemle kus	0,40	
Párky kg	32,00	
Saláma lahôdková kg	70,00	
Cukríky tvrdé 100 g	2,00	
Cukor kg	10,60	
Čaj čínsky 100 g	26,00	
Krém na topánky krabica	2,20	
Cigarety 20 kusov	2,40 - 3,20	

Tab. 8. Bulharsko - ceny potravín v kantíne, v civilných obchodoch a cena služieb holiča

Tovar a množstvo	Nové leva	
	Kantína	Civilné predajne
Chlieb 300 g	2,00	
Chlieb čierny 1 kg		1,70
Chlieb biely 1 kg		4,20
Marmeláda 1 kg	20,00	8,00
Klobása	45,00	22,00
Párky		13,00 - 15,00
Maslo 1 kg		25,00
Vajce 1 kus		0,80
Masť 1 kg		20,00
Zemiaky 1 kg		1,15
Holenie, strihanie (Sofia)	0,40	

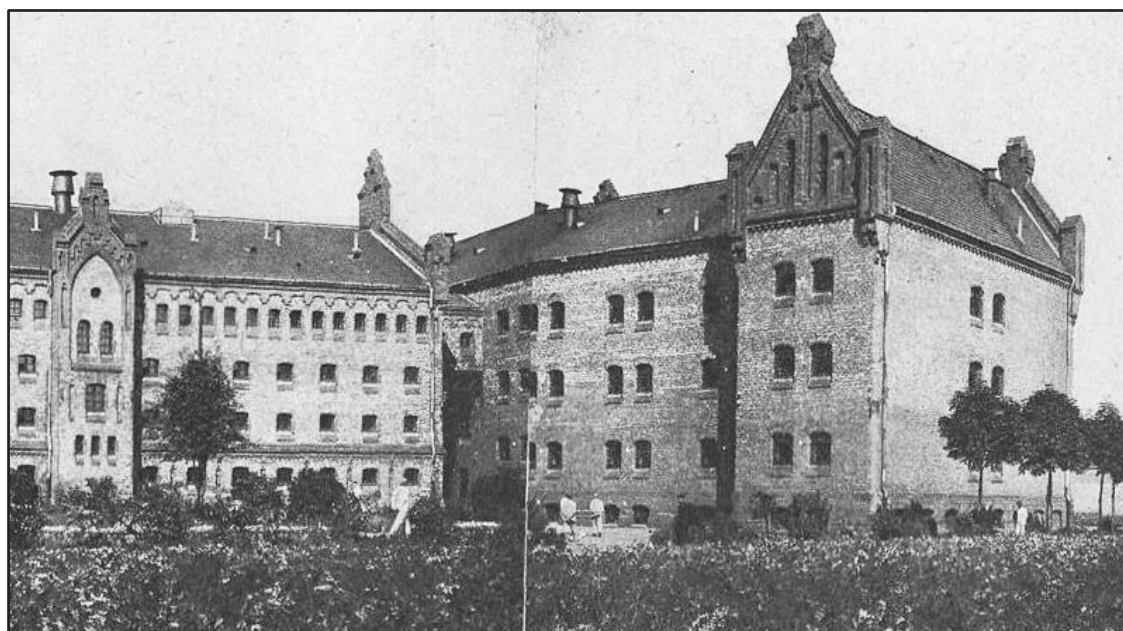
Tab. 10. Ceny potravín v ZSSR v r. 1947 a 1953 teoreticky prichádzajúcich do úvahy v táborovej kantíne v rubľoch

Potravina a množstvo	Ceny v rubľoch po menovej reforme	
	1947	1953
Chlieb biely kg	5,50	3,00
Chlieb čierny kg	3,00	1,00
Vajcia kus	1,20	0,84
Cukor kg	15,00	9,40
Mlieko l	3,00	2,24
Pivo svetlé 0,6 l	5,00	2,96
Maslo	64,00	27,80
Káva zrnková kg	50,00	

Obrazové přílohy

Věznice Ilawa v Polsku (foto: KDH)

Věznice Varšava Mokotów (foto: KDH)

Vstupní brána pracovního tábora Recsk v 50. letech 20. století, Maďarsko (foto: KDH)

Pracovní tábor Recsk, Maďarsko (foto: KDH)

Věznice v Egeru, Maďarsko (foto: wikipedia)

Věznice Vác, Maďarsko (foto: wikipedia)

Vézence Márianosztra, Mad'arsko (foto: wikipedia)

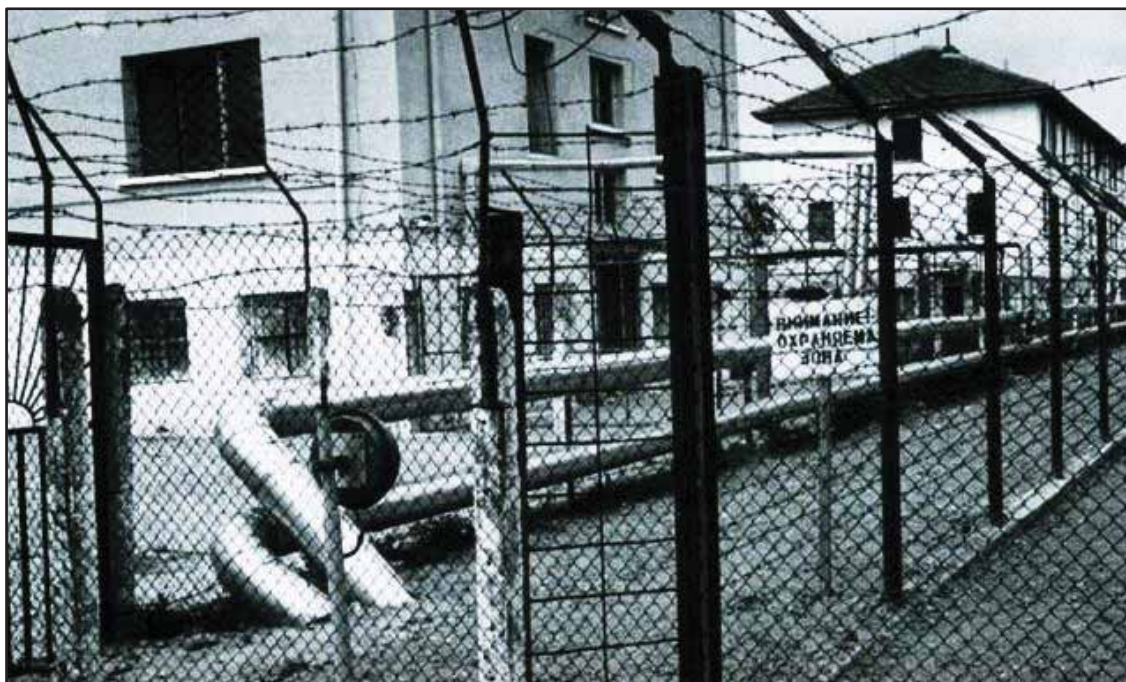
Vézence Jilava, Rumunsko (foto: wikipedia)

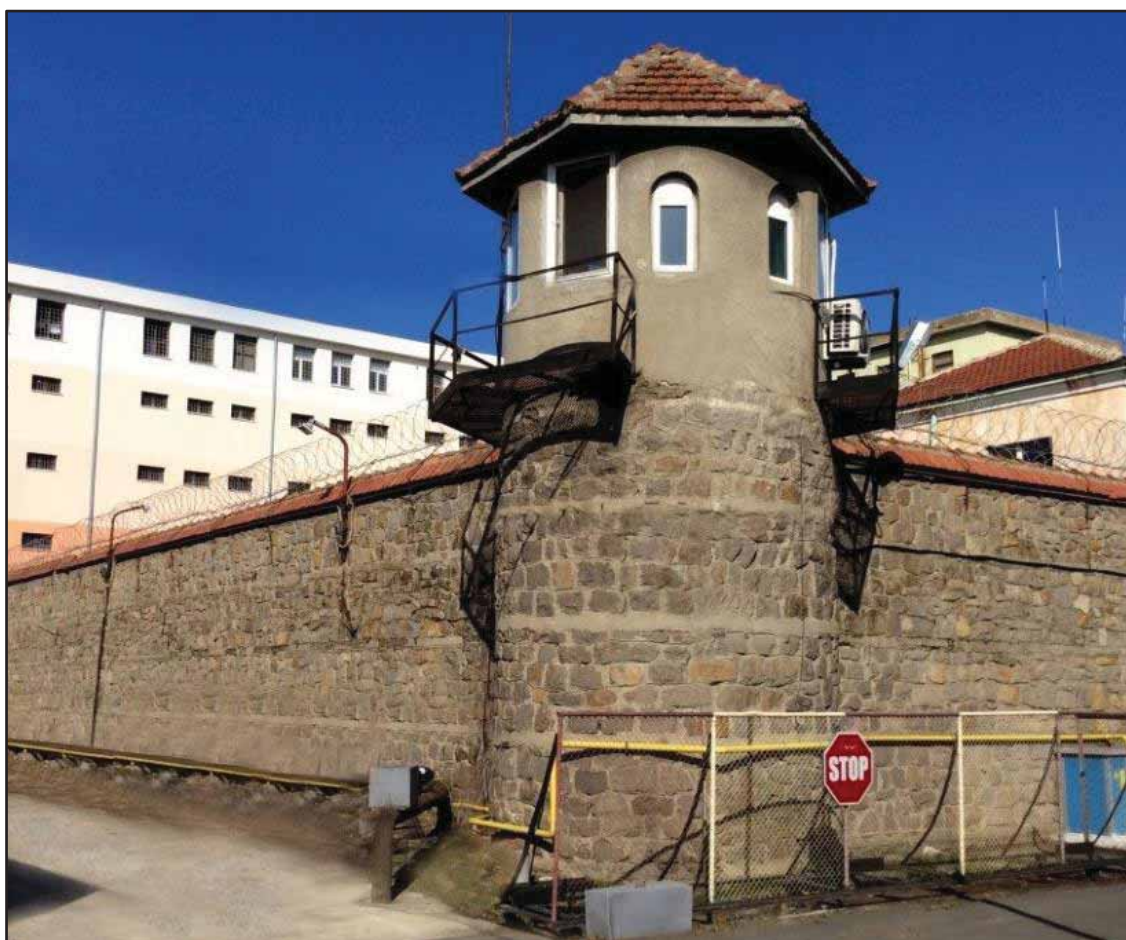
Interiér věznice Jilava, Rumunsko (foto: wikipedia)

Věznice Sliven, Bulharsko (foto: wikipedia)

Věznice Belene, Bulharsko – dobová fotografie (foto: KDH)

Věznice Burgas, Bulharsko (foto: KDH)

Prehľad literatúry a prameňov

- Lubomír BAJCURA, *Nástin periodizace dějin vězenství v českých zemích v letech 1945-1969*, in: *České vězenství*, roč. 6, č. 2-3/1999.
- František BÁRTÍK, *Tábor Vojna ve světle vzpomínek bývalých vězňů*, Praha 2008.
- Pál BALATON – Károly LEÁNYFALUSI – István TAKÁCS, *Börtönpénzek, büntetőintézetek szükségpénzek Magyarországon, Bedő Papírrégiség kiadványai*, Budapest 2001.
- Zdeněk BAUER, *Jáchymovské tábory – peklo, ve kterém mrzlo*, Praha 2019.
- Ondřej HLADÍK, *Studijní cesta JUDr. Vladimíra Solnaře – Itálie*, in: *Historická penologie*, č. 6/2008, Praha 2008.
- O. HLADÍK, *Proměny vězenského stravování*, in: *Historická penologie*, č. 3/2010, Praha 2010.
- Ján KOŠÚT, *Cez červený očištec*, Bratislava 1995.
- Josef NEJEDLÝ, *Razítka na vězenských platidlech*, in: *Příloha Sběratelských zpráv*, č. 96, Hradec Králové 2000.
- J. NEJEDLÝ, *Měnová reforma ve věznicích*, in: *Příloha Sběratelských zpráv*, č. 123, Hradec Králové 2008.
- J. NEJEDLÝ, *Měnová reforma ve věznicích*, in: *České vězenství*, 2013, roč. 21, č. 3, Praha 2013.
- Jiří PADEVĚT, *Průvodce. Komunistické lágry, Tábory nucené práce, nápravně pracovní tábory, pracovní útvary vězňů a internační místa duchovních 1948-1962*, Praha 2019.
- Ludmila PETRÁŠOVÁ, *Vězenské tábory v Jáchymovských uranových dolech 1949-1961*, in: *Sborník archivních prací*. 46/1994, Praha 1994.
- Jaroslav ŠŮLA, *Platidla československých věznic 1948-1992*, in: *Příloha Sběratelských zpráv*, č. 74, Hradec Králové 1994.
- Zbyšek ŠUSTEK, *Quittungen der Bank der jüdischen Selbstverwaltung im Ghetto Theresienstadt*, in: *Slovenská numizmatika*, 13, 1993, s. 93- 124.
- Z. ŠUSTEK, *Darexové a tuzexové poukázky ako súbežné meny v Československu*, in: *Slovenská numizmatika*, 16/1998.
- Z. ŠUSTEK, *Hospodárenie mladej Bratislavčanky v rokoch 1944-1949, príjmy, výdavky, ceny, štruktúra spotreby a stratégia zaobchádzania s peniazmi – prípadová štúdia*, in: *Numizmatika*, č. 26/2014.
- Z. ŠUSTEK, *„Prémiové poukázky“ v nacistických koncentračných táboroch*. *Zberateľ*, 10, 2000, č. 12.
- Z. ŠUSTEK, *Väzenské peňažné poukázky v Československu 1949-1992*, in: *Numizmatika*, č. 29/2020.
- Z. ŠUSTEK *Väzenské peňažné poukázky v Československu 1949-1992*, in: *Historická penologie*, č. 2/2020, Praha 2020.
- Z. ŠUSTEK, *Vzostupy a pády mien. Menové reformy, odluky, rozluky a iné katastrofy v 20. storočí*, Národná banka Slovenska, Bratislava 2009.

Z. ŠUSTEK, v tlači, *Graficzne modele strat obywateli w wyniku powojennych reform pieniężnych w Europie środkowej i wschodniej*, in: "Forum Numizmatyczne. Studia i Materiały", Białystok 2021.

Valentin VASILE, *Banii, zvonurile și politica. reforma monetară din ianuarie 1952*, in: Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis, 5/2013.

Miloš ZELINKA – Rudolf RUS – Stanislav RENNER, *Několik otázek sběratelů táborových a ústavních poukázek*. Sběratelské zprávy ČNS, pobočka Hradec Králové, 84, Hradec Králové 1998.

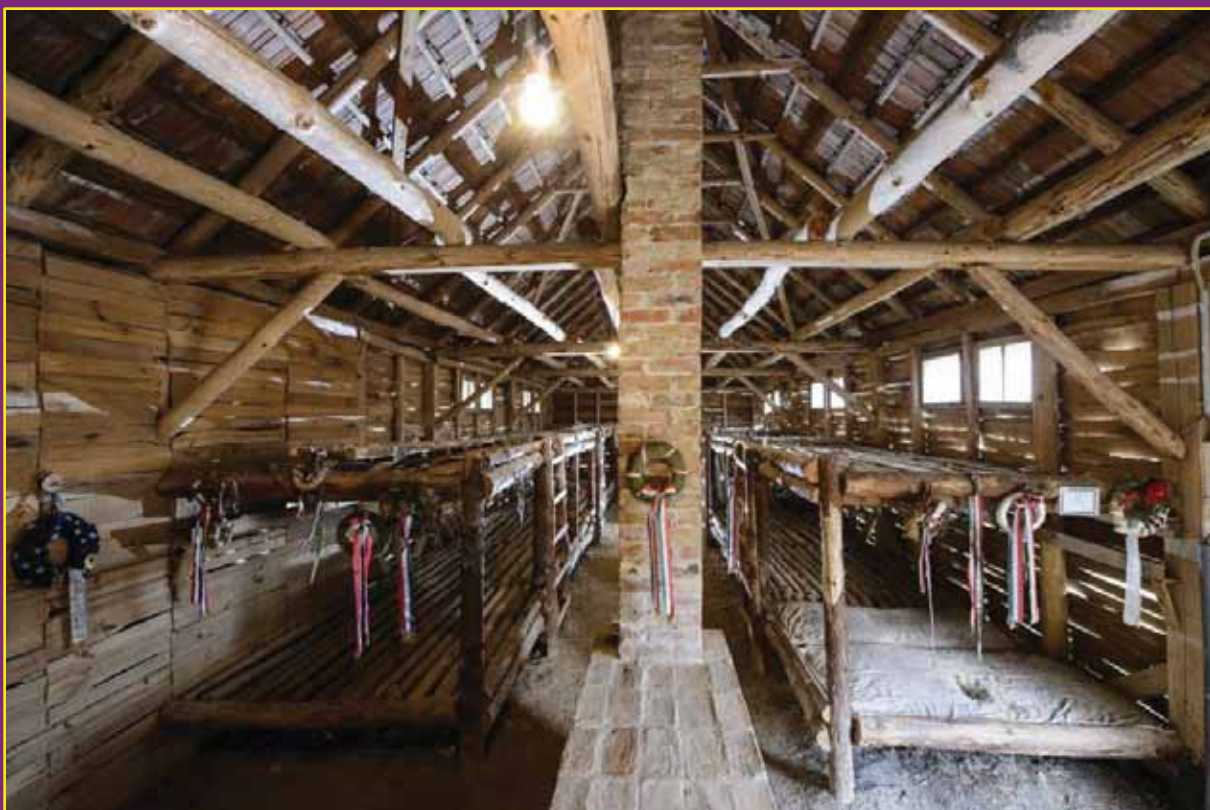
Zákon č. 121 trestní o zločinech, přečinech a přestupcích pro císařství rakouské vydaný dne 27. května 1852. Říšský zákonník, částka XXXVI.

Zákon č. 119 o zavedení řádu v trestních procesech z 23. 5. 1873. Říšský zákonník, částka VIII.

Archív rozhlasové stanice Slobodná Európa/Rádio Slobova (Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (RFE/RL Research Institute) [online], [citováno 2. 2. – 10. 4. 2021], <https://catalog.osaarchivum.org/>

Dosud vyšlá čísla časopisu jsou k dispozici na internetové stránce:

<https://www.vscr.cz/sekce/historicka-penologie>

*Interiér táborového baráku pracovního tábora Recsk v Maďarsku
(foto: wikipedia)*